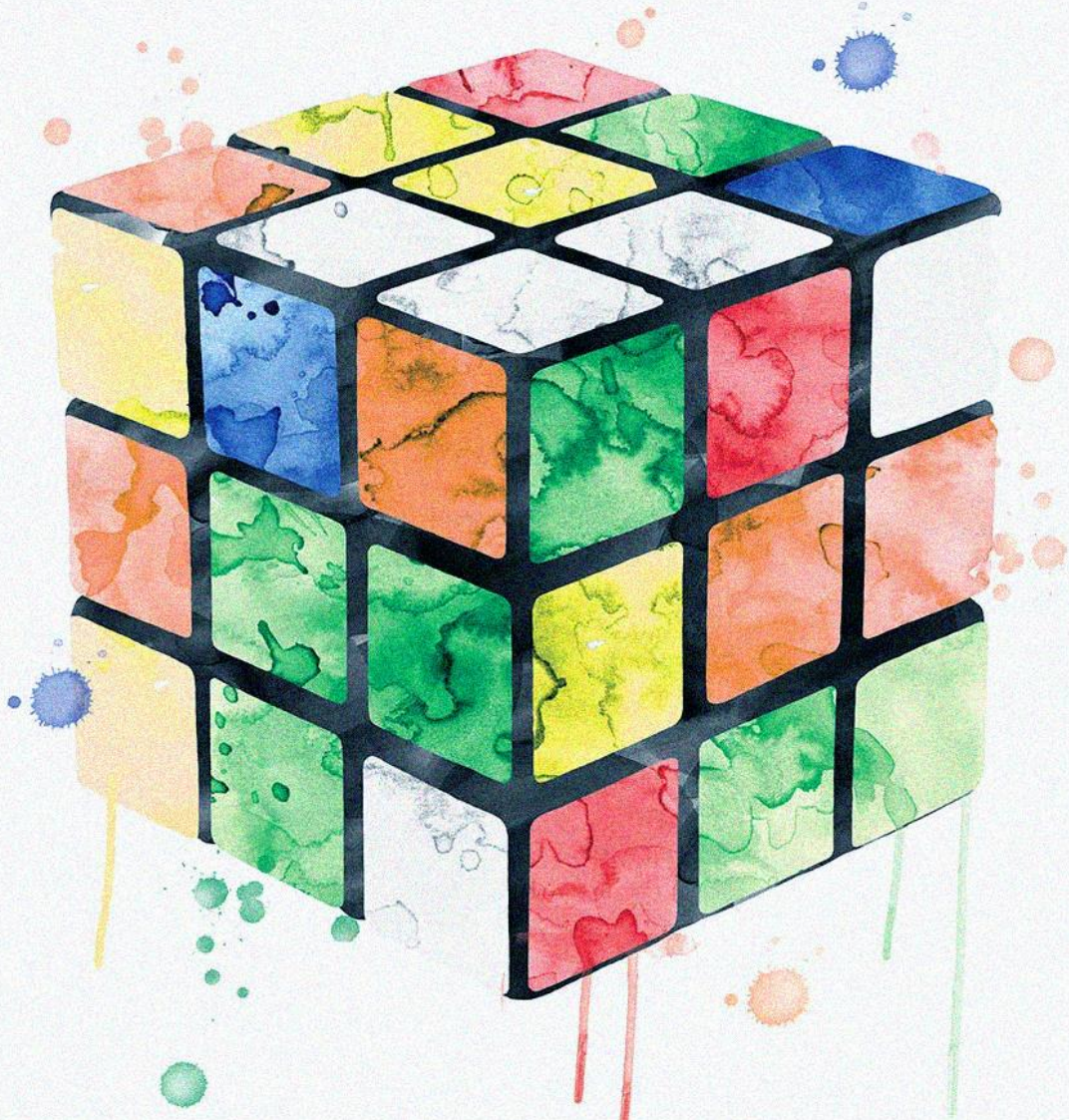
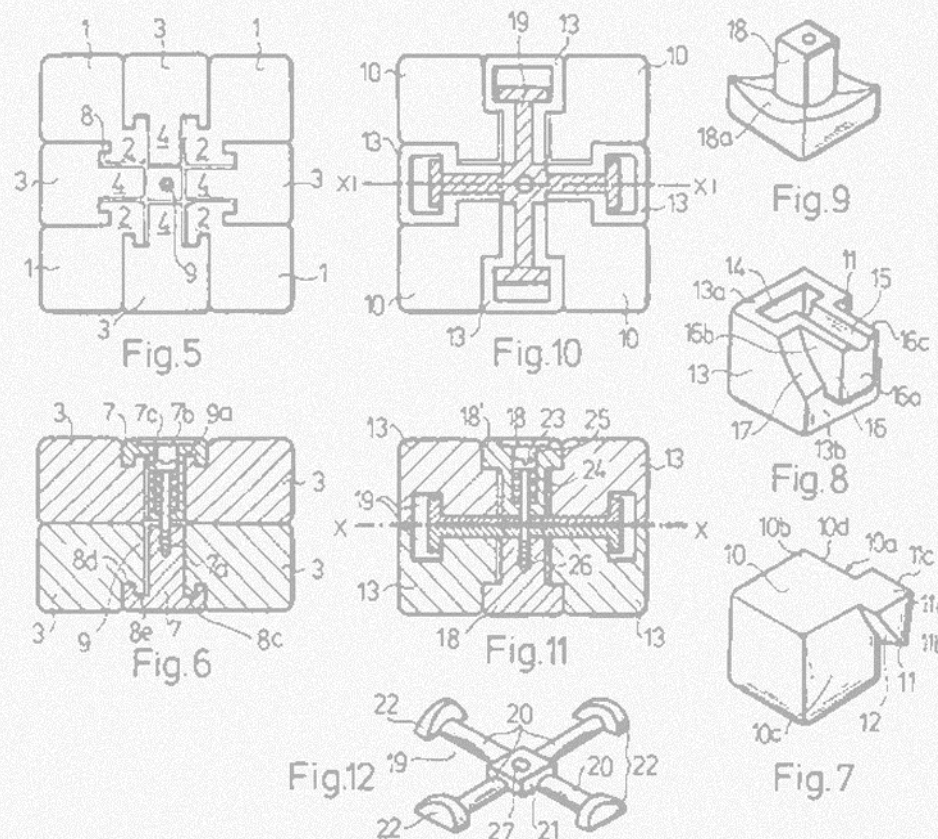

ONTO

Online Psikoloji Dergisi

2019
No:17

İçindekiler

Önsöz (4)

Bu Sayıda (5)

Değişen Çatışmalar Kalıcı Krizler: Sosyal Psikolojik Bir Sayıklama (7)

Saussure'ün Dil Bilimi Düşüncesi (15)

Bilgi, Birey ve Toplum Üzerine: Bir Nesnellik-Öznellik Tartışması (20)

Peri Masalları: Önce Yetişkinlere, Sonra Çocuklara... (24)

Sosyalizasyonda Ebeveyn Çatışmasının Rolü: Kişiler Arası İlişkilerde
Çatışmaya Atfedilen Farklı Değerler İyi Oluşu Nasıl Etkiler? (33)

Hayatımızı Yöneten Kokular (38)

IQ'dan EQ'ya (44)

Deneyim Paylaşımı: Akademik Bir Yolculuk: Amerika'da 9 Ay (48)

Deneyim Paylaşımı: Staj Hareketliliğiyle İskoçya'ya Gitmek: Kısa Bir St. Andrews Ziyareti (53)

Film Analizi: 'Bir Rüya İçin Ağıt' Filmine İnsancıl Kuramlarla Bakış (59)

Öykü: Fotoğraftaki Karaltı (69)

Küçürek Foto-Öykü (71)

Online Araştırma (72)

Flankes (73)

Pantoporos Aporos (74)

V for Venus (75)

www.ontodergisi.com

Ekim 2013'ten bu yana sessizce ama kararlılıkla yürüttüğümüz dergicilik faaliyeti-
timiz altıncı yılını doldurdu. Okumanın yerine görmenin belki sadece *bakmanın* kolaylaş-
tırıldığı bir dönemde geçen altı yıllık sürenin kıymetli olduğunu düşünüyorum. Yine ama-
tör olarak başladığımız ve çarpa çarpa inceliklerini öğrendiğimiz bu işin her geçen sayı
daha nitelikli bir hâle bürünüyor olmasından mutluluk duyuyorum. Bu sayıda bir dönem
derslerine eşlik ettiğim, sonraları yol arkadaşlarım olan Sevgili Sercan ve Betül sayı edi-
törlüğünü üstlenerek oldukça iyi bir iş çıkarttılar. Sosyal bilimlerin birkaç on yılda bir or-
taya çıkan krizlerinden, kokuya dair güncel anlatı ve çalışmalara; psikolog arkadaşlarımı-
zın ufuk açıcı deneyimlerinden film analizine; bir tutam edebiyat ve sanattan, tasarım ve
mini araştırmaya kadar dopdolu içeriğiyle Onto Dergisinin 17. sayısını keyifle okumanız
dileğiyle.

Mehmet Karasu

Van, Aralık 2019

Bu Sayıda...

ONTO'nun 17. sayıdasınız. Ve, sizi bekleyen 16 içerik var.

Görsel içerikli sabit köşelerimiz (V for Venus, Flankes, Pantoporos Aporos, Küçürek Foto-Öykü), Online Araştırma, Film Analizi ve Öykü bölümlerimizden zaten haberdarsınız, ancak bu sayıda yeni bir bölüm açıyoruz: *Deneyim Paylaşımı*.

MEB'de ya da bir STK'da psikolog olarak çalışmak, vakıf ya da devlet üniversitesinde lisans öğrencisi olmak, başka disiplinlerle diyalog hâlinde olmak, rehabilitasyon merkezinde stajyer olmak, belirli bir terapi ekolünde danışan görmek, işsiz bir psikolog olmak, özgül bir konu üzerine eğilmiş bir araştırmacı olmak yahut artık psikolojiye yabancılaşmış olmak... Biz diyeceğim. Psikolog olma hâllerimizin ve psikologluk mesleğinin icrasının çok-çeşitliliği ortada. Olup bitenlerin, 'başımıza gelenlerin' veya hayata geçirdiklerimizin çeşitliliği de açık: Düşük ücretle emeğimizin sömürülüyor olması da, çeşitli girişimlerle burs bulma ve lisansüstü öğrenim fırsatı da, KHK ile ihraç edilmek de, uzun arayış süreci sonrasında bir kurumda çalışmaya başlamak da yahut yıllardır belirli bir konuda derinleşmiş olmak da. ONTO mutfak ekibi olarak, çoğu kişisel birer öykü olmaktan ötede anlam kazanan psikologluk hâllerinin paylaşılmasının hayli elzem olduğu kanaatindeyiz! Arzumuz, heybelerinde biriktirdikleri pek çok şey olan kimselerin bu deneyimlerini metinsel olarak paylaşabilecekleri bir kanal yaratmak. Bu sayede, tekdüze olmayan içeriği ve sürekliliği ile deneyimi kayda geçmede bir adres olmayı amaçlıyoruz. Faydalı olmasını umarız! Bu sayıda, *Demet Kara* ve *Aydın Baya d*'in yurt dışı öğrenim deneyimlerine ilişkin iki ayrı deneyim paylaşımı metni okuyacaksınız.

Diğer özgün yazılar için sayı içeriğini sıra sıra tariflemeliyim:

Sosyal bilimlerin krizi 'ufuk açıcı' bir tartışma olmaktan fazlası değil mi? 'Çokkültürlülük' gibi normatif addettiğimiz adresler konusunda, aslında estetize bir sayıklama hâlinde miyiz? *Aydın Bayad* bu soruyu, dünya-paylaşım savaşlarından doğru kurduğu tarihsel zemin ile ele alıyor. Konu: Bitmeyen 'krizler'.

Epistemolojik kırılma olarak ifade edilen Saussure'cü görüş, göstergeler sistemi olarak dili, insan ve onun toplumsal yaşamını kapsamaya muktedir bir sosyal sistem olarak ele alır. *Ufuk S. Yüksel*, yazısında, Saussure'ün öncüsü olduğu yaklaşımı irdeliyor ve toplumsal/kültürel bir özne olarak insanın dil sosyal sistemi içindeki yerine farklı sosyal teorisyenlere atıfla işaret ediyor.

Melih Varol, yazısında, sosyal bilimsel bilginin ne'liğine dair bir tartışma yürütüyor: Modernitenin vazettiği 'bireye' ilişkin üretilen sosyal bilimsel bilgi, toplumsal ve tarihsel perspektif olmadan mümkün müdür?

Nesrin Duman'ın yazısı okumak ve/ya dinlemek özgül deneyimi ile “peri masalları” üzerine. Peri masallarının çizdiği kurmaca evrene dahil olmanın duygu düzenleme ve ahlak gelişimi gibi konulardaki psikososyal doğurguları asıl odak noktasıyken, peri masallarının tarihsel arka planı ve hitap kitlesi, sosyalizasyon sürecindeki rolü özelinde ‘kötücül’ unsurların işlevi ve gerekliliği... irdelenen konular arasında.

Burcu İldeniz-Tan, gündelik hayat pratiklerimizde kişiler arası etkileşim olgusu olarak ‘çatışmanın’ arka planına ‘sosyalizasyon ve ebeveyn çatışması’ bağlamında eğiliyor ve çatışmaya atfedilen anlam üzerine demirliyor. Sağduyu bilgisinde yer ettiği hâliyle kendiliğinde kötücül çağrışımları olan ve olumsuz addedilen çatışma hâli, insanlar arasındaki ilişkilerde olumlu bir psikososyal pahaya nasıl dönüştürülebilir?

Bu koku bana bir şeyleri anımsatıyor... “*Neden kokuyu olduğu hâliyle yaşamaktan ziyade onun bellekteki yansımalarını yaşarız?*” *Cantürk Akben*, otobiyografik bellek noktasındaki bu aşına meseleyi sorunsallaştırmasının yanında, farklı veçheleri ile kokunun insan hayatındaki rolünü konu edinen bir deneme kaleme aldı.

Zekâ olgusu psikoloji disiplini dahilinde teorize edilmesi, ‘ölçümü’, pratik doğurguları ve diğer pek çok noktada bir ‘sorun’ olarak geniş hacimde yer işgal etmekte. *Elifnur Zorluoğlu*, yazısında, zekâ olgusuna kuramsal bir açılım olarak ‘duygusal zekâ’yı’ konu ediniyor.

Rozerin Oktay’ın Bir Rüya İçin Ağıt isimli filmi irdelediği film analizi yazısını ve *Berke Taş*’ın ‘Fotoğraftaki Karaltı’ isimli öyküsünü bu sayı dahilinde göreceksiniz.

Dosya konusu ile hareket etmediğimiz bu ‘olağan’ sayımızda gördüğünüz gibi krizler, dil, bilginin toplumsallığı, duygudurum düzenleme, çatışma edinimi, kokular, duygusal zekâ olmak psikoloji ve komşu sosyal bilim disiplinlerine temasla irdelenen pek çok konu var. Yanı sıra, akademik deneyim paylaşımları, film analizi, öykü, edebiyat ve tasarım ile harmanlanmış üretimler de. Tıpkı diğer olağan sayılarımızdaki gibi! Zaten oradan bu dosyaya ve satıra varmış olanlarınıza bir diyeceğim yok, ancak peki siz, web-sayfamıza uğradınız mı?.. **ontodergisi.com**

Katkısı ve emeği olan herkese çokça teşekkürle,
keyifli okumalar dilerim.

Sercan Karlıdağ

DEĞİŞEN ÇATIŞMALAR KALICI KRİZLER: SOSYAL PSİKOLOJİK BİR SAYIKLAMA

Aydın Bayad*

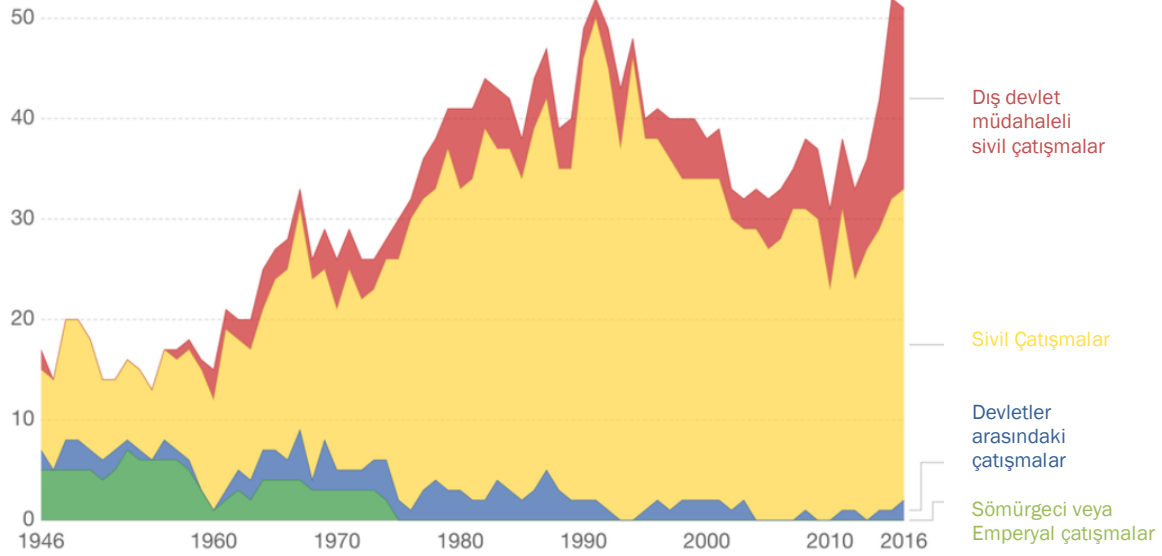
Psikoloji lisans eğitiminde evrensel insan doğası varsayımına dair temel metinler ve tartışmalar ilk bir-iki yıl arasında okunduktan sonra hepimizin yüzüne ikinci paylaşım savaşı tokat gibi çarpar!* Zira Türkiye'deki ilk ve orta öğretim tarih müfredatının kurucu önder kültünün ölüm yılı olan 1938'de fiilen sonlanması; bizim jenerasyona çağdaş dünyanın üzerinde yükseldiği modern dönemi ancak bu yaşlarda görme şansı verir. Bu hızlandırılmış karşılaşmadan geriye şu sonuç kalır: Avrupa temelli ilerlemeci dünya görüşünün ulaşmaya çalıştığı ideal düzen Nazizm ile taçlanmış ve biz Y kuşağına (1980-1999 arasında doğanlar) da asıl 'eğlenceli' konu olan sosyal bilimlerin krizi

mesalesini konuşmak kalmıştır (Faye, 2012). Hatırlıyorum da sosyal bilimlerin krize girmesine neredeyse sevinmiştik; zira takip eden derslerde Frankfurt Okulu, bilim felsefesi, paradigma kayması, alan deneyleri gibi kavramlarla bir dolu yeni tartışmaya kapı aralayan bu krizin aslında ne kadar yaratıcı ve üretken olduğunu büyük bir iştahla okumuş, öğrenmiştik. Ama bütün tarihsel okumalarda olduğu gibi yakın tarihe doğru geldikçe sanki tüm 'büyük' meseleler çözülmüş ve yine geriye sınavacak sadece bir-iki hipotez kalmış oluyordu. Bunun anlaşılır bir tarafı var; çünkü modern uzmanlaşmaya dayalı bilim anlayışımız her birimizi sadece kendi alanının emekçisi hâline getirme üzerine inşa edilmiştir («*senin de ruhun şad olsun!*» Wallerstein ve diğerleri, 1996). Ancak son iki yılda kendi alanımdan, bölümümden, ülkemden ve bildiğim akademik çevreden uzaklaşınca, retorik değil, pratik düzeyde disiplinler-arası çalışmalar yürüten araştırmacılardan sosyal bilimlerin günümüzde karşılaştığı zorluklara dair farklı bakış açılarını görme ve tartışma şansım oldu. Bu yazıda son yıllarda sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından tanıştığım farklı araştırmacılar sayesinde şahit olduğum genel küresel dönüşüme dair bir tartışma yürütüp, olası yeni bir krizin izini sürmeye çalışıyorum.

* Bielefeld Üniversitesi, Çatışma ve Şiddet üzerine Disiplinlerarası Çalışmalar Enstitüsü'nde Doktora Öğrencisi

* Sevgili oda arkadaşım ve gurbetteki hocam Ekrem Düzen'e, okuduğu her metni güzelleştirdiği gibi, bu metni de güzelleştirdiği için teşekkür ederim.

Grafik 1. 1946'dan beri devlet temelli çatışmalar

Not: Sadece taraflardan birinin bir devlet olduğu çatışmalar dahil edilmiştir. Devam eden çatışmalardan savaşa bağlı yıllık en az 25 ölümlle sonuçlananlar temsil edilmiştir. Savaş kategorileri, UCDP/PRIO'nun sırasıyla "Ekstra Sistemik", "İç", "Uluslararasılaşmış" ve "Devletlerarası" teknik tanımlarını belirtir.

Dünya genelinde yükselen bir çatışma dinamiği var: Sydney merkezli Ekonomi ve Barış Enstitüsü'nün düzenli olarak yayınladığı ve Dünya nüfusunun %99,7'sini kapsayan *Dünya Barış Endeksine* göre (2019), geçen on yıllarda başlayan çatışmalar çözüme kavuşmadığı gibi, dünyanın 'sükûnet' oranı son dört yıldır sürekli düşüyor. Raporun parametrelerine derinlemesine bakıldığında, siyasi kutuplaşma ve ülkelerin askerileşmesi ise yükselen çatışmanın cabası. Üstelik bu istatistiki rakamların veya grafiklerin gerçek hayat-taki karşılığı hiç de gözlerden ırak değil. Bir yandan sağ

popülizm ile parlamenter demokrasiler içinde ya da vekalet savaşları aracılığıyla Suriye, Yemen, Mısır, Filistin gibi bölgelerde askeri yöntemlerle, diğer taraftan enerji ve teknoloji alanında Çin-ABD-AB arasında süregiden çatışmalar gözümüzün önünde cereyan ediyor. Şüphesiz bunların hiçbirisi insanlık için yeni değil, zira dünya tarihinde çok daha fazla uzun süreli sıcak ve soğuk savaşlar ve çatışmalar yaşanagelmıştır. Yeni olan belki de ilk defa bunca şeye bu kadar yakından tanıklık edip yalnızca naklen seyrediyor oluşumuzdur.

Pasif izleyici pozisyonuna indirgenen kitleler dışında bu genel olumsuz tabloda insanlık için yeni olan bir şey bulmayı umabilir miyiz? Uppsala Çatışma Verisi Programı'na dayanarak, Roser (2019) tarafından hazırlanan aşağıdaki grafikte (Grafik 1) görüleceği üzere, çatışmaların niceliksel dağılımında yüzyıllardır birbirlerini yiyen imparatorluklar ve peşi sıra ulus devletlerin payı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gitgide azalıyor. Bunun yerine sürekli büyüyen bir 'sivil çatışma' (çoğunlukla bir tarafın devlet ya da düzenli ordu olduğu iç savaş) günümüz dünyasında ana-akım çatışma formatı olmuş gibi duruyor.

Bu genel manzara ikinci paylaşım savaşının ardından ortaya çıkan resimden biraz farklı. Zira ilk olarak; ikinci paylaşım savaşı göz ardı edilemeyecek kadar ağır bir yıkım getirmişti; dünya nüfusunun %3'üne karşılık gelen yaklaşık 72 milyon insan, savaşta veya savaşa bağlı olaylarda ölmüştü (World War 2 Statistics, t.b.). İkincisi, savaşın Avrupa'nın göbeğinde vuku bulmuş olması sosyal bilimcileri doğrudan hedef almış, âdeta kalbinden vurmuştu. Sosyal bilimciler ve felsefeciler bu travmanın etkisini analiz etmeye başlamış; ırkçılık, totaliterlik, kötülük gibi konular devam eden yıllarda sosyal bilimlerin temel tartışması olmuştu (bkz., Adorno, 1950; Allport, 1954; Arendt, 1951).

Kendi alanım olan sosyal psikolojide bu dönüşümün yansımalarına bakacak olursak; 50'lerde Allport'un önyargı çalışmalarını, 70'lerde Asch'in uyma ve Milgram'ın itaat çalışmaları izlemiş ve alanda yaygın etkileri olan bu deneyler yıllarca tekrar edilmiş ve günümüz insan davranışının kökenine dair kavrayışımızı önemli ölçüde etkilemiştir. Bu geleneğin temel varsayımı gözlenebilir sosyal davranışlarımızın, diğer bir deyişle yüzeydeki fenomenin, altında yatan psikolojik mekanizmalarını deneyler aracılığıyla keşfetmektir. Hâlbuki bir sosyal deneye katılan her katılımcı, katıldığı 'şey'in deney olduğunu bilir; çoğu zaman prestijli kurumların adı, imzası, onayı altında birtakım görevleri icra (*perform*) eder. Bu deneylerde uygun performans gerçekleşmezse ya katılımcı deneyden atılır ya da uçdeğer olarak tanımlanıp analizlerden çıkarılır. Yakın zamanda Haslam ve Reicher'in (2017) Milgram ve takipçileri tarafından yıllarca tekrarlanan itaat çalışmalarına ilişkin verileri ve deney dokümanlarını inceleyerek ulaştığı sonuç oldukça trajiktir: İnsanların bu deneylerde yaptığı aslında uyma değildir; basitçe *angaje takipçilik*! Yani kişiler yaptıklarıyla aslında bilim insanlarına yardım ettiklerini biliyorlardı ve hatta onlarla özdeşleştikleri için bu şekilde davranıyorlardı. Sosyal bilimlerin krizi tartışmasını sosyal psikolojinin göbeğine yerleştiren Kenneth Gergen'in (2017) yakın tarihli röportajında söylediği gibi, deneyci aslında geleceğe veya insan davranışlarının derinlerine inmiyor; basitçe 'toplumsal dönüşümün eğilimlerini takip ediyordu!' (s.182). Yani Milgram

ve devam eden itaat çalışmalarındaki deneysel karmaşıklık, sonuçların yanlışlanmasını imkânsızlaştırmaktan başka bir şey yapmamıştır. Velhasıl, paylaşım savaşlarından sonra yaşanan travmanın genel olarak sosyal bilimlerin Avrupa merkezli veya modellenmiş ulus devletlerin tahkim edilmesiyle (örn., sosyal psikolojide önyargı, ayrımcılık gibi bir arada yaşamayı zorlaştıran etmenlerin ortadan kaldırılması) uğraştığını söylemek yanlış olmaz. Zira, yeni küresel sistemde etnik, dinsel ve sınıfsal çeşitliliklere rağmen insanların bir arada yaşayacağı şekilde tasarlanmış ulus devlet modeli bağımsız ama aynı zamanda itaat eden bireylere ihtiyaç duymaktadır (Gellner, 1992).

Ancak bu genel eğilim çok geçmeden tüm alanı kaplayan bir krize dönüşmüştür (Faye, 2012). Örneğin, Avrupalı düşünür ve bilim insanlarının kendi kültürel dünyalarına kör kalmaya devam ederek prestijli üniversitelerde deneyler yaptırıp, bu bilgilerle ‘insan doğasını’ keşfetmelerini sağlayan liberal hegemonya, grafikte görüleceği üzere, 1946’dan bu yana sayısı ve hacmi giderek artan iç savaşların Avrupa ve Amerika dışında, çoğunlukla 3. Dünya ya da ‘Küresel Güney’ olarak adlandırılan bölgelerde vuku bulmasından besleniyor. Çünkü bu bölgelerden insanların eğitim, göç, sürgün gibi gerekçelerle Avrupa ya da Amerika’ya gelip sosyal bilim camiasının da dahil olduğu toplumun çeşitli katmanlarında yer edinmelerini beklemek oldukça uzun bir zaman aldı, alıyor. Zira aynı dili konuşsanız bile aynı

kimliğe, kültüre, sınıfa ve hatta cinsiyete dahil değilseniz akademiye kabul edilmek; hele hele yükselmek ya da yakın zamana kadar bir hayaldi (Aisenberg ve Harrington, 1988; Kennedy, 1989). Günümüzde ise dillere pelesenk olmuş ‘liyakat’a dayalı yaşam tarzının yani meritokratik dünya görüşünün toplumsal eşitsizliklerin artışıyla birlikte-değiştğini (korelasyon), yani aslında toplumsal hiyerarşiyi ve fırsat eşitsizliğini görünmez kıldığını artık en prestijli bilim kurumlarından duyar olduk (Mijs, 2019). Dahası yakın zamanda en özgürlükçü ve eleştirel bilim çevrelerinde bile olası ‘kapsayıcılıkların’ bir bedeli olduğunu öğrenmek zorunda kaldık (Henri Tajfel örneğinde cinsel taciz meselesi için bkz., Young ve Hegarty, 2019).

Gel gör ki, sosyal bilimleri krize sokan maddi ve sosyal koşullar aynı zamanda krizden çıkış tartışma ve yöntemlerini de belirlemekteydi. Nitekim sosyal bilimlerin krizi tartışması, 80’lerden sonra psikoloji içinde iki uçlu bir ilerlemeye neden olmuştur: Bir taraftan sosyal bilimlerin krizine dair eleştirilerini bertaraf etmek için deneysel sosyal psikoloji yöntemlerini daha da keskinleştirmiş ve bilişsel sosyal psikoloji araştırmaları yükselişe geçmiştir; öbür taraftan azınlık gruplara ait araştırmacıların psikoloji bölümlerine girmesiyle hem teorik zemin hem de yöntemsel çeşitlilik içeren ‘sosyal sorunların psikolojisi’ gelişmiştir (Demirdağ, 2015). Ne tesadüftür ki; Freud’un bilinçdışını ‘keşfetmesiyle’ neredeyse aynı motivasyonla ancak bu sefer daha sofistike

yöntemlerle, mekanizma keşfine dönüşen deneysel sosyal psikoloji tıpkı psikanaliz gibi farklı yöntem ve bakış açılarını dışladığı bir loncaya dönüşmüştür. Günümüzde artık psikoloji dergilerinde 7-8 ayrı çalışmadan oluşan sayfalarca istatistiksel analizin norma dönüşüp geriye kalanların yeterince ‘bilimsel’ kabul edilmemesinin nedeni günümüz çağdaş bilim piyasasında, kalabalık ve bol ünvanlı insanların birbirini ezmeye çalıştığı yayın kurullarının ortasında oturan koca fili ısrarla görmemek olabilir mi? Geçen yıldan bu yana tüm psikoloji ağlarında gergin tartışmalara dönüşen *replikasyon* krizine bir de buradan bakınca tartışmanın ‘daha fazla bilimsellik’ talebine dönüşmesi, yine beyaz, yine erkek, yine heteroseksüel, yine orta-üst-sınıf uzmanların önümüzdeki 10-20 yılını kurtarmaya çalışmak dışında bir işlevi olduğunu söylemek zor. O hâlde 20. yüzyılın ortasında liberal ideolojinin salık verdiği özgür dünyayı muştulayan ve onun bilgisini yeniden ve yeniden üretmekten öteye gidemeyen sosyal bilimler krize giriyorsa, şimdinin neoliberal dünyasının normları nedir? Hangi siyasi ve kültürel normların içinde yüzüyoruz? Hangi bilgileri yeniden ve yeniden üretiyoruz?

Bu sorulara yanıt verebilmek için ikinci paylaşım savaşına denk gelen günümüzün en büyük travmasına dair

birkaç kelam etmeliyiz. Yeryüzünde vuku bulan çatışmaların dönüşümüne dair grafiğe dönecek olursak, artık devletler değil, ama gruplar, kimlikler, aidiyetler daha önce hiç olmadığı kadar sürekli bir çatışma tehdidiyle karşı karşıya gelmiş bulunuyor. Üstelik son elli yılın çatışmalarından arta kalan ve bugün sayıları ortalama bir ulus devletin nüfusunu geçen göçmenler, sığınmacılar, vatansızlar, kâğıtsızlar bize 20. yüzyıldan miras kalan üniter ve tek boyutlu kimliklerin yavaş yavaş birer istisnaya dönüşeceğini gösteriyor. Artık kendisi ya da ebeveynleri başka bir ülke ya da bölgeden gelenlerden oluşan çift kimlikliler şu ana kadar kültürel psikoloji çalışmaları için entegre edilmesi gereken küçük bir grup olmaktan çoktan çıkarak, 2000’ler sonrasında kimliklerin akışkan ve geçişkenliği ile hibrit¹ gibi isimlendirmelerle gitgide sosyal psikoloji literatüründe daha fazla yer edinmeye başladılar. Kanada, Hollanda ve Avustralya gibi ülkelerce teşvik edilen yeni çokkültürlülük (*multiculturalism*) düzenine karşılık gelen çokkimliklilik meselesi (Nguyen ve Benet-Martínez, 2010), psikoloji içinde de 90’larla birlikte çalışmalarda patlamaya neden oldu (Sam ve Berry, 2010). Naif sayılabilecek bir yaklaşımla, eritme potası (*melting pot*) olarak tarif edilen ev sahibi kültüre gelen diğer kültürlerin bir süre sonra entegre olacağı ve ortaya çıkan çift ya da

¹ Melez, kırma gibi kelimelerle Türkçeleştirilen bu kavram aynı anda birden fazla kimlik veya kültür sahibi olmayı işaret eder. Çift kimlikli olmaktan farklı olarak iki veya daha fazla kimliğin karışımından ortaya çıkan varyasyonların bir toplama eşit olmadığı, daha çok yeni bir ‘alaşım’ kimlik yani hibrit (*hybrid*) kategori yarattığı varsayılmaktadır.

hibrit kimlikli bireylerin çokkültürlülük düzenine uyum sağlayacağı, sağlıklı olacağı, eğitimde başarılı olacağı varsayıyordu (Phinney, Horenczyk, Liebkind ve Vedder, 2001). Ancak Charlie Hebdo saldırısını gerçekleştirenlerin Fransa doğumlu Müslümanlar olması ya da İŞİD'e katılma oranı nüfus ve ekonomik gelişmişliğe oranlandığında en yüksek değerlere Batı Avrupa ülkelerinde ulaşılması hem Avrupa kamuoyunu hem de sosyal bilimcileri şok etti (Benmelech ve Klor, 2018). Şu ana kadar gerek siyasi alanda gerekse sosyal bilimlerde faturanın 'başarısız entegrasyon hipotezi' (*failed integration hypothesis*) üzerinden yine göçmenlere keşildiği görülüyor (Rahimi ve Graumans, 2015). Hâlbuki, Simon, Reichert ve Grabow (2013) daha 'radikalleşme' kavramı bu kadar yükselmeden önce göçmen gençlerde çift kimlikli olmanın politik katılımı pozitif ilişkili olmadığını göstermişlerdi. Yani çift kimlikli olmak, diğer bir deyişle 'çokkültürlülük düzenine iman etmek' bir süre politik katılıma teşvik etse de (Simon ve Ruhs, 2008); bu yeni kategorideki bireylerin toplumu dönüştürmekte etkisiz olduklarını görmeleri, onları radikal davranışlara yönlitiyordu. Üstelik bu durum benzer göç geçmişleri olmasına rağmen, Rus göçmenlerde değil de Türk göçmenlerde gözlenmişti (Simon, Reichert ve Grabow, 2013). Diğer yandan yıllardır Almanya'da olmasına rağmen herhangi bir politik aktivizme katılmayan veya 'Almancı' olmakta bir beis görmeyen Türklerin sayısı ise azımsanmayacak kadar çok-

tur. Görünen o ki, demografik değişkenler, ülkede geçirilen süre ve hatta kimlikler ve aidiyetler, sivil ve politik katılımı yordamakta artık pek de etkili değiller. 2010'lu yıllara denk gelen tarihsel ve politik değişim göçmenlerin veya çift kimliklilerin davranışlarını hızlı bir şekilde değiştirmeye başlamış gözüküyor. Acaba neoliberal dünyada başarısız olan entegre olmaya çalışanlar değil de çokkültürlülük mü? Politik bilimci Patrick Egan'a (2018) göre yaşadığımız dönüşüm yalnızca göçmenlere has değil. O'na göre, sosyal bilimlerin geleneksel demografik değişkenleri, yani hareket etmeyen harekete geçiricileri (*unmoved movers*) dönüşüm geçiriyor. Kapsamlı ve temsil edici Kuzey Amerika verilerinin gösterdiği üzere insanlar artık demografilerine göre ideolojilerini değil, ideolojilerine göre demografilerini değiştiriyorlar! Yani artık günümüzde kimlikler kategorik bağımsız değişkenler değil, çeşitli parametrelere göre şekillenen bağımlı değişken özelliği gösteriyor.

Son iki yıldır katıldığım her konferans veya bilimsel toplantıda sosyal bilimcilerin, çaresizce kimlik, kültür, aidiyet, köken kavramları üzerinden insanlar arasındaki farklılıkları tanımlamaya; gitgide daha da parçalı kimlik tanıma politikalarına boğularak, en uç radikal fikirleri (örn., Selefilik, Nazizm, vs.) birer kimlik mertebesine çıkararak çözümsüzlük ve karamsarlık içine sürüklendiğini gözlemliyorum. Kanımca çokkültürlülük ideolojisiz

bir dünya tezahürüne karşılık gelen kimliklerin eşitliğine dayalı bir 'farklılık' fikriyle reçete işlevi görmesi için ortaya çıktı. Oysa son 50 yıldaki çatışma verileri gösteriyor ki, insanlar arasındaki farklılık çatışmayı belirlediği gibi, bir ideolojiye dönüşerek hem dünya siyasetini hem de sosyal bilimlere yansıtıyor. Belki de günümüzün krizi bu farklılıkları verili kabul edip sürekli olarak yeniden ve yeniden keşfetmek yerine farklılığı tanımlayan çerçevelerin (kimlik, ideoloji, din, cinsiyet vs.) ne zaman ne şekilde ortaya çıktığını anlamaya yarayacak bir araç/metodoloji/paradigma keşfedememiş olmamızdan kaynaklanıyordur.

Kaynaklar

Adorno, T. W. (2011). *Otoritaryen kişilik üzerine-Niteliksel ideoloji incelemeleri* (D. Şahinler, Çev.). İstanbul: Say Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 1950).

Aisenberg, N. ve Harrington, M. (1988). *Women of academe: Outsiders in the sacred grove*. Amherst, MA: University of Massachusetts Press.

Allport, G. W. (2016). *Önyargının doğası* (N. Nirven, Çev.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 1954).

Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin kaynakları/3 totalitarizm* (I. Serin, Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1951).

Benmelech, E. ve Klor, E. F. (2018). What explains the flow of foreign fighters to ISIS?. *Terrorism and Political Violence*, 1-24.

Demirdağ, A. (2015). *Sosyal psikolojide kriz dönemi*. Yayınlanmamış Rapor, Ankara Üniversitesi.

Egan, P. J. (2018). Identity as dependent variable: How Americans shift their identities to better align with their politics. *Wilf Family Department of Politics*. <https://rubenson.org/wp-content/uploads/2018/09/egan-tpbw18.pdf>

Ekonomi ve Barış Enstitüsü. (2019, Haziran). Global peace index: Measuring peace in a complex world, Sydney. 14 Ekim 2019, <http://visionofhumanity.org/reports>

Faye, C. (2012). American social psychology: Examining the contours of the 1970s crisis. *Studies in History and Philosophy of Science Part C: Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 43(2), 514-521.

Gellner, E. (1992). *Uluslar ve ulusçuluk*. (B. Ersanlı Behar ve G. Göksu Özdoğan, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Gergen, K. (2017). Critique, construction, and co-creation: A conversation with Kenneth Gergen. *Dialogues at the edge of American psychological discourse içinde* (ss. 177-210). London: Palgrave Macmillan.

Haslam, S. A. ve Reicher, S. D. (2017). 50 years of "obedience to authority": From blind conformity to engaged followership. *Annual Review of Law and Social Science*, 13, 59-78.

Kennedy, R. L. (1989). Racial critiques of legal academia. *Harvard Law Review*, 102(8), 1745-1819.

Mijs, J. J. (2019). The Paradox of inequality: Income inequality and belief in meritocracy go hand in hand. *Socio-Economic Review*, 1-29.

Nguyen, A. M. D. ve Benet-Martínez, V. (2010). Multicultural identity: What it is and why it matters. *The Psychology of Social and Cultural Diversity*, 85-114.

Phinney, J. S., Horenczyk, G., Liebkind, K. ve Vedder, P. (2001). Ethnic identity, immigration, and well-being: An interactional perspective. *Journal of Social Issues*, 57(3), 493-510.

Roser, M. (2019). War and peace. *OurWorldInData.org*. 14 Ekim 2019, <https://ourworldindata.org/war-and-peace>

Sam, D. L. ve Berry, J. W. (2010). Acculturation: When individuals and groups of different cultural backgrounds meet. *Perspectives on Psychological Science*, 5(4), 472-481.

Simon, B. ve Ruhs, D. (2008). Identity and politicization among Turkish migrants in Germany: The role of dual identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(6), 1354-1366.

Simon, B., Reichert, F. ve Grabow, O. (2013). When dual identity becomes a liability: Identity and political radicalism among migrants. *Psychological Science*, 24(3), 251-257.

Wallerstein, I. vd. (1996). *Open the social sciences: Report of the Gulbenkian Commission on the restructuring of the social sciences*. Stanford, California: Stanford University Press.

World War 2 Statistics (t.b.) *Second World War history*. <https://www.secondworldwarhistory.com/world-war-2-statistics.php>

Young, J. L. ve Hegarty, P. (2019). Reasonable men: Sexual harassment and norms of conduct in social psychology. *Feminism & Psychology*, 29(4), 453-474.

SAUSSURE'ÜN DİL BİLİMİ DÜŞÜNCESİ

Ufuk S. Yüksel*

1 916 yılında, Ferdinand de Saussure'ün ölümünden sonra öğrencileri tarafından ders notlarından derlenerek yayımlanan “Genel Dilbilim Dersleri”, linguistikle ilgili çalışmalarda temel kitaplardan biri olarak kullanılmasının yanında, sosyal bilimlerin çok farklı disiplinlerine yansıyan etkilere yol açmıştır. Örneğin, Barthes, Lacan, Merleau Ponty, Levis Strauss, Jakobson, Benveniste gibi isimlerde Saussure'ün etkilerini görmek mümkündür. Saussure'ün, dil biliminde yarattığı devrim, yapısalcı düşünceye epistemolojik açıdan bir zemin oluşturur. Saussure'ün dil bilimi düşüncesi, toplumsal yaşamı göstergelerin kurduğu bir bağlantılar ağı olarak çözümleyerek bu alanda “Saussure Devrimi” olarak adlandırılan epistemolojik bir kırılma yaratmıştır. Saussure hem bir dil bilimi yön-

temi oluşturmuş hem de evrensel düzeyde karşılık bulunan bir bilgi kuramının öncüsü olmuştur. Saussure'ün düşüncesi, dil bilimini farklı disiplinlerin kesişim noktası ve epistemolojik açıdan bir zemin hâline getirmiştir.

Saussure öncesi dönemde dil çalışmaları; dilbilgisi, filoloji ve karşılaştırmalı dilbilgisi olmak üzere üç evreden geçmiştir. O'nun, bu alanda çalışmalarını yürüttüğü Leipzig Üniversitesi, “Junggrammatiker” ekolünün¹ merkezi konumundaydı ve bu alanda yeni bir paradigmayı temsil ediyordu. Saussure, bu alandaki çalışmaları daha da ileri taşır ve dilin kendi kendine yeten, bağımsız bir sistem olarak incelenmesi gerektiği tezini öne sürer. Saussure öncesi dönemde dilsel olgular “diachronic” (art zamanlı) boyutta, dilin evrimsel dönüşümleri temelinde incelenirken, Saussure “synchronic” (eş zamanlı) bir yaklaşım getirerek dili anlık bir zaman noktasında ele almıştır. Bunun ardında, Saussure'ün dil bilimi çalışmalarını metafiziksel varsayımlardan kurtararak bilimsel bir zemine oturtma arayışının olduğu görülmektedir.

Saussure, dili bir göstergeler sistemi olarak değerlendirir. Dili oluşturan şey, zihnin bu göstergeler arasındaki ilişki setlerini belli formlara, dizimlere dönüştürme

* Altınbaş Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Arş. Gör.

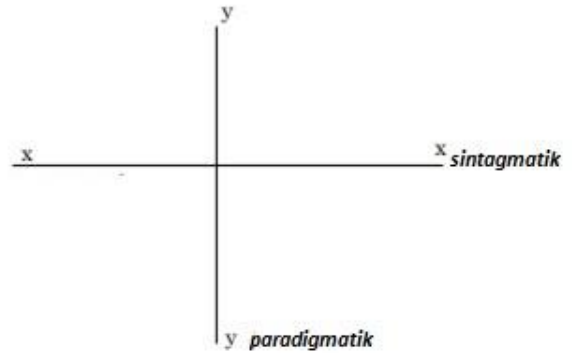
¹ Leipzig'de 1870'lerin sonunda ortaya çıkan, A. Leskien, K. Brugmann ve H. Osthoff'un öncülüğünü yaptığı, Leipzig Okulu da bilinen dil bilimi çevresidir.

çabasıdır. Saussure, bazı notlarında dili cebirsel sisteme benzeyen bir formda bilimsel açıdan ele alma arayışında olduğunu ifade eder. Dille sadece yazınsal boyutta ilgilenmez, yazının keşfedilişinin öncesinde sözün dilin biçimlenişindeki önemine dikkat çeker. Saussure, linguistik yapıyı kendi içinde eş zamanlı olarak çözümlyerek dilin işleyiş mekanizmasını, göstergeler sistemine dayalı bu sistemin epistemolojik arka planını bulmaya çalışıyordu. Bu noktada göstergebilimi dil biliminin alt kümesi olarak inceleyen ardılı Barthes'tan ayrışarak, dil biliminin ondan sonra sınırları keşfedilecek daha büyük bir şeyin, göstergebilimin bir parçası olacağını düşünüyordu. Saussure'ün dil bilimini göstergebilime bağlama çabası, dil biliminin bilimsel pozisyonunu güçlendiren bir etken olmuştur. Göstergebilimin kesin yerini belirleme görevini ruhbilimciye bırakan Saussure'ün yaklaşımı, "bilinçaltı dil gibi yapılanmıştır" tezini ileri süren Lacancı düşünce temelinde psikanalize de bir alan açacaktır.

Saussure'ün yorumuyla, bireyin düşünsel formları dil-den ayrıştırılamaz, insan konuşma ve düşünme edimlerini göstergeler aracılığıyla gerçekleştirir. Saussure, dilin ötesinde bir dış dünya olduğu tezini metafiziksel bir önerme olarak görerek mahkûm eder, onun düşüncesinde dil kavramlardan önce de olan bir şeydir. O'nun yaklaşımına göre dil, dış dünyayı anlaşılır kılmak için böler; onu kurmamıza yardım eder. Renk tayfı örneği üzerinden bu yaklaşım biçimi daha iyi anlaşılabilir.

Bilgisayarlarla gözlemlendiğinde renk tayfının kesintisiz bir geçişi temsil ettiği ve on binlerce farklı tonu içerdiği görülür. Ancak insan zihni, belli tonlara verilen kırmızı, mavi, mor gibi isimler yoluyla bu sürekliliği parçalara ayırır ve anlaşılır kılar.

Şekil 1. Sintagmatik ve paradigmatic gösterenler eksenini

Saussure'ün dil bilimi anlayışı dil (*langue*) ve söz (*parole*) ayrımı üzerinden daha iyi anlaşılabilir. Söz, dilin somut kullanımıdır, uygulansıdır. Dil ise, onu belirleyen, arka plandaki toplumsal yapıdır, sistemdir. Saussure, dil ve sözü homojen bir bütünlük oluşturan kavramlar olarak ele almaz; yapısı gereği ikisinin aynı teoriyle çözümlenemeyecek farklılıklar taşıdığına dikkat çeker ve ayrı olarak incelenmesi gerektiğini belirtir. Bu relativist pozisyona göre, dil hem statik hem de dinamik bir yapıya sahiptir ve gözlemcinin pozisyonuna göre iki farklı boyutta da incelenmesi mümkündür. "Pa-

role”un anlaşılabilmesi için Saussure’de gösteren/gösterilen ayrımını incelemek gerekir. Gösteren, bir ses imgesidir; gösterilen ise o ses imgesinin işaret ettiği kavrama denir. Saussure’ün dil bilimi anlayışına göre, gösteren ve gösterilen arasındaki bağlantı keyfidir (arbitrary). Dilsel göstergeler, bir kavramla (gösterilen) işitim imgesini (gösteren) bir araya getirirler.

Gösterenler, x çizgisiyle ifade edilebilecek lineer bir yayılım gösterirler. Bu eksenin dik kesen y ekseninde ise birinci eksendeki bütün öğeler değişimleriyle birlikte yer almaktadır (bkz., Şekil 1).

Saussure’ün yorumuyla, önemli olan sözcüğü ifade eden ses imgesi değil, gösterenler arasındaki farklılıklardır. Aynı kavramın farklı dillerde çok farklı seslerle karşılanabilmesi bu görüş için önemli bir referans noktasıdır. Bu yorum, dil bilimini dış dünyadaki etkenlerden arındırarak kendi içinde, kendi kurallarına göre incelememizi mümkün kılar.

Satranç metaforu üzerinden bu yaklaşım biçimi daha iyi anlaşılabilir: Bu oyunu öğrenmek için oyuncunun satrancın tarihini bilmesine ve geçirdiği evrimsel süreçleri araştırmasına gerek yoktur; oyunu adım adım izleyerek kuralları öğrenebilir. Oyunun genel kuralları dili, (langue) tek tek hamleler ise sözü (parole) temsil eder. Kurallar dış gerçeklikten bağımsızdır ve bir araya gelerek kendi içinde bir bütün oluştururlar. Önemli olan tek tek oyunun öğeleri değil, bu yapılar arasında birbirini

etkileyen eş zamanlı karmaşık ilişkilerdir. Eş zamanlı (synchronic) yaklaşıma göre her hamle anlık başka bir denge noktasını temsil eder.

Saussure, dilin yapısı gereği bütün sosyal sistemlerden ayrılan iki özelliğine dikkat çeker: Dil dışında hiçbir sosyal yapı bütün bireyleri içine alma gücüne sahip değildir. Dilin bir diğer özelliği ise, diğer sistemlerden farklı olarak insanlar tarafından bilinçli biçimde değiştirilememesidir. Dilin dönüşümü çok uzun periyotlara dayanır ve Saussure’ün yorumuyla bu dönüşüm bilinçli biçimde insan müdahalesiyle gerçekleşmez. Görünürde, işitsel bir imge olarak algılanan “gösteren” ancak zaman içinde lineer bir uzanımda anlaşılabilir. Zaman içinde gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki biçimleri değiştikçe işaretin anlamı da değişir. Saussure’e göre, dil bilimcinin temel görevi, bu göstergeler sistemi arasındaki ilişki biçimlerini çözümleyerek dilin özel bir dizge olmasını neyin sağladığı sorusuna cevap aramaktır.

Saussure’e göre dil bağıntıları iki ayrı düzlemde ortaya çıkar. Çizgisel boyutta (x ekseninde) öğeler bir söz zinciri gibi art arda sıralanır, kendisinden önce ve sonra gelen öğelerle arasındaki ilişkiye göre anlam kazanırlar. Bu öğeler arasında ortak yönleri sahip olanlar çağrışım aracılığıyla bellekte birbirine bağlanarak ayrı öbekler oluştururlar. “Çağrışımsal bağıntılar” bir arada bulunmayan öğeleri belleksel dizide birleştirirler.

Saussure'ün yorumuyla, düşünceyle sesin birleşimi, karşılıklı olarak birim sınırlandırmalarına neden olur ve düşünceler ayrışma aracılığıyla belirginleştirilir. İşitim imgesi, gösterenin diğer gösterenlerden ayrışmasını sağlar ve karşılıklı olarak ortaya çıkan bu farklılıklar anlamı oluşturur. Dilsel öğeler tek tek her kavramın bir sesle imlendiği parçacıklar olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, gösteren ve gösterilen ancak bir bütün olarak anlaşılabilir, birbirinden ayrıştırılamaz. Saussure'ün düşüncesinde dizgeden önce var olan kavramlara ya da seslere rastlanmaz, ancak komşu öğelerden birinin yaşadığı değişim, diğer öğeleri de etkileyebilir. Bu yoruma göre, bütün dilsel öğeler kendilerini oluşturan ardışık parçalardan etkilenirler. Saussure bu durumu, bir makinenin işleyişine benzetir. Makinenin parçalarından her biri kendi görevini yerine getirmekle birlikte ardışık olarak birbirini etkileyen bir bütünün parçasıdır. Buna göre, Saussure'ün düşüncesinde gösterge tek başına bir anlam taşımaz.

Saussure göstergelerin nedensizliğini tartışırken, bir derecelendirmenin olduğuna da işaret eder. Bu yoruma göre, 17 sayısı 7'ye kıyasla görece daha nedenli bir sayıdır. Saussure'ün tabiriyle 7 sayısı 17'ye göre daha nedensiz (*unmotivated*) olur. Ancak nihayetinde en ideal konumda bile, sözcüğün toplamı tek tek onu oluşturan parçaların toplamına birebir denk olamayacağı için Saussure nedenliliğin hiçbir zaman salt nite-

likte olamayacağını söyler. Çağrışımsal ve dizimsel bağımlılıklar nedensizliği sınırlandıran etkenlerdir. Zihin, göstergeler yığınınından oluşan bu kaotik yapıya belli boyutlarda bir düzen, bir tutarlılık getirmeye çalışır. Saussure, nedensizliğin yüksek boyutta olduğu dillerde sözlüğün, düşük boyutta olduğu dillerde ise dil bilgisinin temel başvuru kaynağı olduğuna dikkat çeker.

Bu bağlamda Lacan'da “point de capiton” kavramı daha iyi anlaşılabilir. Lacan, gösteren ve gösterilen arasındaki sürekli kaygan zeminin “point de capiton”lar aracılığıyla sabitlendiği ve bunun gerçekleşmediği süreçlerde psikoza dek varan anomalilerin ortaya çıktığını savunan bir düşünce geliştirmiştir. Lacan'da birey, dil içinde belli bir konumdan konuşur, yani dil tarafından sınırlandırılmıştır. Bireyin içine doğduğu bu sembolik düzeni Lacan “Büyük Öteki” olarak adlandırır. “Point de capiton”, gösterenin sonsuz işaretleme sürecinin belirli bir anlama ulaşmak için sabitlendiği noktadır ve bu gösterenler zinciri hem *synchronic* hem de *diachronic* bir uzanıma sahiptir.

Benveniste ise Saussure'ün dil bilimi anlayışından yola çıkarak, insanın dil içinde ve dil tarafından özne olarak oluştuğunu savunur. Bu yoruma göre, sadece dil kendi gerçekliği içinde “ego” kavramını kurar ve bireyin bilincine varması, ancak karşıtıyla hissedildiğinde olanaklıdır. Bir diyalogda konuşmacı “sen” ibaresini kullanırken “ben”in anlamını ve sınırlarını da tanımlamış olur.

Bu iki kavram ve iřitim imgesi birbirinden ayrıřtırılmıř biçimde dūřūnūlemez. Dolayısıyla sūylenabilir ki Saussure'ūn gūsteren ve gūsterilen arasındaki iliřki setleri ūzerinden cūzūmlemeye cālıřtıđı dilsel mekanizmalar, toplumu ve kūltūrū oluřturan diđer unsurların ūzerinde durduđu epistemolojik zeminin tanımlanmasına yardımcı olmuş, bu giriřimin etkileri sosyal bilimlerin cōok farklı disiplinlerinde hissedilmiřtir.

Yararlanılan Kaynaklar

Arriv  , M. (1992). *Linguistics and psychoanalysis: Freud, Saussure, Hjelmslev, Lacan and others*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Badiou, A., ve Roudinesco,   . (2014). *Jacques Lacan, past and present: A dialogue*. New York: Columbia University Press.

Benveniste, E. (1973). *Indo-European language and society*. Miami: University of Miami Press.

Benveniste, E. (1973). *Problems in general linguistics*. Miami: University of Miami Press.

Culler, J. (1985). *Saussure* (A. N. Akbulut,   ev.). İstanbul: Alfa Yayınları. (Orijinal cālıřma basım tarihi 1976).

Harris, R. ve Taylor, T. J. (2002). *Dil bilimi dūřūnūnde d n m noktaları: Socrates' ten Saussure'e batı geleneđi*. Ankara: T rk Dil Kurumu Yayınları,

Hartmann, R. A. (2007). *Philosophies of language and linguistics: Plato, Aristotle, Saussure, Wittgenstein, Bloomfield, Russell, Quine, Searle, Chomsky, and Pinker on language and its systematic study*. Edinburgh: Haralex.

Lacan, J. (1998). *The seminar of Jacques Lacan: The four fundamental concepts of psychoanalysis*. (A. Sheridan,   ev.), New York: Norton.

Pullum, G. K. (2018). *Linguistics: Why it matters*. Cambridge, Polity

Saussure, F. D. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (B. Vardar,   ev.) İstanbul: Multilingual. (Orijinal cālıřma basım tarihi 1916).

  izek, S. (2007). *How to read Lacan*, New York: W. W. Norton & Company.

BİLGİ, BİREY VE TOPLUM ÜZERİNE: BİR NESNELLİK-ÖZNELLİK TARTIŞMASI

Melih Varol*

1 8. yüzyıla damgasını vuran aydınlanma felsefesi ile bilgi, birey ve topluma karşı bakış açıları arasında önemli değişimler gözlemlenmiştir. Bu zamana kadar Batı Avrupa’da kilise yegâne bilgi üretme kaynağıydı ve kurulan üniversiteler ruhban sınıfının çıkarlarına hizmet etmekteydi. Sıradan halkın İncil gibi bilgi kaynaklarına dahi erişimi bulunmamaktaydı. Kilise tarafından üretilen dogmatik bilgi sorgusuz kabul edilirdi ve bu hegemonyaya karşı çıkmanın bedelleri ağırdı (Evkuran, 2003). Oligarşik güç yapılanmalarının olduğu feodal devletlerde alt sınıftaki bireylerin hakları güç sahibi olan kral ve yönetici sınıfının insafına bağlıydı. Toplumsal kurumlar ve süreçler kilise ve feodal güçlerin kontrolü altındaydı.

18. yüzyıl öncesi ve sırasında olan birtakım bilimsel ve toplumsal gelişmeler sonucunda güç dengeleri değişmeye başlamıştı. Aydınlanma felsefesinin eşitlik, özgürlük ve insan hakları gibi kavramları düşünürlerin yanı sıra halk tarafından da dile getirilmekteydi. Bu toplumsal süreçlerin sonucunda 1789 yılında Fransız Devrimi gerçekleşti. Sonuçları nihai olmasa da Fransız Devrimi önemliydi çünkü o zamana kadar olan toplumsal yapının ve bireyin toplum içindeki konumunun değişmeye başladığını gösteriyordu (Ağaoğulları, 1989).

Bilgi üretimi açısından aydınlanma felsefesi önemlidir. Bu dönemde kilisenin etkisi olmaktan kurtulan doğa bilimleri günümüzde hâlâ etkili olan pozitivist paradigmanın temelini atmıştır. Günümüzdeki bilgi üretimini anlamak için sosyal bilimlerin de ortaya çıkmasında etkili olan ve aydınlanma düşüncesinin bilim anlayışı olan Newtoncu paradigmanın incelenmesi gerekmektedir. Newton dünyanın bir ‘makine’ gibi işlediğini ve ampirik bir şekilde yaklaşırsak evreni anlayabileceğimizi savundu. Sosyal bilimciler de bundan esinlenerek insanın ve toplumun sistematik şekilde incelenebildiğini ve evrensel “insan doğası” hakkındaki bilgilere ulaşabileceğini iddia ettiler (Bağlı, 2002). Bu düşünce anlayışı günümüzde ana akım psikolojide hâlâ güçlü bir şekilde etkilerini sürdürmektedir.

* İstanbul Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Lisans Öğrencisi

Bu mantığa göre bilim faaliyeti yaparken bilim insanları tarafsız olmalı ve toplumsal süreçlerden etkilenmemelidir. Oysaki bilgi üretiminde bilim dışı iktisadi/sosyal aktörlerin yanı sıra aynı zamanda bilim içindeki ekoller de rol oynamaktadır. Bilgi sosyolojisinde bilginin oluşmasında dört alanın etkileri tartışılmaktadır: Bilim içi düşünsel alan, bilim içi toplumsal alan, kültürel alan ve iktisadi alan (Akyurt, 2017, ss. 60-117). Bilim içi düşünsel alan kısaca kabul edilen paradigma ve paradigmanın araçları (teori, yöntem, kavramlar vs.) olarak özetlenebilir. Bilim içi düşünsel alanın bilgi üzerindeki etkisi pozitivist paradigma tarafından yadırganmakta ve yaygın olarak kabul edilmektedir. Thomas Kuhn bilginin üzerinde bilim içi toplumsal alanın yani, bilim insanlarının kurdukları düşünce ekolleri ve bilim insanları arasındaki etkileşimlerin etkisini ve paradigma değişiminin bilgiyi nasıl şekillendirdiğini tartışarak bilginin izole bir şekilde insan faktöründen uzak olarak üretilmediğini ifade etmektedir (Chalmers, 2008, ss. 137-157). Kültürel alan bilim insanları üzerinde etkili olan toplumsal şartlar ve ideolojiler ile ilgiliyken iktisadi alan bilim faaliyetinin hangi kurumlar tarafından yapıldığı ve ekonomik olarak desteklendiği ile ilgilidir. Özetle bilimsel bilgi dış çevreden ve insan faktöründen yalıtılmış bir şekilde üretilmez, aksine çeşitli aktörlerin etkisi altındadır.

Ana akım sosyal psikolojideki ontolojik ve epistemolojik yaklaşımlar da gerçekliğin üzerindeki toplumsal etkileri göz ardı eder. Deneysel yaklaşıma göre insandan ayrı, onun eyleminden bağımsız bir şekilde sosyal bir dünya vardır ve bu dünyada uyaranlar, bu uyaranlara tepki olarak gösterilen davranışlar ile ilgili sebep sonuç ilişkileri incelenmelidir (Arkonaç, 2008, ss. 34-42). Bu yaklaşımda insandan ayrı tek bir gerçeklik vardır ve bu gerçeklik içindeki bağımsız, otonom, tutarlı bir bireye ve onun zihinsel işlevlerine önem verilmiştir. Ana akım paradigmaya karşı olarak çıkan eleştirel paradigmada ise çok farklı bir tabloyla karşılaşmaktayız. Eleştirel paradigmaya göre, insanın dışında olan tek bir gerçeklik yoktur, sosyal olgular insanlar tarafından sürekli bir şekilde karşılıklı olarak inşa edilmektedir (Arkonaç, 2008, ss. 43-48). Eleştirel psikolojiye göre bu karşılıklı bilgi üretme süreci söylemler çerçevesinde gerçekleşir. Foucault'a göre, söylem "konuştuğu nesneleri biçimlendiren pratiklerdir" (Foucault, 1972, s. 49; akt. Burr, 2012, s. 64). İnsanlar günlük hayatlarında bağlama göre değişen bir şekilde söylemleri kullanırlar ve sosyal dünyayı şekillendirirler. Eleştirel psikolojide kullanılan birçok araştırma yönteminde bu söylemler önemli bir inceleme nesnesidir. Bu paradigmaya göre yapılan her bir araştırma bir gerçekliğin belli bir yönünü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde evrensel bilginin değil; yerel, o zamana özgü ve sürekli değişim gösteren bilginin incelenmesi amaçlanmıştır.

Ana akım psikolojideki bireyi toplumdan ayrı tutan bu bakış açısı psikolojinin uygulama alanlarındaki pratiklerde de gözlemlenmektedir. Örneğin iş stresi yaşayan bireylere bu stresle nasıl başa çıkabileceğine dair bireysel eğitimler verilmektedir fakat bu iş stresine sebep olan durum kişinin kendisi değildir, örgütsel yapı ve üst düzey çalışanların uyguladığı mobbingdir. Dolayısıyla bu durumdan tek tek etkilenen bireylerle çalışmanın yanı sıra iş stresine neden olan mobbing ve örgütsel faktörler ile ilgili çalışılmalı ve geniş kapsamlı çözüm önerileri üretilmelidir. Benzer bir şekilde klinik psikolojide de çoğu zaman çevresel faktörler görmezden gelinmektedir. Örneğin tecavüze uğrayan ve ölümle tehdit edilen bir kadına sadece terapi yaparak problemlerin üstesinden gelemeyiz. Toplumda genel olarak erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu hegemonya, adli sistemdeki bozukluklar ve zor durumda olan bireylere sahada yardım edebilecek kurumlar tartışılmalıdır. Dolayısıyla bu problemi çözmek için psikologlar, sosyologlar, avukatlar, politikacılar, sosyal hizmet görevlileri gibi birçok disiplinden gelen uzmanlar birlikte çalışmalı ve bütüncül bir çözüm önerisi getirmelidir. Psikolojik problemlere neden olan eşitsizlikleri görmezden gelen ana akım psikoloji bir yandan da üretilen baskı mekanizmalarını desteklemektedir (Fox, Prilleltensky ve Austin, 2012).

Özetle psikoloji alanında ve genel olarak sosyal bilimlerde araştırma ve uygulama alanlarında çoğu zaman

toplumsal ve sosyal etmenler göz ardı edilmektedir. Oysaki sosyal bilimleri doğa bilimlerinden ayıran en önemli fark, incelediğimiz nesnenin aynı zamanda özne olmasıdır. Bu yüzden sosyal dünyanın etkilerini göz önünde bulundurarak çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Ağaoğulları, M. A. (1989). Fransız Devriminde birey-devlet ilişkisi (1789-1794). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(3), 195-228.

Akyurt, M. A. (2017). *Alman sosyolojisinde yöntem tartışmaları (1870-1914)* (Yayımlanmamış doktora tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Arkonaç, S. A. (2008). Sosyal psikolojide insanları anlamak deneysel ve eleştirel yaklaşımlar. *İki yaklaşım iki bilgi iki insan* içinde (ss. 32-52). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bağlı, M. (2002). Klasik fizik (Newton paradigmasının) ilkeleri bağlamında modern bilincin ve iktidarın imkanları: Özgürlük ve yetkinlik. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 33-57.

Burr, V. (2012). *Sosyal inşacılık* (S. Arkonaç, Çev.). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 2003).

Chalmers, A. (2008). 8. yapılar olarak teoriler II: Kuhn'un paradigmaları. H. Arslan (Çev.), *Bilim dedikleri: Bilimin doğası, statüsü ve yöntemleri üzerine bir değerlendirme* içinde (ss. 137-157). Paradigma Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1976).

Fox, D., Prilleltensky, I. ve Austin, S. (2012). *Eleştirel psikoloji*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2001).

Evkuran, M. (2003). Ortaçağ Paradigması ve Siyasal Düşüncenin Evrimi. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(4), 37-58.

PERİ MASALLARI: ÖNCE YETİŞKİNLERE, SONRA ÇOCUKLARA...

Nesrin Duman*

Giriş

Batı menşeli olan “peri masalı” (*fairy tale*) ifadesi aslında bu türdeki hikâyelerin tümünü adlandırmak için kullanılmamıştır. Peri masalı ibaresini ilk kez Madame Catherine-Anne d’Aulnoy, 1697 yılında yayınladığı, üst sınıftan kişiler (aristokratlar) için hazırladığı dört ciltlik “Les contes de fees” (*The Tales of the Fairies*) “Periler Hakkında Masallar” kitabında kullanmıştır. Terimin Fransızcadaki anlamının tam karşılığı “periler hakkında masallar” iken, İngilizceye çevirisi “fairy tale” peri masalı olarak yapılmıştır. Zaman içerisinde oldukça sevilen “fairy tale” ifadesi 1750’lerde yaygın olarak (sadece Avrupa kıtasında değil, Amerika kıtasında da) kullanılır hâle gelmiş, bu durum günümüze kadar sürmüştür. Ülkemize bakıldığında Batı menşeli bu kavramın dilimize de yerleştiği

ve ister Batı ister Doğu kaynaklı olsun benzer tipteki hikâyeler için peri masalı ifadesinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Duman, 2018c).

Peri masaları kökenini halk masallarından (*folk tales*) alan ayrı bir türdür (Zipes, 2012: 114). Bu bilgi bize birçok peri masasında görülen ortak öğelerin nereden kaynaklandığını göstermektedir. Masallar bu hâliyle yüzlerce belki binlerce yıllık bir tecrübenin, anlayışın ve psikolojinin ürünüdür (Aydın, 2017: 8).

Yetişkinler İçin Peri Masaları

Her ne kadar günümüzde peri masalı denilince akla çocuklar gelse de bu masalların geçmişte çocuklar için değil yetişkinler için yazıldığı görülmektedir (Escandell, 2014: 6). Masalların çocuklar için olduğuna dair bir tarih özellikle sosyal tarih bulunmamaktadır (Zipes, 1983: 1). Örneğin, ünlü masal yazarları Grimm Kardeşler’in de çocukları eğlendirmek için yola çıkmadıkları bilinmektedir (Escandell, 2014: 8). O dönemde Grimm Kardeşler’in koleksiyonunun en verimli kitlesini çocuklar değil, orta ve üst sınıfa mensup yetişkin okuyucular oluşturmuştur. Yetenekli yazarlar tarafından, aristokrat yetişkinler için hazırlanan peri masaları; üst sınıfa ait bu üyeleri birbirine daha yakın tutmak ve onlara bir misyon duygusu kazandırmak için salonlarda anlatılmaya devam ederken; Fransız şair ve yazar Charles Perrault (1628-1703) -“çocuk masallarının babası”

* İstanbul Kent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dr. Öğr. Üyesi

olarak anılır- 1697 yılında Fransa’da yayınladığı *Histoires ou Contes du temps passé (Stories or Tales from Times Past)* kitabı ile çocuklar için yazılan peri masalları tarihinde tahta geçmiştir. Çocukların zaman içerisinde peri masallarına artan ilgisi ve merakı nedeniyle -1830 ila 1900 yılları arasında orta sınıfın yükselmeye geçişini de bu nedenlere eklemek mümkündür (Zipes, 1999: 20)– 1830’da Grimm Kardeşler, koleksiyonlarının birinci, ikinci ve üçüncü baskılarını yayınladıktan sonra, içlerinden bazı masalları seçmiş, yetişkinlere göre olan bazı içerikleri çıkararak (Escandell, 2014: 8) ve şiddet ve cinsellik öğelerini sansürleyerek (Büyü, 2015: 237), Alman ilkokul öğrencileri olan çocuklarla (Bottigheimer, 2009: 104) tanıştırmıştır. Tarih incelendiğinde görülen o ki çocuk dinleyiciler daha sonraları Grimm’lerin en büyük dinleyici kitlesini oluşturmaya başlamıştır. Grimm Kardeşler’den ve Alman romantik yazarlarından çok etkilenen Hans Christian Andersen (Zipes, 1999: 20) ise, kendi çocukluğunda dinlediği halk masallarını hatırlayarak 1835 yılında dört hikâyelik “*Fairy tales told for children*” kitabını yayınlamıştır. Böylece masalların öncelikli kitlesini çocuklar oluşturmaya başlamıştır. Peki, tüm bu hikâyelerde çocukları cezbeden şey nedir?

Peri Masalları ve Çocuklar

Zipes (1983) peri masallarının büyüme ve gelişim öğelerini içermesi nedeniyle çocukları cezbediğini ileri sürer.

Sosyalleşme ve kültürleşme aracı olarak masalların, çocukların hayatlarındaki en önemli kültürel ve sosyal olaylardan biri olduğunu belirtir (Zipes, 1983: 1). Bettelheim (1991) ise masalların eğitimsel, duygusal ve ahlaki (etik) araçlar olarak insanın bebeklikten ergenliğe oradan da yetişkinliğe olan yolculuğunda kaygı, suçluluk duygusu ve kafa karışıklıkları içinden geçişine yardımcı olduğundan bahseder. Masallar aracılığıyla çocukların kendi zorlandıkları hususları fark edebildiklerini, problemlerine dair çözüm yolları bulabildiklerini ekler. Bettelheim (1991: 7) “*çocuğun büyümenin getirdiği zorluklar ve ruhsal sorunlarla başa çıkabilmesi için kendi bilincinde neler olup bittiğini kavrama gereksinimi duyduğunu*” vurgular. Peri masalları, büyüme ve olgunlaşma sürecinde evrensel insan deneyimlerini şifrelerler.

Peri Masalları: Çocuklar İçin Sanal Deneyimleme

Çocuk, masal okuduğunda ya da dinlediğinde kahraman ile özdeşim kurar ki kahraman ile empati kurmak aktif hayal gücünü gerektirir. Masaldaki “mış gibi” modu çocuğun yeni şeyler deneyimlemesine izin verir (Frohne-Hagemann, 2012: 11). Bu sanal deneyimleme çocuğun imgelemine, kendi başına bu doğrulukta keşfedemeyeceği yaşamına daha iyi bir yön verebilmede yararlanabileceği imgeler, yeni boyutlar sunar. Çocuk, masal kahramanının hissettiği duyguları, korku ve kaygıyı deneyimler. Ancak bu deneyimleme gerçek bir deneyimden farklılaşmıştır. Çocuk masalı okurken ya da

dinlerken yatağında uzanıyordur ya da yanında ona masal okuyan yahut anlatan ebeveyni vardır... Kısacası masal kahramanı karanlık ormana girerken, devler-cadılar ile savaşıırken, çocuk güvendedir. Masalların; “bir zamanlar”, “evvel zaman içinde”, “sonsuz dek mutlu yaşamışlar” şeklinde formüle edilmiş yapısı çocuğa güven verici bir sınır da sağlamaktadır. Çocuk mekânsal ve zamansal olarak masal içeriğinden bu şekilde ayrılmıştır. Masalların güven verici sınırı ile zamansal ve mekânsal olarak öyküden ayrı bir noktada bulunan çocuk, böylece kendisiyle özdeşim kurduğu kahraman arasına bir mesafe koyar (Duman, 2018b). Bu ayrışma, kahramanın tecrübe ettiği duygularla da arasına bir mesafe koyabilmesini sağlar. Bu nedenle çocuk tüm bu duyguları simülatör tarzda güvenli bir ortamda tecrübe eder.

Handler Spitz (1999), masalların fantezi ve hayal zenginliğinin çocuklar için içsel kaynakları harekete geçirecek (*conjure inner possibilities*) bir alana izin verdiğini ifade etmektedir. İşte, çocuk yarattığı bu aralanda, kaygıyı ve korkuyu kontrol edebilmeyi, bu duygularla başa çıkmayı öğrenmektedir. Düşünce ve davranışları etkileyen bu duyguların kontrol altında tutulmasıyla çocuk, olaylara dair düşünme ve muhakeme becerilerini geliştirebilecektir. Bu alan sadece mantık ve muhakeme gibi bilişsel becerilerin gelişmesine değil aynı zamanda duygusal dünyanın olgunlaşmasına da katkı sağlamaktadır. Zira, Handler Spitz (1999)

“gerçek psiko-mantıksal gücün, hâlihazırdaki açık temsillerden ziyade çok farklı bir yerden; metafor ve sembollerden -ki masallarda sıkça yer alır- geldiğini” söylemektedir (akt., Grandy ve Tuber, 2009: 276). Bu hâliyle masallar, gerçek olayları kurgu ile karıştırarak çocukların girişkenliğini ve özerklik kapasitelerini gündelik yaşam olaylarının sağladığından daha etkili bir şekilde sağlamaktadır. (akt., Tsitsani vd., 2011: 267; Rustin ve Rustin, 2003).

Peri Masalları: Duygudurum Düzenleme Araçları

Çocuk, kahraman ile özdeşim kurarak, kahramanın yaşadığı farklı duyguları da deneyimlemiş olur. Bu süreçte daha önce belki de hiç bilmediği farklı duygu durumlarını tanır, bu “adsız (isimlendirilmemiş) duyguları” adlandırma yani, mentalize edebilme (zihinselleştirme) imkânı yakalar. Bir duygunun tanınması, bu duygunun düzenlenebilmesi için ilk adımdır. Allen’in (2014) da dediği gibi, ancak “*tanınan (tanımlanmış, adlandırılmış) duygu organize edilebilir*”. Fleer ve Hammer (2013) masalların bu yol ile çocuklarda duygudurum düzenlemesinin gelişimini sağladığını ifade etmiştir. Tam tersinden bakıldığında; duygudurum düzenlemesindeki eksiklik ise kişinin idare edemediği, tolere edemediği ve anlam veremediği yani tanıyamadığı/tanımlayamadığı duygular girdabında savrulmasına, bu duygularca boğulmasına sebep olur ki bu duygular patlamaya meyillidir (akt., Duman, 2018a: 26). Tice, Bratslavsky ve Baumeister (2001) dürtü kontrolündeki

başarısızlığın temelinde duygu düzenlemedeki başarısızlığın olduğunu ileri sürer. Tice ve diğerleri (2001) dürtü kontrolünde başarısız kişilerin sürekli olarak duygularını düzenleyebilme ile meşgul olduğunu belirtir (akt., Duman, 2018a: 29). Bu nedenledir ki duyguların tanınması ve düzenlenmesinde masalların kıymeti büyüktür. Viktorija ve Nijole (2005) dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocuklarda, davranış ve dürtü kontrol problemini düzeltmede masalların kullanımının başarılı sonuçlar verdiğini ortaya koymuştur.

Peri Masalları, Psişe ve Sembolizm

Peri masallarının, psişenin dilinden semboller taşıdığı ve gerçeklikler sakladığı yaygın bir görüştür. Kiernan (2005) masallardaki acımasız üvey anne, şefkatli büyük anne, kış karanlığı, ormanda kaybolmak gibi sembolik figürlerin ve tasvirlerin içsel duygu durumlarını yansıttığını belirtir. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş masallarda bekâr iken evlenmek, ormana giriş şeklinde de sık sık sembolize edilir. Peri masalları anlattıkları olaylar dizisinden fazla anlam taşırlar ve bu bakımdan düşlere benzerler (Warner, 2014: 110-1). Peri masalları tıpkı rüyalar gibi daha önce açıklanmamış ve uyulamakta olan kaygıları ve tutkuları ortaya serecek bir motifler özel dilini kullanır (Warner, 2014: 113). Psikanalitik yöntemler bu öykülerin anlamlarına nüfuz edebilmeyi mümkün kılar, insanın karanlık köşelerini aydınlatır (Warner, 2014: 110).

Psikanalizin kurucu babası Freud, peri masalları hakkında çok fazla yazı yazmamıştır. Teorisini oluşturmak için mitoslardan faydalanmış, bilinçaltının dilini deşifre etmek için peri masallarından yardım almıştır (Warner, 2014: 111). 1913 yılında yazdığı *"The Occurrence in Dreams of Material from Fairy Tales"* yazısında peri masallarının çocukların zihin dünyasını etkileyebileceğini fark etmiştir (akt., Dundes, 2010). Freud peri masallarının sembolik yorumlamasını rüyalar gibi ele almıştır. Bu bağlamda Freud'un tekinsizlik/rahatsızlık duygusunu belirtmek için kullandığı "Unheimlich" kavramına Alman Halk edebiyatında çocuklar yataklarına gitmediği zaman gelen kötü, korkutucu bir öcü olarak tasvir edilen Kum Adam örnek verilebilir. Kum adam gelince çocukların gözlerine kum atar, çocukların gözleri kanlar içinde kalır ve başlarından dışarı çıkar. Kum adam bu gözleri toplar, torbasına doldurur, yarımayda çocuklarını beslemek için götürür. Bu öykü de tıpkı rüyalarındaki gibi korkuları ve bastırılmış tutkuları/duyguları yoğunlaştırır. Bunları çözebilmek için bir dizi yerleştirmeleri ve yerinden etmeleri sökmek gerekmektedir (Warren, 2014: 116). Freud'un "Unheimlich"i ortalıkta dolanan canavarlardan, cadılardan ya da masallardaki olağandışı tehditlerden ortaya çıkmaz. "Unheimlich" aslında çok tanıdık bir şeyden çıkan derin bir rahatsızlık etkisidir. Bu rahatsızlık yasak bir tutkuyu ya da bastırılmış bir travmanın anısını uyandırır. Bu tutku ya da anı gizli kalması gerekirken aydınlığa çıkmıştır. Kum adam (Unheimlich) babadır, çocuğun korkan zürriyeti

bir başka çocuğun (küçük kardeşin) daha fazla seviceği tehdidini taşıırken, gözlerin oyulması kastrasyon korkusunu temsil eder. Bu masalın ürpertici etkisi aslında ödipal tutku ve kastrasyon kaygısından gelir (Warner, 2014: 116).

Freud'un izini süren Bettelheim (1991) kitabında "klasikler" olarak adlandırılan pek çok peri masalını analiz etmiştir. Bettelheim, Grimm masallarındaki soğukkanlı acımasızlığı ve kanlı öç almaları çocuğun yararına görür. Çocukların kahraman ile özdeşim yoluyla kendilerini masal içerisine yansıtarak, ebeveynlerine ve kardeşlerine hissettikleri düşmanlık, öfke gibi duyguları için bir çıkış yolu bulduğunu ileri sürer. Böylece çocuk ödip kompleksinin tahribatına karşı bir çıkış sağlayabilir (Warren, 2014: 118). Bettelheim, örneğin Kırmızı Başlıklı Kız masalı için şu sembolik yorumlamalarda bulunur: Kırmızı başlıklı kız masalındaki vurgu kırmızı renk üzerinedir. Kırmızı rengi, şiddetli duyguları, çoğunlukla da cinsel olanları sembolize eder. Bu kırmızı başlık büyükanneden verilmiştir, yani cinsel çekiciliğin olgunlaşma öncesi aktarımını sembolize eder. Kırmızı başlıklı kızın tehlikesi onun filizlenen cinselliğidir ve kız bunun için duygusal olarak henüz hazır değildir (Warren 2014: 117).

Her masalın üzerinde durduğu farklı bir gelişimsel dönem konusu vardır. Bu nedenledir ki çocuklar sekiz yaşındayken belirli bir masalı severlerken, on dört yaşına

geldiklerinde başka bir masalı tercih edebilirler (Brun, Pederson ve Runberg, 1993). Çocuğun sevdiği ve sevmeyişi masallar, onun ruhsal dünyası (psişe) hakkında oldukça bilgi vericidir. Klasikler arasında yer alan peri masalları ortak büyüme konularını ve zorluk alanlarını en iyi şekilde yansıtmaları bakımından çağlara meydan okuyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Klasikler bu özellikleriyle her kültürden farklı yaş, cinsiyet, din, dil vb. gruplarındaki çocuklara ulaşabilmektedir. Duman'ın (2017) 18-45 yaş arası 486 birey ile yaptığı saha araştırmasında da ülkemizde en çok batı menşeli klasik peri masallarının -en çok bilinen ilk üç masal: Kırmızı Başlıklı Kız (%91,5), Sindirella (%91,1), Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler (%90,2)- bilindiğini ortaya koymuştur (bkz., Tablo 1).

Peri Masalları: Çocuklar İçin Hayat Provası İmkânı

Hâl böyle iken bazı masal uyarlayıcıları, birçok çocuğun özellikle hikâyenin geçtiği güvenli ortamdaki tehlikeli durumlardan keyif aldıklarını unutarak masallardaki korku, kötülük ve şiddeti minimize ederler. Günümüzde de "pedagojik kaygılar" nedeniyle masallardaki bu öğelerin neredeyse tamamı ortadan kaldırılmıştır. Jerry Griswold, masallardaki korkunun yetişkinlerden daha ziyade çocuklar için daha büyük bir rolü olduğunu vurgulamaktadır (Dewan, 2016: 28). Masalı okuduğunda veya dinlediğinde kahramanın yaşadığı aynı korkuyu ve anksiyeteyi (kaygıyı) yaşayan çocuk, bu deneyimi güvenli simülasyon tarzda bir ortamda tecrübe eder.

Tablo 1. Masal araştırma sonuçları

Not:
Araştırmada
Doğu ve Batı menşeli
klasik masallar (Grimm
masalları, Andersen
masalları ve Binbir
Gece masalları) oyla-
maya sunulmuştur.

Bildiğiniz masalları işaretleyiniz

prenses ve bezelye tohumu	145	30.1%
kralın yeni giysileri (kral çıplak)	265	55%
parmak kız	303	62.9%
çirkin ördek yavrusu	408	84.6%
küçük deniz kızı	222	46.1%
imparator ile bülbül	31	6.4%
uçan sandık	35	7.3%
kurşun asker	315	65.4%
yaban kuğuları	34	7.1%
küçük çam ağacı	12	2.5%
çakmak kutusu	22	4.6%
karlar kraliçesi	217	45%
karbeyaz ile algül	31	6.4%
kırmızı başlıklı kız	441	91.5%
rapunzel	421	87.3%
uyuyan güzel	415	86.1%
kurbağa prens	393	81.5%
bremen mızıkacıları	377	78.2%
cücenin bulmacası	19	3.9%
parmak çocuk	306	63.5%
hansel ile gretel	405	84%
12 prenses	30	6.2%
ayı ile çalıkuşu	14	2.9%
kral ardıçsakal	8	1.7%
kaz çobanı prenses	29	6%
cinler ile ayakkabıcı	43	8.9%
pamuk prenses (ve 7 cüceler)	435	90.2%
balıkçı ile cin	33	6.8%
ali baba ve 40 haramiler	404	83.8%
sultan ile hekim	16	3.3%
akıllı prens, prenses ve cin	15	3.1%
haydutlar ve eşek	15	3.1%
alaaddin'in sihirli lambası	391	81.1%
uçan at	31	6.4%
fakir adamın rüyası	13	2.7%
denizci sinbad'ın seyahatları	187	38.8%
pinokyo	427	88.6%
fareli köyün kavalcısı	376	78%
alice harikalar diyarında	383	79.5%
jack ve fasulye sığı	210	43.6%
çizmeli kedi	401	83.2%
peter pan	376	78%
kibritçi kız	377	78.2%
sindrella (külkedisi)	439	91.1%
güzel ve çirkin	321	66.6%
üç küçük domuzcuk	161	33.4%
kurt ile 7 keçi yavrusu (oğlak)	131	27.2%

Bu sanal deneyimleme sayesinde çocuk, korkutucu durumlarla karşılaşan kahramanın baş etme mekanizmalarını öğrenerek, ileride karşılaşacağı hayatın zorlukları için prova yapmış olur (Dewan, 2016: 28).

Peri Masalları: Ahlaki Değerlerin “Takdimi”

Bir diğer önemli nokta masalların etik (ahlaki) değerlerin yeni yetişen jenerasyona aktarımındaki rolüdür. Çocuk, masalı dinlerken/okurken özdeşim kurduğu kahramanın davranışlarını da kendisine model alır ve içselleştirir. Masalın kahraman üzerinden olan ve keyifli anlatım biçimi ile aktarılma istenen ahlaki değer veya davranış çocuğa bu yolla “takdim edilir”. Burada önemli olan bu değerlerin direkt şekilde çocuğa dikte edilmemesi yani öğretilmemesi, sunulmasıdır. Bu nokta oldukça hassastır. Zira günümüzde kitapçılarda yer alan masal kitapları incelendiğinde masalların birçoğunun sonuna çeşitli öğretici, ders çıkarıcı cümlelerin eklendiği, “değerler eğitimi” kapsamında çocuklar için birçok farklı masalın/öykü kitaplarının hazırlandığı görülmektedir. Bu öykülerin çocuklar tarafından sevilmesi de oldukça yüksek orandadır (Duman, Deniz ve Kuşen, 2019). Bu noktada bu masal versiyonlarının çocuğun ahlak gelişimine katkısı tartışmaya açıktır.

Sonuç

Tarihine bakıldığında her ne kadar çocuklar düşünülerek hazırlanan yapıtlar olmasa da zaman içerisinde en büyük takipçilerinin çocuklar olduğu masallar bugün

bütün kültürlerde çocuk edebiyatının ilk ve en önemli kaynağı olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2011: 209). Masalların yetişkin ve çocuk ruhsallığındaki (psişe) değeri tartışmasız büyüktür. Günümüz dünyasında teknolojinin değiştirdiği insan yaşamında masal okuma ve masal anlatma geleneği de bu değişimden nasibini almış ve bu gelenek sekteye uğramıştır. Dileğimiz odur ki masalların hem yetişkin hem çocuk psikolojisindeki önemi daha iyi kavransın, masal anlatım geleneği yeniden canlansın, günümüz çocukları “kendi kendini keşfetme yolculuğuna” başlamak için peri masallarından paylarını alsın!

Kaynaklar

Allen, J. G. (2014). What is mentalizing & why do it with. Erişim tarihi: 30.03.2017. [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=NLT7ieO3hTk&t=318s>

Aydın, A. (2017). Doğu'nun hikâye kuramına dair. *Eyvalah Edebiyat ve Fikir Dergisi*, 3.

Bettelheim, B. (1991). *The uses of enchantment the meaning and importance of fairy tales*. UK: Penguin Books.

Bottigheimer, R. (2009). *Fairy tales a new history*. US: State University of New York Press.

Brun, B., Pederson, E. W. ve Runberg, M. (1993). *Symbols of the soul therapy and guidance through fairy tales*. UK: Jessica Kingsley Publishers.

Büyü, G. T. (2015). Masalların katartik etkisi: Kötülükten arınma. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 71, 237-53.

Dewan, P. (2016). Perennially popular: The appeal of classical fairy tales for children. *Children and Libraries*, 14(2), 27-31.

Duman, N. (2017). *Doğu ve Batı menşeli klasik masalların ülkemizdeki bilinirliği araştırması*. (Yayınlanmamış)

Duman, N. (2018a). *Peri masalları ve çizgi animasyon filmlerindeki zihin durumlarının incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Duman, N. (2018b). Peri masallarının çocuk psişesindeki önemi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(23), 1078-84.

Duman, N. (2018c). Peri masallarının orijini. *Asya Studies Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 67-72.

Duman, N., Deniz, T. ve Kuşen, İ. Z. (2019). *Anaokulu öğrencilerinin masal ve çizgi film tercihlerinin incelenmesi*. Poster sunumu. 23. Ulusal Psikoloji Öğrencileri Kongresi, Ankara.

Dundes, A. (2010). The psychoanalytic study of the Grimms' tales with special reference to "the maiden without hands" (AT 706). *The Germanic Review: Literature, Culture, Theory*, 62(2), 50-65.

Grandy, M. A. ve Tuber, S. (2009). Entry into imaginary space metaphors of transition and variations in the affective quality of potential space in children's literature. *Psychoanalytic Psychology*, 26(3), 274-289.

Escandell, N. G. (2014). *A study of the evaluation of fairy tales in disney films*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Universidad de Granada. Facultad de Ciencias de la Educación. (Grado en Educación Primaria). Erişim adresi: <http://digibug.ugr.es/handle/10481/36187>

Fleer, M. ve Hammer, M. (2013). Emotions in imaginative situations: the valued place of fairytales for supporting emotion regulation. *Mind, Culture and Activity*, 20, 240-59.

Frohne-Hagemann, I. (2012). *Mentalisation based music therapy in the treatment of children and adolescents*. 2nd Symposium on child and youth music therapy in North Germany: Sounds-tones-resonances. Schwerin.

Handler Spitz, E. (1999). *Inside picture books, pictures, words and voices*. Yale University Press. Erişim adresi: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/first/s/spitz-picture.html?mcubz=0>

Kiernan, B. U. (2005). *The uses of fairy tales in psychotherapy. Media in Transition International Conference The Work of Stories*. Cambridge, Massachusetts.

Rustin, M. E. ve Rustin, M. J. (2003) Where is home? An essay on Phillip Pullman's Northern Lights (Volume 1 of His Dark Materials). *Journal of Child Psychotherapy*, 29, 93-105.

Şahin, M. (2011). Masalların çocuk gelişimine etkilerinin öğretmen görüşleri açısından incelenmesi. *Milli Folklor*, 23(89), 208-19.

Tice, D. M., Bratslavsky, E. ve Baumeister, R. F. (2001). Emotional distress regulation takes precedence over impulse control: If you feel bad, do it! *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(1), 53-67.

Tsitsani, P., Psyllidou, S., Batzios, S. P., Livas, S., Ouranas, M. ve Casimos, D. (2011). Fairy tales: A compass for children's healthy development-a qualitative study in a greek island. *Child: Care, Health and Development*, 38(2), 266-72.

Piscalkiene, V. ve Braziene, N. (2005, Eylül). *Correction of behaviour and cognitive activity of children with ad/hd by story telling: Case study*. Sunum, European Conference on Educational Research, University College Dublin, İrlanda.

Warner, M. (2014). *Bir zamanlar bir ülkede... Masalların kısa tarihi*. (G. Turan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Zipes, J. (1983). *Fairy tales and the art of subversion: the classical genre for children and the process of civilization*. New York: Heinemann Educational Books Ltd.

Zipes, J. (1999). *When dreams came true: classical fairy tales and their tradition* (İkinci basım, 2007). New York-London: Routledge. [Adobe Digital Editions sürümü]. Erişim adresi: <http://library.bilgi.edu.tr/>

Zipes, J. (2012). *A fairy tale more than just a fairy tale*. Book 2.0, 2(1-2), 113-120.

SOSYALİZASYONDA EBEVEYN

ÇATIŞMASININ ROLÜ:

Kişiler Arası İlişkilerde Çatışmaya Atfedilen Farklı Değerler İyi Oluşu Nasıl Etkiler?

Burcu İldeniz-Tan*

İlişkide olduğumuz insanlar ile duygularımızın en yoğun hâliyle etkileşime geçtiğimiz, belki de karşımızdakini en iyi şekilde tanımamızı sağlayacak ipuçlarına sahip olduğumu düşündüğümüz anlar çatışma anlarımızdır. Günlük tanışıklığa sahip olduğumuz ya da diğerlerine kıyasla daha değerli gördüğümüz kişilerle ilişkilerimizde pek çok nedenle, farklı şiddette ve sıklıkta çatışma yaşarız. Diğerleri ile ilişkilerimizde kullandığımız çatışma biçimleri kişiler arası ilişkilerimizi, sosyal etkileşimimizi ve nihayetinde psikolojik iyi oluşumuzu etkilemektedir. Benzer şekilde, çatışmanın yoğun olarak yaşandığı, ebeveynler arası gerginliğin yüksek ol-

duğu evlerde büyümek de psikolojik iyi oluşumuz üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Yüksek lisans tez araştırmam kapsamında bireyin ebeveynleri arasında yaşanan çatışmalar ve kendi ilişkilerinde kullandığı çatışma pratikleri arasındaki ilişkinin yönüne ve tüm bunların ise bireyin iyi oluşu üzerinde hangi yollardan etkili olduğuna bir cevap aramak gayretindeydim.¹ Bu yazıda ilgili literatüre dayalı biçimde genel hatlar çizerek araştırma bulgularımı sunacağım.

Çatışma her iki taraftan beslenen, her iki tarafın algıları, mizacı, deneyimleri ile şekillenen dinamik bir süreçtir. Çatışmanın etkileşimli bir süreç olarak değerlendirilmesi, kişinin kendi içinde çatışma yaşamasının önünde engel değildir, çünkü birey en çok kendisi ile etkileşim içerisinde.² Kişinin iç dünyası sürekli olarak dürtüsel, hazı erteleyemeyen, her şeyi şimdi ve şu an isteyen *id* ile içselleştirilmiş toplumsal otoriteyi, kuralları, dış gerçekliğe uyumu simgeleyen *süperego* arasındaki çatışmalara sahne olur. Bu çatışmada denge sağlayıcı rol üstlenen ego ise iç ve dış gerçeklik arasındaki bağın sağlıklı şekilde korunması için uğraşır; kimi zaman tökezler, kimi zaman ise psikolojik iyi oluşu sağlayacak bir başarı gösterir.³

* Altınbaş Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Arş. Gör.

¹ İldeniz, B. (2019). *Üniversite öğrencilerinin çatışma stilleri, algıladıkları ebeveyn çatışması ve psikolojik belirtileri arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

² Rahim, M. A. (1985). A strategy for managing conflict in complex organizations. *Human Relations*, 38(1), 81-89.

³ Freud, S. (2016). *Psikanalize giriş dersleri* (S. Budak, Çev.). Ankara: Öteki Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1917).

Kişiler arası ilişkilerde tarafların farklı ilgilere, amaçlara, değerlere ve inançlara sahip olması veya bunlar hakkında yanlış anlaşılmalara yaşanması olası çatışmalara kaynak sağlar. Aidiyet, güç kazanımı veya korunumu, özgürlük ve eğlence gibi temel psikolojik ihtiyaçlar, sınırlı kaynakların paylaşımı, inançlar, öncelikler ve ilkeler gibi değerlerin farklılaşması kişiler arasında çatışma yaşanmasına neden olmaktadır.⁴ Çatışma taraflar arasındaki anlaşmazlıkları ve gerginliği artırıcı etkiye sahip olabileceği gibi, tarafların ortak bir amaca yönelik, iki taraf için de karşılıklı hedef ve çıkarlara uygun çözüm yolları bulunma ve uygulanmaya da olanak sağlar.⁵ Ve hatta çatışma olgusu, çatıştığımız kişiye bakış açımızdan daha çok çatışma kavramının kendisine atfettiğimiz anlamdan etkilenen bir olgudur. Çatışma kavramı doğası gereği olumsuz bir anlama sahip değildir. Çatışmayı içsel bir dinamik olarak değerlendiren Piaget, benzer gelişim dönemindeki çocuklar arasındaki çatışmayı benmerkezciliği azaltan, empati ve iş birliği yeteneğini geliştiren bir araç olarak görmüştür.⁶ Erik-

son yaşamın farklı dönemlerinin temel çatışmalarını bireyin sosyal gelişimindeki ilerlemelerin vesilesi olarak görmektedir.⁷

Çatışma algısı, bireyin kişiler arası anlaşmazlıklarla ve onların ele alınış, çözümüyle biçimleri ile ilgili, deneyimlerle şekillenen sosyal-bilişsel bir değişkendir.⁸ Kişilerin çatışmaya yükledikleri olumlu ya da olumsuz değer çatışma ihtimalinde, çatışma esnasında ve sonrasında düşünce ve tutumları şekillendirmektedir. Çatışmanın olumsuz ve yıkıcı olduğunu düşünen kişiler diğerleri ile çatışmaya girmekten olabildiğince kaçınır, çatışmanın yarattığı olumsuz duygulanım ile baş etmekte zorlanır ya da tehditleri olduğundan daha büyük algılayarak yıkıcı ve olumsuz davranışlar ile önlem almayı tercih eder. Çatışmayı gelişim ve değişim için bir fırsat, günlük hayatın ve ilişkilerin olağan bir parçası, gereksiz hatalardan kaçınma ve sorunları netleştirmek için bir fırsat olarak değerlendiren kişiler ise, çatışmalardan kaçmayan, karşısındakine duygularını ve düşüncelerini aktaran, yapıcı ve çözüm arayıcı tutumlar sergiler.

⁴ Crawford, D. ve Bodine, R. (1996). *Conflict resolution education: A guide to implementing programs in schools*, Youth-Serving Organizations, and Community and Juvenile Justice Setting, Program Report. US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Washington, DC.

⁵ Deutsch, M. ve Coleman, P. T. (Ed.). (2000). *Handbook of conflict resolution: Theory and practice*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

⁶ Piaget, J. (1932). *The moral judgment of the child*. London: Routledge and Kegan Paul.

⁷ Erikson, E. H. (1959). *Identity and life cycle: Psychological issues*. New York: International Universities Press.

⁸ Jones, T. S. ve Brinkman, H. (1994). Teach your children well: Recommendations for peer mediation programs. J. Folger ve T. Jones (Ed.), *New directions in mediation: Communication research and perspectives* içinde (ss. 159-174). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Çatışmanın günlük yaşamda kaçınılmaz olduğu hesaba katıldığında, çatışma çözümüne yönelik yapıcı stratejiler geliştirmenin önemi açığa çıkmaktadır. Çatışma stilleri biliş, kişilik, bilinç dışı, kültür, cinsiyet, empati yeteneği, roller gibi pek çok değişkene göre şekillenebilmektedir. Çatışmaya yaklaşma ya da çatışmadan kaçınma, kişinin duygularını karşı tarafa ifade etme ve düşüncelerini paylaşma, çatışma ortamı seçimi ve sorunlarla yüzleşme davranışlarının farklı birleşimleri kişilerin çatışma pratiklerini oluşturmaktadır.⁹ Peki, kişilerin çatışma sırasında ortaya koyduğu bu farklılıklar neden kaynaklanmaktadır? Ailenin bu noktada rolü nedir? Sözelimi, anne babanın kavga ettiği bir evde büyümüş bir çocuk 'nasıl çatışması gerektiğini' anne babasından öğrenir mi? Anne babanın çatışma stilleri çocuklarına aktarılır mı? Çatışma algısı ve maruz kalınan ebeveyn çatışması bireysel iyi oluş üzerinde hangi yollardan etkilidir?

Literatüre göre, ebeveynler arası çatışma çocuklar üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak pek çok etkiye sahiptir. Anne-baba çatışma sırasında, çocuklarına, psiko-

sosyal problemleri ile başa çıkarken kullanacakları işlevsel, davranışsal ve duygusal modelleri hatalı bir şekilde aktarabilir, duygu düzenleme yeteneklerini,¹⁰ duygusal güvenliklerini¹¹ ve başa çıkma biçimlerini¹² şekillendirebilir. Eşler arasındaki problemler ebeveyn-çocuk ilişkisine de sirayet edebileceği gibi, çocuk ile olan ilişki partner ile yaşanan olumsuz deneyimlerin telafi aracı olarak da kullanılabilir.¹³ Sosyal öğrenme ve sosyalleşme pratikleri ebeveynlerin kullandıkları çatışma stillerinin çocuklara aktarımına olanak tanıyabilir. Duygusal güvenlik hipotezine göre,¹⁴ ebeveynler arası çatışmalar çocukların duygusal güvenlik hislerini zedeleyerek duygu düzenleme becerilerini, olumsuz duygulanımlar ile başa çıkma kapasitelerini etkilemekte, düşmanca içsel temsiller geliştirmesine, çatışmaya yönelik olumsuz algıya sahip olmalarına neden olmaktadır. Bilişsel-bağlamsal teori ise,¹⁵ ebeveyn çatışmasının nitelik, sıklık, şiddet ve çözüme ulaştırılma gibi özelliklerinin çocukların çatışma algısını, kendine yönelik tehdit hislerini, çatışmaya dair suçluluk duygularını ve baş etme davranışlarını şekillendirdiğini öne sürmektedir.

⁹ Goldstein, S. B. (1999). Construction and validation of conflict communication scale. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(9), 1803-1832.

¹⁰ Katz, L. F. ve Gottman, J. (1996). Spillover effects of marital conflict: In search of parenting and coparenting mechanisms. *New Directions for Child Development*, 74, 57-76.

¹¹ Cummings, E. M., Davies, P. T., Simpson, K. (1994). Marital conflict, gender and children's appraisals and coping efficacy as mediators of child adjustment. *Journal of Family Psychology*, 8, 141-149.

¹² Grych, J. H. ve Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108(2), 267-290.

¹³ Erel, O. ve Burman, B (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 118(1), 108-132.

¹⁴ Cummings, E. M. ve diğerleri, a.g.e.

¹⁵ Grych, J. H. ve diğerleri, a.g.e.

Kişilerin diğerleri ile kurduğu ilişkilerde yaşadığı çatışmaları ele alış biçimleri ve problem çözme becerileri diğerleri ile olan sosyal ilişkileri şekillendirmekte, bireylerin stres yaşantılarını,¹⁶ umutsuzluk, depresyon ve kaygı seviyelerini,¹⁷ sosyal yetkinlik¹⁸ ve benlik saygısı gelişimlerini¹⁹ doğrudan etkilemektedir. Benzer şekilde ev ortamında ebeveynler arasında yaşanan çatışmaya maruz kalmanın da çocukların depresyon ve kaygı belirtilerini²⁰ yordadığı, yetişkinlik dönemindeki romantik ilişkileri, davranış problemleri ve benlik saygısını,²¹ heteroseksüel işlevselliklerini²² şekillendirdiği bilinmektedir. Öyle ki çocuklar evden okul, iş gibi nedenler ile ayrılıp, ebeveynlerinden ayrı yaşamaya başladıklarında dahi anne babaları arasındaki olumsuz yaşantıların çocukların iyi oluşları üzerinde etkisinin sürdüğü görülmektedir.

Temel meseleye dönecek olursak, literatürde ebeveynler arasında yaşanan çatışmanın çocukların çatışma stillerini şekillendireceğine ilişkin çalışma sonuçları yo-

ğunluktur. Ancak çalışmamda gördüğüm üzere; kişilerin çatışmaya yükledikleri anlam ve sahip oldukları çatışma algısı, ebeveynler arasındaki çatışmanın işlenmesi ve anlamlandırılmasını etkilemekte ve bu yol üzerinden bireylerin psikolojik belirtilerini yordamaktadır. Kişiler arasında yaşanan her tür çatışma, bireyler için birer stres kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu stres kaynaklarının algılanış biçimi kişinin sahip olduğu çatışma algısı ile yakından ilgilidir. Diğer çatışmalar gibi anne baba arası çatışmalar da çocuk için birer stres kaynağıdır ve çocuğun bu çatışmayı değerlendirmesi sahip olduğu çatışma algısı ile ilişkilidir.²³

Çatışmaya girmekten kaçınan, çatışma esnasında ise karşı taraf ile duygularını paylaşmayan, duygu ve düşüncelerini geri planda tutan kişilerin ebeveynleri arasındaki çatışmayı daha tehdit edici olarak algıladıkları, kendilerini daha fazla suçladıkları ve bunun sonucunda daha fazla psikolojik sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Çatışmayı, duygu ve düşünceleri karşı taraf

¹⁶ D'zurilla, T. J. ve Sheedy, C. F. (1991). Relation between social problem-solving ability and subsequent level of psychological stress in college students. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(5), 841-846.

¹⁷ D'zurilla, T. J., Chang, E. C., Nottingham, E. J. ve Faccini, L. (1998). Social problem-solving deficits and hopelessness, depression and suicidal risk in college students and psychiatric inpatients. *Journal of Clinical Psychology*, 54(8), 1091-1107.

¹⁸ Güneş, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinin sosyal problem çözme düzeylerinin sosyal yetkinlik ve bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

¹⁹ D'zurilla, T. J., Chang, E. C. ve Sanna, L. J. (2003). Self-esteem and social problem-solving as predictors of aggression in college students. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 22(4), 424-440.

²⁰ Keeports, C. R. ve Pittman, L. D. (2015). I wish my parents would stop arguing! the impact of interparental conflict on young adults. *Journal of Family Issues*, 38(6), 1-19.

²¹ Şirvanlı-Özen, D. (2004). Effects of marital conflict on adolescent children. *Journal of Divorce and Remarriage*, 41(1-2), 137-157.

²² Kunt, H. K. (2004). *The impact of parental divorce and interparental conflict in intact families on heterosexual functioning of young Turkish women* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

²³ İldeniz, B., a.g.e.

ile paylaşma ve böylece ortak bir çözüme ulaşma fırsatı olarak değerlendirmek, ebeveynler arasındaki çatışmanın da bir fikir ve duygu alışverişi olarak değerlendirilmesini sağlayabilir. Bu değerlendirme, ebeveynler arası çatışmanın normal ve olağan görünmesini sağlayarak, tehdit edici özelliklerin ve suçluluk duygusunun daha az hissedilmesine olanak tanıyabileceği ve bu sayede, olası psikolojik belirtiler için koruyucu bir özellik göstereceği ihtimalini düşündürmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, ebeveynler arasında yaşanan çatışma ve kişinin sahip olduğu çatışma algısı arasında karşılıklı ve süreğen bir ilişki olduğu yorumunu yapmak mümkün olacaktır. Çatışmaya atfedilen değer ve ebeveyn çatışmasına maruz kalmanın genel psikolojik iyi oluşun iki önemli belirleyicisi olduğu ve ebeveynler arası ilişki kalitesinin birey için koruyucu rol oynayabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Çatışma tüm kişiler arası ilişkiler için kaçınılmazdır; çatışmaların nasıl yönetildiği ise psikolojik iyilik hâline mal olabilmektedir.

HAYATIMIZI YÖNETEN KOKULAR

Cantürk Akben*

Koku duyusu, sahip olduğumuz beş temel duyu içerisinde en geri planda tuttuğumuz ve diğerleri kadar kullanmadığımız bir duydur.

Belki de bir tanesini kaybetmek durumunda kalsak ve seçim bizim elimizde olsa neredeyse herkesin feda edeceği duydur koku. Bu geri planda tutmanın bir kefareti olarak zaman zaman koku duyusuna çok ilginç atıflarda da bulunabiliyoruz. Ten kokusunun ne kadar önemli olduğu, bazı kokuların nasıl da anıları canlandırdığı ve hatta bir duygu seline neden olduğu gibi söylemler de günlük hayatın içerisinde karşılaştığımız manzaralar olabiliyor. Şöyle bir düşünürseniz, koku duyusu ile ilgili bir sohbet ortamı meydana geldiğinde büyük ihtimalle ortamdaki insanlar bu duyunun farklı farklı pozitif özelliklerini sıralayacaklardır. Peki bu duyu ile ilgili ne kadar bilgiye sahibiz? Neden diğer duyularımız kadar net bir duyudan söz edemiyoruz ve neden

hakkında konuştuğumuz “bilgi”lerin çoğu aslında muğlak bilgiler. Bu yazının amacı biraz bu duruma değinmektir. Kokular ile ilgili “gerçek” ve “efsane” arasındaki çizgiyi biraz daha görünür hâle getirmektir. Bunun için de iyi bir yol önerisi olarak kokularla ilgili duymaya aşına olduğumuz söylemlerimiz üzerinden gidebiliriz. Yani bilimsel bulgulardan tek tek yola çıkarak bir tümevarım yapmaktansa hâli hazırda var olan olguları bilimsel bulgularla destekleyerek tündengelim yapabiliriz.

“Bu koku bana bir şeyleri anımsatıyor.”

Evet! Bazı kokular bazılarında bir şeyleri anımsatır. Burada üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir durum gördüğümüz her görsel için neden böyle bir söylemde bulunmadığımızdır. Neden kokuyu olduğu hâliyle yaşamaktan ziyade onun bellekteki yansımalarını yaşarız? Aslında bu sorunun birden çok cevabı bulunmaktadır. Birincisi, klişe bir cevap olarak koku duyumuzun diğer duyularımıza oranla nispeten daha ilkel olduğunu söyleyebiliriz. Bundan dolayı da aslında duyduğumuz karmaşık bir kokuyu kolayca ayırt etmekte zorlanırsınız. Yani burnumuzdan beynimize giren uyarıcıyı anlamlandırmak diğer duyularımıza oranla daha zordur ve biz eksik parçaları bir şekilde doldurmak zorunda kalırız. Yine de bu tatmin edici bir açıklama değildir. Günlük söylemlerden yola çıkarak bir irdeleme yaparsak pek çok kişi

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi

bir koku duyduğunda onun yaşattığı hissiyat ya da duygudurum ile ilgilenmektedir. Buradan da kokuların çeşitli anıları bellekten geri getirdiği gibi bir düşünce çıkar. İşte bu doğrudur. Kokular gerçekten de maruz kaldığında daha önce koşullandığı bazı anıları bellekten geri getirebilir.

Kokuların bu özelliğini daha teknik bir şekilde izah etmek gerekirse otobiyografik bellekten geri getirmede kokuların işlevsel bir uyarıcı olduğunu söyleyebiliriz (Chu ve Downes, 2000, 2002; Rubin, Groth ve Goldsmith, 1984). Hatta yetişkin bir bireyin 6-10 yaşlarındaki anılarını dahi geri getirebildiği bir gerçektir (Chu ve Downes, 2000). Özellikle duygusal olarak pozitif anıları geri getirmede kokular görsel bir uyarandan bile daha işlevsel olabilir (Rubin, Groth ve Goldsmith, 1984). Daniels ve Vermetten'in (2016) yapmış olduğu bir derlemede kokuların duygusal bağlamda çok iyi bir bellekten geri getirme aracı olduğundan söz edilmektedir. Özetle "Bu koku bana bir şeyleri anımsatıyor." söylemi yanlış değildir. Özellikle de anıların duygusal kısımlarından söz ediyorsak...

Peki kokuların bize anımsattığı şeylerin her zaman farkında mıyız? Yoksa farkında olmadan da günlük hayatımızda kokuların bize dokunuşları oluyor mu? Bu sorunun cevabı için de "Evet!" diyebiliriz. Hatta uykudayken bile kokuların "hayatımızı yönettiği" söylenebilir. Ritter, Strick, Bos, Van Baaren ve Dijksterhuis (2012)

tarafından yürütülen bir çalışmada üzerine düşünülmesi gereken bazı bilgiler katılımcılara sunulurken ortama bir koku sıkılmıştır. Yani bilgi ile koku eşleştirilmiştir. Katılımcıların gece uyurken aynı kokunun tekrar sunulması sayesinde ertesi gün gerçekleştirilen yaratıcılık görevinde (üzerine düşünülmesi gereken konu hakkında) yüksek performanslar gösterdikleri bulunmuştur. Biz uyurken bile kokular hayatımıza dokunmaya devam etmiştir. Benzer bir çalışmayı biz de gerçekleştirdik (Akben ve Coşkun, 2019). Bir beyin fırtınası görevinde katılımcılara yardımcı olabilecek bazı kelimeleri beyin fırtınasından yaklaşık 10 dakika önce katılımcılara bir metin içerisinde ve gizli bir şekilde sunduk. Bunu yaparken ortama bir mandalina kokusu sıktık. Beyin fırtınası oturumunun ise tam yarısında (toplamda 12 dakika) aynı kokuyu tekrar ortama sıktık. Sonuç olarak ilk yarıdan ikinci yarıya geçildiğinde katılımcıların performansı düşerken aynı kokuyu iki kez alan katılımcılarda performans düşüşü görece daha az bulunmuştur. Kokunun eşleştirildiği uyarıcı çok yakın zamanda ve hatta örtük bir şekilde verildiğinde bile kokular bellekten geri getirme görevini başarıyla üstlenmiştir. Burada teknik detaylarına çok fazla girmeden son bir şeyi vurgulamakta fayda bulunmaktadır. Kokular diğer duyularımız gibi daha lokalize olmuş bir şekilde beynimizde yer almaz. Kortekse geniş bir yayılım gösterdiği için geri getirdiği bilgilerin farkındalığı düşük olabilir.

Sonuç olarak kokuların bize bir şeyler anımsatması mühim olan tek şey değildir. Bunun da ötesinde bazen kokuların bize geri getirdiği bilgilerin farkında bile olmayabiliriz. Bundan dolayıdır ki ‘Bu parfümü biliyorum!’ diye cümleler duyabiliriz. Hatta belki de parfümü kullanan kişiyi hatırlayamayız ama o kişiye karşı hissettiğimiz duygular bizi etkileyebilir.

“Ten kokusu çok önemli bir şey.”

Kokuların hayatımıza dokunduğuna dair en önemli savlardan bir tanesi de ten kokusudur. Bu kısmen doğru da olsa çoğunlukla yanlış bir söylemdir. Soroowska ve Oleszkiewicz (2019) tarafından yapılan bir çalışmada erken dönem ve geç dönem görme engelliler ile görme engeli olmayan bireyler vücut kokularını tanıma açısından karşılaştırılmıştır. Gruplar arasında neredeyse hiçbir farklılık rapor edilmemiştir. Ayrıca kokunun sahibinin cinsiyetini doğru bilme oranı da %57’de kalmıştır. Katılımcıların cinsiyeti arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yani tahmin ettiğimiz kadar ten kokusunu ayırt etmede iyi olduğumuz söylenemez. Yine de bu durum ten kokusunun hiçbir önemi olmadığını göstermemektedir. Aslında bu noktada vurgulanması gereken önemli bir şey harici kokuların ten kokusunu bastırdığıdır (Cecchetto, Cavazana, Gordon, Rebeschini, Parma ve Lundstorm, 2016; Singh, Young, Lind, Leegard, Capuozzo ve Parma, 2018). Bir insanın günlük hayatını düşündüğünüzde şampuan, deodorant, parfüm, kolonya, sigara

ve etraftan bulaşan pek çok kokunun yanında aslında ten kokumuz çok silik kalmaktadır. Hatta çoğu kez ten kokusu diye düşündüğümüz kokuların başka ürünlerin kokuları olması da çok olasıdır. Bu yüzden “Ten kokusu çok önemli bir şey.” önermesi kısmen doğru olmakla birlikte çok abartıldığı için biraz “efsane” kategorisinde değerlendirilebilir. Belki de bu, koku duyumuza karşı olan mahcubiyetimizden ötürü onu yüceltme eğilimimizden de kaynaklanıyor olabilir.

“Parfümler tenden tene çok değişir.”

Bu iddia da ten kokusuyla bağlantılıdır ve yıkılması çok zor bir tabudur. Aslında biraz kimyasal bir etkileşimin konusudur ve doğrudur ama bu noktadaki psikolojik boyut algısal süreçlerimizde gizlidir. Bir kokunun vücudunda temas etmesi ile bambaşka bir hâl alması biraz düşünüldüğünde bile aslında çok uç bir söylemdir. Özellikle parfüm endüstrisindeki konsantrasyonlar düşünülürse sürülen kokuların çoğunlukla alkol yoğunluklu olduğu bir gerçektir. Saf esanslar neredeyse hiç sürülmez. Psikolojinin burada devreye girdiği nokta, karşımızdaki insana ilişkin algılarımızla kokladığımız kokuyu eşleştirirken yaptığımız hatadır. Örneğin, pembe biber ve şeker ağırlıklı bir kokuyu esmer tenli biri ile beyaz tenli birinin sıkıldığını düşünelim. Bu iki aynı kokuyu algısal olarak aynı değerlendirmemiz mümkün değildir. Bugüne kadar öğrendiğimiz süreçleri düşünürsek parfüm reklamlarında bile pembe kokuların beyaz tenlilerle eşleştirildiğini görebiliriz. Böyle bir durumda

esmer tenli birinde bu parfümü koklamamız bizde garip bir hissiyat uyandırır. Biz de anlamlandıramadığımız bu durumu ten kokusuna bağlı bir değişimle açıklamaya çalışırız.

Benzer şekilde tanıdığımız insanların karakterlerine de kokuyu yakıştırma durumumuz vardır. Ağırbaşlı bir kişiliğe sahip insanda çok hareketli ve değişken bir koku bize garip gelebilir. Aynı şekilde çok hareketli ve tabiri caizse cıvı cıvı bir kişiliğe de çok tekdüze ve ağır bir kokuyu yakıştıramayız. İşte bunun gibi algısal olarak örtüştüremediğimiz pek çok kokuyu, örtüşen birinde duyduğumuzda hemen farkı hissederiz. Oysa fark kokunun kendisinde değil, bizim algımızdadır ama yine de bu farkı ten kokusuna bağlı bir değişimle açıklamak isteriz.

Sonuç olarak yine ten kokusuna yaptığımız vurgunun yanlış değil ama abartılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada gözden kaçırdığımız çok daha önemli değişkenler vardır: Algılarımız ve değerlendirme sürecimiz. Bu yüzden kokuların bu anlamda hayatımızı yönettiğini söylemek biraz ileri bir iddiadır.

“Bazı kokular beni çok rahatlatıyor.”

İşte kokuların hayatımızı yönettiği en önemli alanlardan biri: Duygudurum. Beynimizin duygularla ilişkili bir bölümü olan amigdala koku duyumuza doğrudan alkalıdır (Wang, LaBar ve McCarthy, 2006). Örneğin; la-

vanta, portakal, vanilya, müge gibi bazı kokuların duygudurumu pozitif yönde etkilediğine dair pek çok çalışma bulunmaktadır (Diego ve ark., 1998; Field ve ark., 2005; Lehrner ve ark., 2000, 2005; Ludvigson ve Rottman, 1989; Moss ve ark., 2003, Warrenburg, 2005). Hatta kokuların etkisi sadece duygudurum bağlamında sınırlı kalmaz. Rahatlatıcı ya da uyarıcı kokulardan da söz edilebilir. Örneğin; biberiye ve nane kokusu uyarıcıyken, lavanta ve müge kokusu rahatlatıcı kokulardır (Diego ve ark., 1998; Warm, Dember ve Parasuraman, 1991).

Aromaterapi denilen alan da tam olarak kokuların bu etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Kokuların kaygıda yattığı düşünüş (Dunn, Sleep ve Collett, 1995; Edge, 2003; Lehrner ve ark., 2000), uyku bozukluğunda tedavi edici etkisi (Cannard, 1996; Hardy, Kirk-Smith ve Stretch, 1995), demansta yaşam kalitesini artırıcı etkisi (Smallwood, Brown, Coulter, Irvine ve Copland, 2001) gibi pek çok işlevsel faktör modern tedavi yöntemlerinde de kullanılmaktadır. Hatta kokuların uyarıcı etkileri de bazı performans görevlerinde kullanılabilir. Özellikle bilişsel esneklik gerektiren görevlerde uyarıcı kokuların etkisi üzerinde yaptığımız bir çalışmada da mandalina kokusunun esnekliğe katkıda bulunduğunu rapor ettik (Akben ve Coşkun, 2019). Özetle “Bazı kokular beni çok rahatlatıyor.” önermesi tam anlamıyla doğru bir önermedir.

Kapanış

Sonuç olarak kokularla ilgili konuşulacak çok konu bulunmaktadır. Hem konuşması zevklidir hem de koklaması. Özellikle benim gibi parfüm aşığı biriyerseniz merakınız arttıkça artacaktır. Bu yazıda özellikle değindiğim başlıkların amacı aslında sohbetler sırasında geçen söylemlerin doğruluğu hakkında biraz bilimsel biraz da düşünsel öğeleri irdelemektir. Ne yazık ki kokularla ilgili çok fazla efsane havada uçuşabiliyor. Her ne kadar açıklamalar getirilse de muhakkak başka merak konuları da var olacaktır. Eğer kokuların etkileriyle ilgili merakınız yüksek düzeydeyse bu merakınızı giderebileceğiniz en önemli alan psikoloji alanıdır.

Son olarak değinilmesi gereken bir durum, psikoloji literatüründe kokularla ilgili çalışmaların çok kısıtlı olduğudur. Bunun bir sebebi diğer modaliteler kadar kolay bir şekilde manipüle edilemiyor olmasıdır. Yine de bu zor işe girerken büyük keyif almak kaçınılmaz. Okuyuculara tavsiyem kokular ve psikoloji alanındaki efsanelere kulak asmadan bu alanda yazılmış kaliteli makaleleri okumalarıdır. Araştırmacıların ise bu alana ilgisi- nin artması en büyük arzumdur.

Kaynaklar

Akben, C. ve Coşkun, H. (2019). Reintroduction of odor combined with cognitive stimulation supports creative ideation via memory retrieval mechanisms. *Creativity Research Journal*, 31(3), 309-319.

Cannard, G. (1996). The effect of aromatherapy in promoting relaxation and stress reduction in a general hospital. *Complementary Therapies in Nursing & Midwifery*, 2(2), 38-40.

Cecchetto, C., Cavazzana, A., Gordon, A. R., Rebeschini, V., Parma, V. ve Lundstorm, J. N. (2016). Chemosensory threat signals: the case of strangers' body odor. *Chemical Senses*, 417, E39-E40.

Chu, S. ve Downes, J. J. (2000). Long Live Proust: The Odour-Cued Autobiographical Memory Bump. *Cognition* 75, B41-B50.

Chu, S. ve Downes, J. J. (2002). Proust Nose Best: Odors Are Better Cues of Autobiographical Memory. *Memory & Cognition* 30(4), 511-518.

Daniels, J. K. ve Vermetten, E. (2016). Odor-induced recall of emotional memories in PTSD-Review and new paradigm for research. *Experimental Neurology*, 284, 168-180.

Diego, M. A., Jones, N. A., Field, T., Hernandez-Reif, M., Schanberg, S., Kuhn, C., Galamaga, M., McAdam, V. ve Galamaga, R. (1998). Aromatherapy positively affects mood, eeg patterns of alertness and math computations. *International Journal of Neuroscience*, 96(3-4), 217-224.

Dunn, C., Sleep, J. ve Collett, D. (1995). Sensing an improvement: An experimental study to evaluate the use of aromatherapy, massage and periods of rest in an intensive care unit. *Journal of Advanced Nursing*, 21(1), 34-40.

Edge, J. (2003). A pilot study addressing the effect of aromatherapy massage on mood, anxiety and relaxation in adult mental health. *Complementary Therapies in Nursing & Midwifery*, 9(2), 90-97.

Field, T., Diego, M. A., Hernandez-Reif, M., Cisneros, W., Feijo, L., Vera, Y., Gil, K., Grina, D. ve Claire He, Q. (2005). Lavender fragrance

cleansing gel effects on relaxation. *International Journal of Neuroscience*, 115(2), 207-222.

Hardy, M., Kirk-Smith, M. D. ve Stretch, D. D. (1995). Replacement of drug treatment for insomnia by ambient odour. *Lancet*, 346(8976), 701.

Lehrner, J., Eckersberger, C., Walla, P., Pötsch, G. ve Deecke, L. (2000). Ambient odor of orange in a dental office reduces anxiety and improves mood in female patients. *Physiology and Behavior*, 71(1-2), 83-86.

Lehrner, J., Marwinski, G., Lehr, S., Jöhren, P. ve Deecke, L. (2005). Ambient odors of orange and lavender reduce anxiety and improve mood in a dental office. *Physiology and Behavior*, 86(1-2), 92-95.

Ludvigson, H. W. ve Rottman, T. R. (1989). Effects of ambient odors of lavender and cloves on cognition, memory, affect and mood. *Chemical Senses*, 14(4), 525-536.

Moss, M., Cook, J., Wesnes, K. ve Duckett, P. (2003). Aromas of rosemary and lavender essential oils differentially affect cognition and mood in healthy adults. *International Journal of Neuroscience*, 113(1), 15-38.

Ritter, S. M., Strick, M., Bos, M. W., Van Baaren, R. B. ve Dijksterhuis, A. P. (2012). Good morning creativity: task reactivation during sleep enhances beneficial effect of sleep on creative performance. *Journal of Sleep Research* 21, 643-647.

Rubin, D. C., Groth, E. ve Goldsmith, D. J. (1984). Olfactory cuing of autobiographical memory. *The American Journal of Psychology* 97(4), 493-507.

Singh, P. B., Young, A., Lind, S., Leegaard, M. C., Capuozzo, A. ve Parma, V. (2018). Smelling anxiety chemosignals impairs clinical performance of dental students, *Chemical Senses*, 43, 411-417.

Smallwood, J., Brown, R., Coulter, F., Irvine, E. ve Copland, C. (2001). Aromatherapy and behaviour disturbances in dementia: A randomized controlled trial. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 16(10), 1010-1013.

Sorokowska, A. ve Oleszkiewicz, A. (2019). Body-odor based assessments of sex and personality–Non-significant differences between blind and sighted odor raters. *Physiology and Behavior*, 112573.

Wang, L., LaBar, K. S. ve McCarthy, G. (2006). Mood alters amygdala activation to sad distractors during an attentional task. *Biological Psychiatry*, 60(10), 1139-1146.

Warm, J. S., Dember, W. N. ve Parasuraman, R. (1991). Effects of olfactory stimulation on performance and stress. *Journal of the Society Cosmetic Chemists*, 42(3), 199-210.

Warrenburg, S. (2005). Effects of fragrance on emotions: Moods and physiology. *Chemical Senses*, 30(1), 248-249.

IQ'DAN EQ'YA

Elifnur Zorluoğlu*

«Aslında biz iki zihne sahibiz;
birisini düşünüyor, diğeri ise hissediyor.»

Daniel Goleman

Zekâ, psikoloji tarihi boyunca her zaman ilgi çeken bir alan olup hakkında çeşitli teoriler üretilmekte ve hâlâ çalışılmaya devam edilmektedir. Kuşkusuz en yaygın olanı zekâyı ölçme çalışmalarıdır. Zekâ testleri bir kişinin zekâ seviyesini ölçmek için kullanılan bir dizi ölçüm aracından oluşmaktadır. Bu testlerin en çok bilineni Zekâ Katsayısı Testi (IQ) kişinin zihinsel ve kronolojik yaşını inceleyerek zekâyı işlemsel olarak tanımlayabilmektedir (Schultz ve Schultz, 2016). Zekâ Katsayısı Testi (IQ), bireyin anlama, öğrenme, hatırlama, rasyonel düşünme, problem çözme ve öğrendiklerini uygulama kapasitesini ölçmektedir (Atkinson ve Hilgard, 1995).

20. yüzyıl boyunca psikologlar çeşitli zekâ modelleri geliştirmişlerdir. Bu modelleri oluştururken amaçları, zekânın biliş boyutu dışındaki boyutlarını incelemek olmuştur (Çakar ve Arbak, 2004). Zekânın biliş boyutu dışındaki boyutları genellikle kişisel, duygusal, sosyal ve yaşama ait olarak sıralanabilir (Doğan ve Şahin, 2007). Uzun yıllar boyunca duyguların, zihinsel faaliyetleri engellediği ve bu nedenle kontrol edilmeleri gerektiği düşünülmüştür (Çakar ve Arbak, 2004). Duyguların, bir bütün olarak zihinsel faaliyetleri olumsuz yönde etkilediği, bilişsel hiçbir iz taşımadığı düşüncesi ile zekâ testlerinde yer almaması gerektiği düşünülmüştür (Salovey ve Mayer, 1990).

Zekâ Testlerinin Başlangıcı

1904 yılında Alfred Binet'in entelektüel açıdan normal ve yetersiz düzeyde olan çocukları birbirinden ayırmak için bir test tasarlaması ile bireylerin zihinsel kapasitesini ölçmeyi hedefleyen Binet Ölçeği oluşturuldu (akt. Schultz ve Schultz, 2016). Daha sonra revize edilerek zekâ bölümü (IQ, Intelligence Quotient) kavramı uyarlandı. Klinik psikolog David Wechsler ise, 1939 yılında yetişkinler için Wechsler-Bellevue testini, çocuklar için de Wechsler Çocuklar için Zekâ Ölçeği'ni geliştirdi.

Zekâ testleri özellikle ABD'de hızla yaygınlaştı ve testi oluşturan ve revize eden kişilerin çekinceleri göz ardı

* Psikolog

edilerek oldukça popüler oldu. Böylece IQ test sonuçları toplumda bireyin zihinsel kapasitesini gösteren net ve değişmez değerler olarak görülmeye başlandı. Özellikle 20. yüzyıl iş dünyasında IQ testleri bireylerin zekâsını değerlendirmek için temel bir araç olarak kullanılmaktaydı.

Günümüzde Stanford-Binet testi ve Wechsler'in zekâ testleri klinik öngörü ve tanı koymada en çok kullanılan testlerdendir. Ancak IQ testleri sadece sözel ve matematiksel yeteneklere odaklanarak zekâyı dar kapsamlı bakış açısıyla ele aldıkları için eleştirilmeye başlanmıştır (Hoerr, 2000).

Duygusal Zekâ (Emotional Quotient)

Özellikle 20. yüzyıldan itibaren oldukça yaygın olarak kullanılan IQ testleri, zekâyı ölçmede tek yöntem gibi düşünülse de yapılan araştırmalar 'Duygusal Zekâ'nın (EQ) var olduğunu ve belirleyici olduğunu kanıtlamıştır (Doğan ve Şahin, 2007). Bilişsel zekâsı yüksek insanların gerek iş yaşamında gerekse özel yaşamlarında her zaman en başarılı kişiler olmadıklarının gözlenmesi ve belirlenmesi sonucunda duygusal zekâ (EQ) ile ilgili ilk çalışmalar başlamıştır.

Duygusal Zekâ kavramı Daniel Goleman'a göre (1995) 'bireyin kendisini harekete geçirebilme, aksiliklere rağmen yoluna devam edebilme, dürtülerini kontrol ederek tatmini erteleyebilme, ruh hâlini düzenleyebilme,

empati kurma, umut etme, sorunların düşünmeyi engellemesine izin vermeme' olarak tanımlanmıştır. Duygusal zekâ kavramı ise ilk kez Mayer ve Salovey (1993) tarafından ortaya atılmıştır.

Duygusal zekâ araştırmaları ortaya atıldığından bu yana yaygınlaşmaya ve gelişmeye devam etmektedir. Araştırmacıların duygusal zekâ kavramına yaklaşım biçimleri, bu kavramı iki farklı model içerisinde ele almalarına neden olmuştur. Bu yaklaşımların oluşturduğu modellerin ilki "karma model" olarak adlandırılmakta ve genellikle Goleman (1995) ile birlikte anılmaktadır. Duygusal zekânın 'karma modeli' daha yaygın, daha bilinir olup ve bu kavramı daha geniş bir çerçevede tanımlamaktadır. Karma model; duygusal zekâ yeteneğini sosyal beceriler, özellikler ve davranışlarla harmanlayarak duygusal zekâ kullanımının başarılarına ilişkin vaatlerde bulunmaktadır (Cobb ve Mayer, 2000). Duygusal zekâ kavramına diğer yaklaşım ise 'yetenek tabanlı model' çerçevesinde incelenmektedir. Salovey ve Mayer (1997) tarafından geliştirilen bu model, duygusal zekâ kavramını daha dar bir çerçevede tanımlamakta ve yetenek kavramı üzerinde durmaktadır (Doğan ve Şahin, 2007).

Massachusetts'in Somerville kentinde yaşayan ve birçoğu göçmen ailelerden gelen 450 erkek çocuğuyla orta yaşa kadar yapılan bir takip araştırması sonu-

cunda IQ'nun bireylerin iş ve özel hayatlarındaki başarıları ile pek az ilintili olduğu ortaya konulmuştur. IQ'su 80'in altında olan erkeklerin %7'si on veya daha fazla yıl işsiz kalmıştı; ancak aynı durum IQ'su 100'den fazla olan erkeklerin %7'si için de geçerliydi. IQ ve sosyo-ekonomik düzey arasında genel bir bağ olduğu kabul edilmekle birlikte, erken çocukluk döneminde ortaya çıkan sıkıntılarla baş edebilme, duyguları kontrol edebilme, insanlarla anlaşabilme gibi becerilerin bu kişilerin hayatında daha etkili olduğu saptandı (Felsman ve Vaillant, 1987). Yapılan araştırmalar gösteriyor ki sanıların aksine akademik zekâ yaşamın getirebileceği değişikliklere veya imkânlarla hazırlıklı olmayı sağlayamayabiliyor (Goleman, 1995). Örneğin, Cooper ve Sawaf (1997) ve Goleman (1995) gibi araştırmacılara göre, IQ'nun yaşamdaki başarıyı etkileyen faktörler içindeki payı en iyimser tahminle %20 en kötümser tahminle %4'tür.

Günümüzde duygusal zekâ farkındalığı artmakta olup özellikle iş dünyasında önemli bir kavram hâline gelmiştir. Örneğin, iş dünyasındaki liderler incelendiğinde duygusal zekâ seviyesi yüksek olan liderlerin; daha mutlu ve kurum ya da örgütlerine daha bağlı oldukları (Gardner ve Stough, 2002: 68), daha büyük başarıları imza attıkları ve işte yüksek performans gösterdikleri saptanmıştır (Goleman, 1998: 396). Bu liderler, organizasyonel gelişimi sağlamak için pozitif duyguları kullanmakta ve bu duygulardan istifade etmektedirler

(George, 2000), bununla birlikte kişilerarası ilişkilerde çalışanlara iş birliği, güven ve tutku duygusunu aşlamak amacıyla duyguları kullanmakta ve yönetmektedirler (Gardner ve Stough, 2002).

Kısaca diyebiliriz ki, günümüzde hayatın her alanında duygusal zekânın önemi gün geçtikçe daha da artmaktadır. Kendini tanıyan, duygu ve düşüncelerinin farkında olan, güçlü ve geliştirilmesi gereken yönlerini bilen bir kişi kendi duygu, düşünce ve davranışlarını yönetebilir ve kişiler arası olumlu ve yapıcı ilişkiler kurabilir (Çetinkaya ve Alparslan, 2011).

Kaynaklar

Atkinson, R. C. ve Hilgard, E. R. (1995). *Psikolojiye giriş* (K. Atakay, M. Atakay ve A. Yavuz, Çev.), İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Cobb, C. D. ve Mayer, J. D. (2000). Emotional intelligence: What the research says?. *Educational Leadership*, 58(2), 14-18.

Cooper, R. K. ve Sawaf, A. (1997). *Liderlikte duygusal zekâ*, (Z. B. Ayman ve B. Sancar, Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Çakar, U. ve Arbak, Y. (2004). Modern yaklaşımlar ışığında değişen duygu-zekâ ilişkisi ve duygusal zekâ, *D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 23-48.

Çetinkaya, Ö. ve Alparslan, A. M. (2011). Duygusal zekânın iletişim becerileri üzerine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 363-377.

Doğan, D. ve Şahin, F. (2007). Duygusal zekâ: Tarihsel gelişimi ve örgütler için önemine kavramsal bir bakış. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 231-252.

Felsman, J. K. ve Vaillant, G. E. (1987). Resilient children as adults: 40 a-year study. E. J. Anthony ve B. J. Cohler (Ed.). *The invulnerable child* içinde (ss. 289-314). New York: Guilford Press.

Gardner, L. ve Stough, C. (2002). Examining the relationship between leadership and emotional intelligence in senior level managers. *Leadership and Organization Development Journal*, 23(2), 68-78.

George, J. M. (2000). Emotions and leadership: The role of emotional intelligence. *Human Relations*, 53, 1027-1055.

Goleman, D. (1986). Rethinking the value of intelligence tests. *The New York Times Education Supplement*, 3.

Goleman, D. (1998). *Duygusal zekâ*. (B. S. Yüksel, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları. (Orijinal basım tarihi 1995)

Goleman, D. (2000). *İşbaşında duygusal zekâ*. (H. Balkara, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları. (Orijinal basım tarihi 1998)

Hoerr, T. (2000). *Becoming a multiple intelligences school*. Washington DC: Association of School Curriculum Development.

Mayer, J. D. ve P. Salovey (1997). *What Is Emotional Intelligence*. P. Salovey ve D. Sluyter (Ed.), *Emotional development and emotional intelligence: Educational implications* içinde (ss. 3-34). New York: Basicbooks, Inc.

Mayer, J. D. ve Salovey, P. (1993). The Intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, 17, 433-442.

Salovey, P. ve Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9, 185-211.

Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2016). *Modern psikoloji tarihi*. (Y. Aslay, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Wechsler, D. (1939). *The measurement of adult intelligence*. Baltimore: Williams and Wilkins.

AKADEMİK BİR YOLCULUK: AMERİKA'DA 9 AY

Demet Kara*

Hazır Hissetmek

İnsanın bir şeyi başarması, bir sonraki evreye adım atabilmesi için buna hazır olması gerektiğini düşünmüşümdür hep. Örneğin, bir çocuğun yürümeye başlamadan önce belirli bir fiziksel olgunluğa ulaşması gerekir ve bu aşağı yukarı bir yılı alır. Ya da bir çocuğun konuşmaya başlaması için hem fiziksel hem zihinsel gelişimini tamamlamaya ihtiyacı vardır ve bu da neredeyse iki yılı bulur. Bu olgunluk ve hazır oluşluk kuralları yetişkinlik dönemi mücadelelerinde de kendini gösterebilir. Kişinin bir şeyi elde etmesi için geçmesi gereken bazı evrelere, bu evreleri tamamlayabilmek için zamana ve belki de sonunda bir gelişim göstermesi için farkındalığa ihtiyacı vardır. Tabii ki bu sürecin nasıl işleyeceği veya ne kadar zaman alacağı bireysel farklılıklar gösterebilir ve sonuç olarak, herkes için aynı süre, aynı olgunluğu getirmeyebilir. Ben de burada

Fulbright bursunu almaya giden süreç öncesi yaşadığım şeylerden bahsedeceğim.

Günlük hayatta karşımıza çıkan bir problemden tutun da ilişkisel bir soruna veya akademik bir soruya cevap vermek ya da hayatını değiştirecek bir adım atmak, bir yerlere gitmek, tüm düzenini ters yüz etmek için bazen demlenmek, dinlenmek, bir uyuyup uyanmak veya biraz hareket etmek gerekir. Bizim jenerasyonumuz için olgunluk veya çaba gerektiren en büyük soru ve sorun sanırım 'gitmek' olsa gerek. Bir süreliğine de olsa uzaklaşmak, içinde bulunulan durumdan kendini sıyırmak, başka türlü bir gerçekliğin olabileceği umuduna inanmak. Bunun adı başka bir ülkeye temelli taşınmak da olabilir, başka bir ülkede akademik bir hedef gütmek de... Yine de herkesin içinde benzer istek bulunurken, bazıları için gitmek aylar hatta günler içinde atılabilecek bir adımken; bazıları için ise, gitmeye hazırlanmak gitmekten hatta kalmaktan daha uzun sürer. Sanırım ben de ikinci gruba dahil(d)im. Yıllardır aklımın bir köşesine önce ufak ufak yerleşen sonra da yavaşta yavaş yurt dışına gitme fikri sonunda soyutluktan çıkıp somut bir yansıma buldu hayatımda. Süreç öncesinde yaşadığım tüm o stresleri, adım atmadığım her an ve *kaçırdığım her şans* için kendime yönelttiğim suçlamalardan bahsetmeyeceğim uzun uzun. Sadece şunu bi-

* Altınbaş Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Öğr. Gör. ve ODTÜ, Sosyal Psikoloji, Doktora Öğrencisi

liyorum ki ne zaman hazır hissettim ne zaman gerçekten istedim, o zaman bunu elde ettim ve bundan sonrasında da bilmediğim bu alanı keşfetmekten bir an bile tereddüt etmedim. Sanırım benim için olgunlaşmak bu demek, bir çeşit hazır olma hâli... Kişinin kendi olgunlaşması değil ancak isteklerinin olgunlaşması olarak da düşünebiliriz bunu.

Benim hazır olma öncesi sürecim kısaca şöyleydi: Lisansımı Psikoloji alanında tamamladıktan sonra hiç ara vermeden Gelişim Psikolojisi alanında yüksek lisansa başladım. Lisans süreci boyunca 'yurtdışı' eğitimi hiç gündemimde olmadığı için bu geçiş son derece kolay oldu. Yüksek lisansta ise sohbet hep aynıydı; iyi bir araştırmacı olabilmek için doktorayı yurtdışında yapmak. Bu gerçekliğin farkında olsam bile bu fikri tam olarak içselleştirememiştim ki doktora eğitimime yine Türkiye'de bir başka üniversitede, Psikoloji alanında başladım. Ancak bu seferki geçiş süreci o kadar kolay değildi. Bireysel git-geller ve yapılan birkaç çok da ciddi olmayan girişimden sonra, benim için burada kalmanın daha iyi olduğunda karar kıldım. Bütün bu karmaşıklığa, bocalamalarıma rağmen, net ve berrak olan şey şu ki yurtdışında bir süre yaşamak ve eğitim almak, yeni bir akademik dünya tanımak, araştırmaların ve araştırmaya giden süreçlerin başka bir ortamda nasıl ilerlediğini öğrenmek ve kendi çalışmamı bu ortamda

zenginleştirmek açısından önemliydi. O zamanlar, ben bunun için belki de yeterince motive değildim.

İşe Koyulmak

Hikâyeme biraz kendi iç dünyamı yansıtarak başlamak istedim, çünkü insan hayatı içsel ve dışsal faktörlerin birbirini etkilemesiyle ilerleyen bir süreç.¹ Ben de iç dünyamdaki olgunlaşmayla dışarıdaki fırsatları kovalamaya başladığım için en baştan almak daha yerinde olur diye düşündüm. İç dünyamda bunları yaşarken elbette dışarıda nelerin döndüğünü de takip eder hâldeydim. Nasıl olur, nasıl gidilir, giden nasıl gidiyor, ben ne yapabilirim soruları aklımda dönüp dururken cevapları bana belirli aralıklarla bunları hatırlatacak bir yerde, panomda, asılı duruyordu: TÜBA, Tübitak, MEB, Fulbright... Burslar... Benim için gitmenin tek yolu bunlardı. Bazıları benim alanımda imkân sağlıyordu ancak bazılarını almam mümkün görünmüyordu. Elbette bu sırada gidip dönenlerin tecrübeleri, anlattıkları ve gitmeye dair teşvikleri de beni sürekli motive ediyordu. Bütün bunlar aklımın ve meşguliyetimin bir kısmını oluştururken akademik yaşantım da bir yandan devam ediyordu. Bir önceki yıl sözlü sunumla katıldığım bir kongre, ne yazık ki hayal kırıklığı olmuştu ve bunun izlerini silmem gerekiyordu. 2018 yazı için neyse ki karşıma iyi bir fırsat çıktı. Danışmanımın tavsiyesiyle dik-

¹ Lerner, R. M. (1978). Nature, nurture, and dynamic interactionism. *Human Development*, 21(1), 1-20.

katimi çeken bir kongreye, bir arkadaşımın poster sunumu için başvurduk ve kabul aldık. Oldukça heyecanlıydık, çünkü bu kongre bizim alanımızda (bellek) adeta bir yıldızlar geçidiydi.

Kongre tam da tahmin ettiğimiz gibi dolu dolu geçti. Hem akademik anlamda ‘*bellek*’, daha spesifik olmak gerekirse ‘*otobiyografik bellek*’ ve ‘*benlik*’ alanlarında sürekli makalelerini okuduğumuz o insanların ete kemiğe bürünmüş hâlini gördük hem de Danimarka gibi harika bir ülkeyi kısacık da olsa keşfetme fırsatı yakaladık. Ancak benim için esas önemli olan şu an Fulbright için yanına geldiğim hocayı, Dr. Bauer’i, orada tanımak oldu. Kendisi alanın zaten önde gelen isimlerindendi ancak kongrede gördüğüm o kısa sürede bile dikkat çekici ve ilginç bir kişi olduğu tavırlarından belliydi. Kısaca bilgi vermek gerekirse; Dr. Bauer bellek ve öğrenme odaklı olmak üzere, gelişimsel ve bilişsel psikoloji alanında çok önemli araştırmalar yürütmüş, bu konularda çok sayıda makale ve kitap/kitap bölümleri bulunan, birçok önemli dergide editörlük yapmış bir kişi.² Benim için önemi ise tez çalışmamı yürüttüğüm ‘otobiyografik bellek’ konusunda da birçok çalışma yapmış olması ve bu konuda araştırmalarıyla bilinen birçok başka araştırmacının Dr. Bauer’in de yer aldığı Emory Üniversitesi çıkışlı olması. Dolayısıyla, poster sunumunun olduğunu öğrendiğim anda salona koşup

posterinin başucunda dakikalarca beklemem tesadüf değildi. O sırada insanlar gelip gidiyor, hoca onlarla konuşuyor, çalışması hakkında bilgi veriyor ve insanlar gelip gitmeye devam ediyordu. Bense kendime, *kendimce* sıra gelmesini bekliyordum. Nihayet herkesin uzaklaştığı ve benim fırsatımın geldiği o anda, kısaca kendimden bahsettim, yaptığım çalışmayı anlattım. O kısacık süre içerisinde çalışmama dair tavsiye bile aldım ve ardından yüzümde kocaman bir gülümsemeyle kendi posterimin başına döndüm. Bunun benim için bir kapı açacağını o zaman fark etmemiştim, meğer onca dakika boşuna beklememişim!

Türkiye’ye döndükten sonra artık daha motive ve hazır olduğumu biliyordum. Hem kongre hem orada bu kongreyi düzenleyen laboratuvarın faaliyetleri³, hem de bazen komik ve saçma bir şekilde de olsa tanışma fırsatı bulduğum araştırmacılar bu işi artık ötelemenin anlamsızlığını tekrar tekrar hatırlatıyordu. Kongre 2018 Temmuz’unda gerçekleşti, benimse ilk başvuracağım burs 2018’in Ekim ayında başvuruya açılıyordu. Dedim ya, artık erteleme zamanı değildi, kendini unutturmanın ise hiçbir faydası olmayacaktı. Özellikle bazı hocalar, bir sonraki akademik yılda ne yapacağını çok öncesinden planlamış olabileceklerinden dolayı doğru zamanı yakalamak hayli önemliydi. Ben de çok bekletmeden, kongrede tanıştığım hocaya Ağustos ayında

² Bkz., <https://scholarblogs.emory.edu/bauerlab/> (Erişim tarihi: 16 Kasım 2019)

³ Bkz., <http://bit.ly/con-amore> (Erişim tarihi: 16 Kasım 2019)

kendimi hatırlatan, çalışmamı kısaca özetleyen, bir burs başvurucağımı ve bursu alırsam onunla çalışıp çalışmayacağımı soran bir e-posta gönderdim. Tabii, bunu yapmadan önce gidebileceğim yerleri, birlikte çalışabileceğim hocaları, hocaların neler yaptığını detaylı bir şekilde araştırmıştım. Tarayıcımın sık ziyaret edilen siteler olarak bana önereceği kadar çok sefer hem de... Uzun uzun düzenlenen e-postanın sonunda gönder tuşuna basmanın ne kadar rahatlatıcı bir duygu olduğunu belki siz de benim gibi yaşamışsınızdır. Benim bu rahatlama ve tekrar heyecanlanma süremi arasından sadece saatler geçti. Hiç unutmadığım bir Kadıköy-Beşiktaş vapur yolculuğu esnasında mail yazdığım hocadan beni elbette hatırladığı ve seve seve laboratuvar ekibi ve çalışmalarında yer vereceğine dair yanıt aldım. O sırada bu heyecanı denizler dolusu yaşayabilmek ve benimle yolculuk eden arkadaşım ile paylaşabilmek memnuniyetle kabul ettiğim bir şanstı. Sonraki süreç davet mektubu istemek ve Fulbright'a başvuracağımı belirtip başka bir davet mektubu daha istemekle geçti. Elbette bu süre içinde bazen yazıyor, durumumu ve başvuru sürecimi güncelliyor ancak çok da sıkılmaya özen gösteriyordum.

Sonuç

Başvurduğum burs, Fulbright Doktora Tezi Araştırma Bursu olarak geçiyor. Doktora ders aşamasını bitirmiş

ve tez konusunu belirlemiş olan öğrencilere bir akademik yıl boyunca bir üniversitede doktora araştırmalarını yapma imkânı sağlıyor. Başvurular genellikle Eylül-Ekim ayları arasında oluyor. İlk eleme aşaması Aralık ayında gerçekleşiyor. İlk elemenden geçen adaylar Aralık ayında Ankara'da gerçekleşen bir mülakata davet ediliyorlar. Mülakat çok uzun olmasa da adayların genel olarak yapmak istediklerini ve oraya gitmelerinin çalışmaları açısından önemini anlatmalarına imkân tanıyan bir aşama. Vurgulanması gereken bir nokta ise bursu almak için yurt dışındaki bir hocadan kabul almış olma şartı yok. Benim için davet mektubu elbette bir avantajdı; ancak bunun bursu almakta en etkili adım olduğunu söylemek yanlış bir yönlendirme olur. Mülakat aşamasını da başarılı bir şekilde tamamlayan adaylar bir sonraki akademik yıl için en fazla 9 ay olacak şekilde Amerika'da bir üniversite veya laboratuvar da araştırmalarını yürütmeye gidiyor. Benim de Ekim ayında başvuruya başlayan sürecim Ocak ayında bursu almaya hak kazandığımı öğrenmemle devam etti.⁴ Bundan sonraki süreç ise daha önceden iletişime geçtiğim hocamla irtibata geçmek ve gidiş için çeşitli süreçleri yürütmekle geçti. Amerika'da akademik yıl genelde Ağustos sonunda başladığı için ben de 2019 Ağustos'unun sonu itibarıyla Amerika'ya, akademik yaşantımı bir sonraki aşamaya taşıyacağım yere, Emory

⁴ Bkz., <http://bit.ly/fulbrightdoktorateziarastirmabursu> (Erişim tarihi: 16 Kasım 2019)

Üniversitesi'nde yer alan Bauer Memory at Emory Lab'ına gelmiş bulunuyorum.

Buradan sonrasının da öncesi kadar heyecan verici bir süreç olacağından eminim. Daha önce de vurguladığım gibi yeni bir akademik ortamda bulunmanın akademik bakış açımı zenginleştireceğinden kuşku yok. Burada kendimi çoğunlukla araştırmaya adanmak ve dahil olduğum laboratuvarın işleyiş süreçlerini öğrenmek önceliklerim arasında. Ancak belki de benim için en önemli fırsat, tezim için verinin bir kısmını buradan da toplama fırsatı bulmam. Böylece, artık uluslararası alanda daha fazla değer taşıyan bir çalışma yürütmüş olacağım. Elbette yeni bir ortam tanımak, yeni bir ülkede yaşamak, kültürel alışverişlerde bulunmak ise bu işin gözden kaçmayacak bonusları. Bu deneyimi benim için anlamlı kılan ise, bütün bunları bunun değerini anlayabilecek bir hazır oluş hâlinde yaşamak olacak. Daha önceki gitme ihtimalleriyle bu seferkini ve öncesinde yaşadığım duygusal süreçleri karşılaştırdığımda hazır olma hâlinin ne demek olduğunu açık bir şekilde fark edebiliyorum. Ancak bunun son derece *kıssal* bir yolculuk olduğunun altını tekrardan çizmem gerek. Ne kadar sürerse sürsün, hazırlık sona erdi, şimdi ise bunun tadını çıkarma vakti.

STAJ HAREKETLİLİĞİYLE İSKOÇYA'YA GİTMEK: KISA BİR ST. ANDREWS ZİYARETİ

Aydın Bayad*

Karar Vermek ve Stephen D. Reicher ile Tanışma

Danışmanım Sevim Cesur ile sonradan makalesini yazdığımız¹ yüksek lisans tezimde, Türkiye'deki Kürtlerin değer yönelimlerini incelemiş; kimlikleriyle daha fazla özdeşleşenlerin Schwartz'ın² 'Yeniliğe Açıklık' olarak tanımladığı hazcılık, özyönelim ve 'Özaşkınlık' denilen evrenselcilik ve yardımseverlik gibi değerleri daha fazla önemsediklerini bulmuştuk. İnsanların etnik kimliklerini manipüle etmek ve elde edilen bulguyu nedensel olarak sınamak mümkün olmadığı için bir karşılaştırma çalışması ile Kürtlerde gözlenen bu durumun ne kadar Türkiye'ye, diğer bir deyişle ulusal bağlama özgü olduğunu test etmek istiyordum. Buradan hareketle Avrupa'daki göçmen ve etnik

gruplar üzerine çalışan European Research Centre on Migration and Ethnic Relations (ERCOMER) ile iletişim kurmuş, ama o dönem doktora adayı araştırmacı pozisyonu olmadığı için kabul edilmemiştim. Nereye gitssem diye düşünürken, Stephen D. Reicher'in³ *'The Context of Social Identity: Domination, Resistance, and Change'* adlı makalesine denk geldim. Bu metindeki tartışma kafamda dönen sorulara teorik bir açıklama getirdi. Ben de öğrenci örneklemini dışında bir 'gerçek' grupla, bağlamın kimlikle ilişkisini değerler üzerinden incelemenin Reicher'in ilgisini çekebileceğini düşündüm. Ancak ERCOMER deneyiminden sonra bu sefer doğrudan bir araştırmacı pozisyonu talep etmek yerine, bağlı bulunduğum enstitü olan İstanbul Üniversitesi üzerinden gitmeye karar verdim. Gitmeye 'karar' verişim bu şekilde.

Yaptığım kısa bir araştırma sonucunda öğrenci değişim programları arasından doktora düzeyindeki 'Staj Hareketliliği' programı kapsamında gitmenin daha kolay olacağına kanaat getirdim. Bu tamamen programın başvuru kriterleri ile alakalı bir karardı, zira programın gideceğim üniversite açısından hiçbir önemi yoktu. Bu yüzden Reicher'a aklımdaki araştırma sorusu ve akademik arka planımı anlatan kısa bir e-posta yazdım.

* Bielefeld Üniversitesi, Çatışma ve Şiddet üzerine Disiplinlerarası Çalışmalar Enstitüsü'nde Doktora Öğrencisi

¹ Bayad, A. ve Cesur, S. (2018). Değer yönelimlerinin belirlenmesinde etnik kimlikle özdeşleşmenin belirleyici rolü: Türkiye'deki Kürtlerin birey ve grup düzeyinde karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 21, 120-133.

² Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.

³ Reicher, S. (2004). The context of social identity: Domination, resistance, and change. *Political Psychology*, 25(6), 921-945.

Kabul etmesi durumunda kendisinden herhangi bir maddi talebim olmayacağını, bağlı bulunduğum enstitü üzerinden bir değişim programıyla geleceğimi belirttim. O da kabul etti. Bu tarz bir formül her ne kadar karşı taraf için kolaylaştırıcı olsa da benim açımdan çok fazla bürokratik yüke mâl oldu. Yurt dışına gidecek arkadaşlara tavsiyem; karşı tarafa maddi ve zamansal yüklerini olabildiğince açık bir şekilde ifade edip, bu tarz meselelerde daha gitmeden bir anlaşma sağlamalarıdır. Benim yaptığım şekilde Türkiye üzerinden bir değişim programında bürokratik ve maddi sorumluluğun tamamı araştırmacının üzerindedir; hazırlıklı olmak gerekir.

Türkiye’den Sonra İlk Deneyim ve İzlenimler

Türkiye’deki yüksek eğitim ile Birleşik Krallık’taki arasında çok fark var. İlk olarak hissettiğim şey bizim ‘akademik’ yönelimli değil, daha çok mesleki uzmanlaşma temelli bir eğitim aldığımız gerçeği oldu. Hâlbuki, Birleşik Krallık’ta terapist veya psikolog unvanı için alınacak eğitim üniversiteler ve meslek örgütleri arasındaki iş birliğine dayalı biçimde 1 veya 2 yıllık yüksek lisans programlarıyla düzenlenmişti. Geri kalan lisans, yüksek lisans ve doktora programlarının tamamı ise araştırma yapmak üzerineydi. Bu sayede örneğin, henüz lisans düzeyinde öğrencilerin üniversitenin yürüttüğü araştırmalarda stajyer, yarı-zamanlı veya asistan olarak çalışması çok olağan ve yaygın bir uygulamaydı. İlk

zamanlar bilimsel araştırma deneyimi konusunda oldukça zayıf olduğumu hissetmiştim. Çünkü benim zamanımda Türkiye’de istisnai birkaç üniversite haricinde öğrencilerin araştırmalara dahil olması pek mümkün değildi. Bu yüzden araştırma yöntemleri veya teorilere ilişkin ansiklopedik bilgi dışında, araştırma organizasyonu, planlaması ve araştırma gruplarının dinamiklerine dair çok sınırlı ve zayıf bir bilgiyle birdenbire birçok projenin ve uluslararası araştırmacının içinde kalmak biraz stresli bir deneyim oldu doğrusu.

Bunun yanında bence Türkiye’de aldığımız eğitimin uygulama kısmının zayıf olması, araştırma sorusu veya yaratıcı fikirler üzerinden bir rekabet ortamı yaratıyor. Bu yüzden bilimsel araştırma konusunda yeterince donanımlı veya deneyimli olmasak bile görece yaratıcı fikirler geliştirmekte iyi olduğumuzu söyleyebilirim. Örneğin benim deneyimimde, neredeyse herkesin bir yöntemde uzman olduğu bir ortamda teoriye veya sosyal fenomenin kendisine odaklı bir perspektifin, dahil olduğum gruplar arasında takdir edildiğini gözlemledim.

Zorluklar ve Sosyal Bağlam

Gittiğim enstitüde herhangi bir zorlukla karşılaşmadım. Gelişimi hem Reicher hem sosyal psikoloji grubu oldukça hoş karşıladılar; kütüphane kaydı, öğrenci kimliği edinme, bilgisayar temini vs. gibi çalışma koşullarına dair teknik detaylar hızlıca hâlleldi ve hemen

haftalık toplantılara dahil olmaya başladım. Ancak St. Andrews'te kalacak yer bulmak hiç kolay değildi. Sosyal psikoloji grubundaki arkadaşlar sayesinde, psikoloji bölümündeki e-posta gruplarında yapılan çağrılar sonucunda önce öğrenci yurdunda geçici bir oda buldum, daha sonra kendi çabalarımla bir hostelle anlaşarak ekonomik bir kalacak yer ayarladım.

İskoçya'da karşılaştığım en temel zorluk gece-gündüz döngüsüydü doğrusu. Kış aylarında gittiğim için toplam 8-10 saatlik gün ışığında normal bir çalışma döngüsü kurmak oldukça zamanımı aldı. Ayrıca Noel zamanlarına denk geldiğim için bir süre yalnızlık çektim, zira bu tarz tatillerde St. Andrews'te kimsecikler kalmıyordu. Ama yine de hem öğrenciler hem de araştırmacılar arasındaki etkileşimi arttırmak için çeşitli etkinlikler ve buluşmalar düzenleniyordu. Gittikten sonraki birinci ayın sonunda 4-5 arkadaş edinmiş ve belli aralıklarla görüşmeye, sosyalleşmeye başlamıştım.

Farklı Kültürel Ortam

Benim o dönem üzerine çalıştığım grup Kürtler olduğu için İskoçya'da maruz kaldığım kültürel karşılaşma araştırma konumu doğrudan etkilemedi sanırım ya da henüz böylesi bir etkiyi fark edecek kadar uzaklaşmamış da olabilirim bu deneyimden.

Ancak alışık olduğumuz gece-gündüz döngüsünden beslenme alışkanlıklarına, kişisel mesafeye kadar ha-

yatın birçok alanında 'farklı' bir kültürel evren içinde olduğumu hep hissettim. En çok aklımda kalan şey, hiç olmadığım kadar 'kendimin' farkında olmaktı. Kendim derken, bayağı ses tonum, yürüyüş hızım, giyim kuşamıma kadar her türlü detayı alışık olduğumdan daha fazla fark ediyordum orada bulunduğum süre boyunca. Belki İskoçya veya Birleşik Krallık'ın nüfus yoğunluğunun düşük olması, çoğunlukla doğayla iç içe bir şehirleşme benimsedikleri ve büyük toplumsal olayların nadiren yaşanması gibi durumlar benim alışık olduğum kalabalık ve curcunalı 'Modern Kültür'den farklıydı. Sanırım bizler Türkiye'de kalabalıklar içerisinde kaybolma, kendimizi gizleyebilme 'lüksüne' sahibiz ama İskoçya'da bu pek mümkün olmamıştı.

Farklı Politik Ortam

Bir kere üniversitelerin de içinde olduğu akademik kurumların bağımsızlığı çok önemli bir konuydu. Bilebildiğim kadarıyla Türkiye'deki gibi doğrudan politik müdahaleler olmasa da araştırmaları fonlayan kurumlar üzerinden akademinin yönlendirildiği, belirli çalışmaların desteklenip öne çıkarıldığı sıklıkla tartışılıyordu. Brexit ise gittiğim zamanlarda en yakıcı tartışmaydı. İletişim hâlinde olduğum insanlar, özellikle enternasyonal çalışma ortamının zarar göreceği, akademi içindeki çok sesliliğin kısılacağı konusunda kaygılıydılar; zira bu küçük İskoçya kasabasında dünyanın birçok yerinden insanla karşılaşmak mümkündü. Ama doğru söylemek gerekirse İskoçya AB yanlıların çoğunlukta olduğu bir

federe devlet olduğu için denk geldiğim birkaç istisna dışında politik iklime dair genelde bir tek seslilik hâkimdi; hemen herkes Brexit karşıtıydı diyebilirim. Bu meselenin çalışma ortamına etkilerini şu şekilde gözlemledim: Farklı ülkelerden gelen araştırmacılar Brexit dolayısıyla Birleşik Krallık dışındaki ülkelerde iş aramayı gündemlerine almışlardı. Ayrıca genelde iklim değişikliği ve Brexit özelinde ise muhafazakâr politika karşıtı kolektif eylemler de (içlerine dahil olduğum) sosyal psikoloji grubunun gündemine aldığı konulardı.

Türkiye'ye Kıyasla... Benzer Şekilde...

Türkiye'deki çalışma ortamından en temel farkı bilgi ve deneyim paylaşımıydı diyebilirim. Normalde kişisel ilişkiler üzerinden güvendiğim insanlarla işlerimizi, çalışmalarımızı, güçlü veya zayıf yanlarımızı konuşmaya paylaşmaya alışmıştım. Ancak orada çalışmalar hakkında tartışmak kişisel bir şey değil aksine toplantılar, forumlar, sunumlar vs. aracılığıyla yapılandırılmış bir süreçti. Haftalık toplantılar aracılığıyla bütün ekip birbirinin ne yaptığından haberdar oluyor ve birbirlerinin çalışmalarına öneri, eleştiri ve katkılar sunuyordu. Bununla paralel bir diğer farklılık danışman-öğrenci ilişkisine dair; Türkiye'den farklı olarak bu ilişki de yapılandırılmış ve hem danışman hem öğrenci açısından verimli hâle getirilmesi amaçlanmıştı. Örneğin, tez veya

araştırma sürecinde yaşanabilecek ihtilafların nasıl giderilmesi gerektiğinden, buluşma sıklığı ve iş paylaşımı gibi detay sayılabilecek konulara kadar bilgilendirici broşür ve kitapçıklarla benim kişisel olduğumu sandığım 'hoca-öğrenci' ilişkisi profesyonelleştirilmiş ve çeşitli mekanizmalarla düzenlenmişti. Bu saydıklarım her ne kadar ilk başlarda kişisel bir mesafe yaratıp bir 'iş' yükü oluştursa da insanları tanıdıkça çalışma ortamı da esnek ve sıcak bir atmosfere bürünmeye başladı.

Bu farklılıkların yanında çalışma saatlerinin esnek olması bir benzerlik olarak değerlendirilebilir. Türkiye'deki gibi araştırmacılar kendi planları doğrultusunda işe, okula gelip gitmekte özgürdüler. Ben de en son İstanbul Üniversitesi'ndeyken, danışmanlarımızla konuşarak ne zaman ve ne sıklıkta çalışacağımıza kendimiz karar veriyorduk.

Yaygın Metodolojik Yönelimlere Dair

Çoğunlukla Avrupa'da yönetsel klikler olduğu söylenir ve bu belli bir oranda doğrudur da ama bu St. Andrews için pek geçerli değildi. Sonradan öğreneceğim üzere Margaret Wetherell, Jonathan Potter ile birlikte⁴ *'Discourse and Social Psychology'* kitabını burada yazmış, dolayısıyla sosyal psikoloji grubu yöntem konusunda oldukça zengin bir gruptu; laboratuvarında deney

⁴ Potter, J. ve Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.

yapanlar olduğu gibi, etnografik sayılabilecek derinlikte niteliksel çalışma yürütenler de vardı. Bu vesileyle Türkiye’de süregiden yöntem tartışmasının biraz eski bir tartışma olduğunu söylemem gerek, zira bilim birikimsel ilerler, doksanlardaki yöntemsel tartışmalar burada, Türkiye’deki gibi kutuplaşmalara dönüşmeden büyük oranda içselleştirilmiş ve araştırılan fenomene göre en uygun yöntemin en iyisi olduğu kabul edilmiş durumdaydı. Hatta birden fazla yöntemin birlikte kullanılması ve nirengilenmesi (*triangulation*) hem araştırmacıyı hem de araştırmayı güçlü kılan bir şey olarak kabul ediliyordu. Sanırım çeşitli yöntemlerin öncelenmesi ancak yayın yapılacak dergi açısından bir sorun olabilir ama psikoloji alanında dergiye göre yayın yapmak yerine yayına göre dergi seçebileceğimiz kadar yayın çeşitliliği mevcut artık. Takip edebildiğim kadarıyla benzer bir eğilim Türkçe psikoloji dergileri için de geçerli artık.

Bağlamın Sürdürülebilirliği...

Bu tarz ilişkilerin doğası gereği araştırma ya da ‘iş’ paylaşılan ortak zemin olduğu için tabi ki sürdürülebilirlik ancak araştırma üzerinden sağlanabilir. Bunun da en bilindik yöntemi proje başvurusu yapıp ortak araştırmalar yürütmek şeklinde. Benim deneyimimde hem doktora mezunu olmamam hem de Türkiye’den bir programla kısa süreli orada bulunmam böylesi bir ihtimale müsaade etmedi. Ama hâlâ başka programlar üzerinden iş birliği arayışlarımız sürüyor. Bence burada

mesele süreklilik değil hangi aşamada veya ne kadar uzun zaman ara verilmiş olursa olsun, eğer araştırma soruları üzerinden ortaklaşmak mümkünse bir kere başlayan bir ilişki her zaman aktive edilebilir.

Hazırlanacaklara Tavsiyeler

İlk aklıma gelen şey dil yeterliliği; okuma, anlama ve özellikle yazma konusunda deneyim bu tarz bir iş birliğini kolaylaştıracağı gibi seviye arttıkça elde edilecek kazanım da artacaktır. Ancak bu dil seviyenizin mükemmel olması gerektiği anlamına gelmiyor. İngilizce konuşulan dünyada ana dili İngilizce olmayanlar konusunda ciddi bir farkındalık var. Aksanlı veya sınırlı bir dil kullanmak çoğu zaman sorun olmuyor. Üniversite ve çevresinden tanıştığım çoğu insan sabırla dinlemeyi, kolay anlaşılır kelimeler kullanmayı çok iyi öğrenmişler. Ayrıca yaptığımız işin büyük kısmı yazı-çizi olduğu için böyle bir maceraya atılmak isteyen arkadaşların konuşma ve aksana takılmaları yerine daha çok yazmalarını tavsiye edebilirim.

İkinci önemli şey, finansal kaynak. Benim deneyimim staj hareketliliği üzerinden gitmek olduğu için ancak geri döndükten sonra ve sadece masraflarımın bir kısmını karşılama şansım oldu. Kabul edersiniz ki oradayken TL üzerinden geçinmeye çalışmak oldukça zorlayıcı

cıydı. Ama sonradan öğrendim ki, sosyal psikoloji alanında ISPP⁵, EASP⁶, SPSSI⁷ gibi meslek örgütleri veya ev sahibi ülkelerin bilim ve eğitim bakanlıkları veya sivil toplum kuruluşları her zaman kısa süreli araştırma ve/veya ziyaretler için destek bursları sağlıyorlar. Böyle bir şey deneyecek arkadaşların muhakkak gittikleri ülkelerdeki burs ve fon seçeneklerini değerlendirmelerini öneririm.

Son Söz Yerine

Onto dergisi editörlerine bu yeni deneyim paylaşımı köşesine ilk olarak beni davet ettikleri için teşekkür etmek isterim. Son birkaç yıldır deneyim gemisini paylaşarak yürütmenin ne kadar önemli olduğunu hem bireysel hem de akademik hayatımda doğrudan deneyimliyorum. Umarım burada anlattıklarım da birilerinin işine yarar, hayatına değer.

Akademik gıderek rekabetçi olduğu günümüzde paylaşarak çoğal(t)manın imkânları sonsuz! Farklı seviyelerden, ülke ve disiplinlerden arkadaşlarımızın yaşadıklarını okumayı dört gözle bekliyor, bu paylaşım köşesinin samimi bir sohbet havasında devam etmesini diliyorum.

⁵ <https://www.ispp.org/funding> (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2019)

⁶ <https://www.easp.eu/grants/?> (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2019)

⁷ <http://bit.ly/20IOlq3> (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2019)

‘BİR RÜYA İÇİN AĞIT’ FİLMİNE İNSANCIL KURAMLARLA BAKIŞ

Rozerin Oktay*

Türkçeye “Bir Rüya İçin Ağıt” olarak çevrilmiş, orijinal adı “Requiem for a Dream” olan bu film üzerine bir şeyler yazmak istememin sebebi, ilk kez bir film izledikten sonra *tokatlanmış* hissetmem oldu. Beni bu kadar etkileyen bir filmin üzerinde daha çok durmam gerektiğini düşündüm. Bazen bir filmi tekrar izleme cesaretini bulamayacağımızı düşünerek, üzerine tek kelime edebileceğimizden bile şüphe duyarak izleriz. Bu filmin bende yarattığı etki tam da böyleydi. Buna rağmen tekrar tekrar izlemeyi, üzerine düşündüklerimi ise yazıya dökmeyi tercih ettim.

Filmin başrollerini iki kadın ve iki erkek olmak üzere dört kişi paylaşıyor. Bağımlılıkla yaşayan dört kişinin hayatını anlatan bu filmin belki de en güzel yanı kamu spotu niteliğinde bir bağımlılık filmi olmaması. Bağım-

lılığı bir süreç hâlinde ele alarak, seyirciye “*madde budur, uzak durunuz*” demeyen bir film olması hem karakterlerle daha derin bir bağ kurmamızı sağlarken, bir yandan da süreci ve karakterlerin yaşadığı duyguları daha yakından görüp incelememize olanak sağlıyor.

Filmin ilk sahnesinde karşımıza çıkan kişi Sarah oluyor. Sarah orta yaşlı, çalışmayan ve eşini kaybetmiş bir kadın. En sevdiği şeyler çikolata yemek ve televizyonda yayınlanan bir yarışma programını izlemek. O programı izlerken eline aldığı kutunun içindeki çikolatalara nasıl keyifle dokunduğunu ve sonrasında onları ne kadar iştahla yediğini görebiliyoruz. Sarah’ın bir rolü ise annelik, Harry adında bir oğlu var. Sarah’ı televizyona çok bağlı olmasına rağmen; oğlu Harry’nin her gün televizyonunu evden alıp, başka bir yere satmasına fazla karşı çıkmayan bir anne olarak izliyoruz. Bunun yerine Sarah, Harry televizyonu almaya geldiğinde ona birkaç söz söyleyip sonra saklanmayı tercih ediyor. Oğlu sattıktan sonra ise her seferinde tekrar para verip televizyonunu sattığı yerden tekrar satın almaktadır. Sarah bir gün televizyon izlerken hayatını değiştirecek bir telefon alır, telefondakiler ise dolandırıcılardır. Ona izlediği yarışma programına katılmaya hak kazandığını söylerler. Sarah çok heyecanlanır ve televizyona çıktığında dolaptaki kırmızı elbisesini giymek istediğini dü-

* Kahraman Psikolojik Danışmanlık Merkezi, Psikolog ve Eğitim Koordinatörü

şünür. Neredeyse yirmi beş kilo fazlası olan Sarah istese de rejim yaparak zayıflayamaz, doktora gider. Doktorun verdiği hapları kullanmaya başlar.

Oğlu Harry ise zaten madde bağımlısıdır. Genellikle arkadaşı Tyrone ve sevgilisi Marion ile vakit geçirir. Bu arkadaş grubu olarak önceleri sadece kullanıcıyken bir gün aynı zamanda uyuşturucu satıcısı da olmaya karar verirler ve çok zaman geçmeden bu kararlarını uygulamaya başlarlar. Bunun sayesinde çok para kazanırlar. Harry kazandıkları parayla annesine televizyon alır. Eve gittiğinde annesinin çok zayıfladığını, enerjik olduğunu ve dişlerini gıcırdattığını görür. Bunlar madde kullanımının belirtileridir ve olanları anladığında annesini engellemek için çok geç olduğunu fark eder. Gözleri dolu dolu çıktığı o eve, bir daha hiç gitmez.

Sonrasında ellerindeki tüm parayı bitiren Harry ve arkadaşları, artık madde de bulamadıkları için fazlasıyla yoksunluk çekerler. Para kazanabilmek için Harry, kız arkadaşı Marion'a cinsel ilişki karşılığı para alabileceği insanlara gitmesini önerir. Bundan hiç memnun olmasa da Marion bu teklifi kabul eder. Fakat artık paranın olması da bir şey değiştirmemektedir çünkü kentte madde bulabilecekleri kimse yoktur. Bu nedenle Harry ve Tyrone arabaya atlayıp başka bir kente gitmeye, oradan madde bulup geri dönmeye karar verirler. Geride kalan Marion istemediği insanlarla birlikte olup para

kazanmaya devam eder. Başlarda o buluşmalara sıradan kıyafetlerle ve makyajsız giden Marion, artık özenli ve abartılı makyajlarla gitmektedir. Bu sırada Harry ve Tyrone yoldadır, Harry'nin kolundaki yarayla uğraşması ve kolunun çok kötü olduğunu fark etmesi sonucu birlikte hastaneye giderler. Doktorların olan biteni anlaması konucu Tyrone hapishaneye girmek zorunda kalır. Harry ise kolunun kesileceğini öğrenir. Önceleri istemediği seks partilerinden artık yorgun ama mutlu dönen Marion ise artık arkadaşlarını beklemeyi bırakmış gibidir.

Bunlar olurken Sarah, haplar nedeniyle artık görsel ve işitsel halüsinasyonlar deneyimlemeye başlar. Durumu gittikçe kötüleşir ve evden çıkıp televizyon programının bağlı olduğu şirkete gider. Çalışanların polis çağırmasıyla, Sarah hastaneye götürülür ve psikiyatri servisine yatırılır. Bir süre sonra yatağa bağlanır ve başından şok verilir.

Artık filmin son sahneleri gelmiştir ve Marion'u elindeki paraya sarılıp uyurken, Harry'i kolu kesilmiş bir hâlde hastanede uzanıp ağlarken, Tyrone'u hapishanedeki yatağında uzanırken ve Sarah'ı hastanenin sedyesindeyken görürüz. Her biri en huzurlu hissettikleri ana gitmek istercesine cenin pozisyonundadırlar, ardından film biter.

Hümanistik Kuramlar Çerçevesinde; Karakterler Aslında Nasıl Yaşüyor?

Film üzerine yazmaya karar verip, tekrar izlediğimde kendimi filmdeki karakterlere Abraham Maslow'un "Kendini Gerçekleştirme Kuramı" ile bakarken buldum. Ardından Carl Rogers'a göre de değerlendirilecek birçok şey barındırdığını fark ettim. İlk kuramla incelemeye geçmeden önce Maslow ve düşüncelerinden bahsetmek gerektiğini düşünüyorum.

Maslow, hümanistik (insancıl) görüşün önemli temsilcilerinden olup, kuramında patolojiye değil sağlıklı bireylere odaklanmıştır. "Kendini gerçekleştirme" kavramını ilk kez kullanan Maslow, her insanın iyiyi ve iyiliğe yönelik bir öz benliğe sahip olduğunu düşünür (Schultz ve Schultz, 2009). Bu noktada Carl Rogers ile benzer görüşler paylaşmaktadır. Her bireyin sahip olduğu farklı bir içsel doğanın olduğunu ifade eden Maslow; bunun bir kısmının diğer insanlarla ortak, bir kısmının ise her bireyin kendi benliğine özgü olduğunu söyler. Bireylerde ortak olan noktaların sağlıklı ve yapıcı insan özellikleri olduğunu; kin, öfke, şiddet, yıkıcılık gibi özelliklerin ise insanların temel özellikleri olmadığını belirtir (Şimşek, 2018). Ona göre bu özellikler sadece ihtiyaçların, duyguların ve kabiliyetlerin engellenmesi sonucunda ortaya çıkan tepkilerdir. İnsanların doğasının hayvanlardan farklı olduğunu, insanların hayvanlar gibi güçlü ve egemen değil, hassas ve zayıf olduğunu ifade

eder. İnsan doğası üzerine bunun gibi pek çok düşünce üretmiştir ve bunlardan biri de "İhtiyaçlar Hiyerarşisi"dir (İnanç ve Yerlikaya, 2017). Maslow, ihtiyaçlara dair rastgele bir liste hazırlamak yerine onları hiyerarşik bir yapıda ele almıştır. Bu hiyerarşik yapıya göre bazı ihtiyaçlar diğerlerinden daha önce karşılanmalıdır. Fakat bu sıralamada bir basamaktan diğerine geçmek için bulunulan basamağı yüzde yüz tamamlamak gerekmez. Belli bir düzeyde tamamlanıp bir sonraki basamağa geçmek ve orada doyum sağlamak mümkündür (Schultz ve Schultz, 2009). Bu ihtiyaç basamakları bir piramit şekli ile açıklanmıştır. Basamaklar piramitte temelden yukarıya doğru sırasıyla; fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, ait olma ve sevgi ihtiyacı, saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Fizyolojik ihtiyaçlar, açlık, susuzluk, uyku, cinsellik, oksijen gibi daha temel ve hayati ihtiyaçlardır. Bireyler fiziksel ihtiyaçlarını belli bir düzeyde karşıladıklarında artık güvenlik ihtiyaçları basamağına gelirler. Her insan emniyetli olmayı, korunmayı, koku ve endişeden uzak olma ihtiyacını taşır (Tekke, 2019). Kişi geleceğine dair belirsizlikler yaşadığında, tehlike algıladığında ve korku yaşadığında bir sonraki basamaklara geçemez. Öncelikle kendini daha rahat ve korunmuş hissetmelidir, daha sonra ait olma ve sevgi ihtiyacı ortaya çıkar. Bireyler bir arkadaşına, sevgiliye ve kimi zaman çocuğa sahip olmanın güzelliğini düşünür ve buna ihtiyaç duyar (İnanç ve Yerlikaya, 2017).

Maslow iki farklı sevgi türü olduğunu öne sürmüştür. Bunlar eksiklik sevgisi ve varlık sevgisidir. Eksiklik sevgisine bencil bir sevgi demek mümkündür. Vermekten çok alma odaklı olan bu sevgi, adeta bir boşluğu doldurur. Eğer bu boşluk dolmazsa bireylerde patoloji ortaya çıkar (Şimşek, 2018). Varlık sevgisi ise bencil olmayan, karşılıksız ve gereksinimsiz bir sevgidir. Bir başka insanın varlığına yönelik duyulur ve alma odaklı olmadığı için hiçbir zaman tamamen doyurulamaz (Schultz ve Schultz, 2009). Varlık sevgisinden alınan haz için sonsuz demek mümkündür ve ruh sağlığına iyi gelen bir etkiye sahiptir. Bu basamak da az ya da çok tamamlandıktan sonra saygı ihtiyacı basamağına geçilir. Her sağlıklı birey diğer insanlar tarafından bilinmeyi, takdir görmeyi ve kendilerine güvenmeyi ister (Özen ve Gülaçtı, 2010). Saygı ihtiyacı iki farklı bileşeni içerir. İlki kendini başarılı bulma ve yeterli görme gereksinimi, ikincisi ise başkaları tarafından saygı duyulma ve beğenilme gereksinimidir (Schultz ve Schultz, 2009). Piramidin en üst basamağında yer alan kendini gerçekleştirme ihtiyacı ise bireyin doğuştan getirdiği ve kendine özgü olan potansiyelini fark etmesini, kapasitesini keşfetmesini ve bunu hayata geçirmesini kapsar (Crocker ve Park, 2004). Bundan önceki basamaklar karşılandıktan sonra kişi kendine hayattan beklentilerini, hayatının ne yönde ilerlediğini, kendisinin ne noktada olmak istediğini sorar ve bunun sonucunda belli adımlar atar. Maslow'a göre çok az insan kapasitelerini tam

olarak yansıtabilecekleri kendini gerçekleştirme basamağına ulaşır (İnanç ve Yerlikaya, 2017). Filmdeki karakterlere geri dönüp baktığımızda da hiçbirinin kendini gerçekleştirme basamağına ulaşmadığını görmekteyiz fakat bu ve benzeri örnekleri arttırmak yerine her karakteri ihtiyaçlar hiyerarşisine göre açıklamaya çalışacağım.

Sarah ile başlamak gerekirse filmin ilk sahnesiyle beraber zaten onu temiz, sağlıklı, fizyolojik ihtiyaçlarını kolay karşılayan bir kişi olarak görüyoruz. Haplara bağımlı hâle geldikten sonra ise bu basamağın derinden sarsıldığı apaçık ortadadır. Uyku düzeni ve iştahta ciddi problemler kendini göstermeye başlıyor. İkinci basamağa gelirse; Sarah'ın kendine ait bir evi var, onun için tehlike oluşturabilecek bir semtte olmayan bir ev. Dolayısıyla güvenlik ihtiyaçları da olabildiğince karşılanmış. Ait olma ve sevgi ihtiyacına baktığımızda ise dikkat çeken birkaç nokta var. Sarah yalnız ve yalnızlığını derinden hissedenden bir kadın. Eşini kaybetmiş ve oğlu Harry de onunla birlikte yaşamıyor. Bunun yanı sıra annesine gerekli ilgi ve sevgiyi göstermiyor. Televizyona çıkma imkânının olduğunu öğrendiğinde aklına gelen ilk şeyin kırmızı elbisesi olduğunu belirtmiştim. Bunun sebebini filmin sonlarına doğru anlayabiliyoruz. Sarah'ın oğluna söylediği şu sözler aslında çoğu şeyi açıklıyor:

“Sen bir taksiyle geldin ve en iyi koltukta kim oturuyordu gördün mü? Ben artık önemliyim. Herkes beni seviyor. Yakında milyonlarca kişi beni görecek ve benden hoşlanacak. Onlara senden ve babandan bahsedeceğim. Bu sabahları uyanmak için iyi bir sebep. Kırmızı elbiseye girmem için, kilo vermem için iyi bir sebep. Gülümsemem için iyi bir sebep. Yarını çok güzel gösteriyor. Elimde başka ne var ki? Yalnızım.”

Burada görüldüğü gibi Sarah'ın hayatında eksikliğini en çok çektiği şey ilgi ve sevgi olmuş. Dolayısıyla ihtiyacı olan şey en genel terimiyle mutluluk diyebiliriz. Hayattan aldığı keyfi, hayatını anlamlandırmayı ve iyi hissetmeyi o kadar istiyor ki ona bunu verebilecek her şeye sıkı sıkı tutunuyor aslında. Bu önceleri televizyon izlemek ve yemek yemek iken, daha sonra ona bundan da fazla keyif verecek bir fırsat çıkıyor karşısına; ünlü olmak ve herkes tarafından sevilme. Bu da Sarah'ı bu fırsatı kaçırmamak için elinden gelen her şeyi yapmaya itiyor. Bunların başında da elbette kullandığı haplar ve onlara bağımlı olmak geliyor. Hapları kullanmasının görünür sebebinin ise saygı ihtiyacıyla doğrudan bir bağlantısı var. Bana göre burada ilerlenmesi gereken yol tam olarak öz saygıdan geçiyor. Sarah kendini seven ve beğenen biri değil. Sağlıklı olmak yerine tercih ettiği şey başkaları tarafından kabul edilebilir ölçülerde ol-

mak, dolayısıyla başkalarının onayını almak. Bu nedenle saygı ihtiyacının da pek karşılandığını söyleyemeyiz. Kendini gerçekleştirme basamağına geldiğimizde ise, elbette Sarah bu kısma film boyunca hiç geçemedi ve hayatının geçmiş dönemlerinde de buna ulaşip ulaşmadığını gösteren bilgiler seyirciye verilmedi.

Harry'e gelirsek filmde karşımıza çıktığı ilk sahneden itibaren onu sağlıklı görüyoruz. Herhangi bir fizyolojik ihtiyacını karşılayamaz hâlde değildi, aksine eline geçen parayı da –örneğin annesinin televizyonunu satarak kazandığı para- uyuşturucu satın almak için harcıyordu. Parası bitene kadar temel fizyolojik ihtiyaçlarının hepsi karşılanıyordu. Arkadaşlarıyla birlikte yaşadığı bir ev vardı, bir gün burası olmasa bile annesinin yanında kalabileceğini biliyordu. Bu nedenle güvenlik ihtiyacı da karşılanmıştı. Ait olma ve sevgi ihtiyacına gelirsek; kız arkadaşı Marion ile güzel bir birlikteliği var ve Harry hem kendi sevgisinden hem de kız arkadaşının sevgisinden emin. Annesine karşı ise bağlılığının çok yüksek olmadığını film boyunca görebiliyoruz. Hatta kız arkadaşının ona yönelttiği “Onu çok mu seviyorsun?” sorusuna, Harry'nin “Bilmiyorum, galiba öyle” cevabını vermesiyle izleyiciye Harry'nin bu konuda fazla hassas olmadığını iletiyor.

Sıra kendini gerçekleştirme basamağına geldiğinde ise şunu söylemek gerekiyor, film süresince Harry'nin hayattan beklentilerine dair tek bildiğimiz çok para kazanmak istediği oluyor. Bunun dışında herhangi bir hayalini, olmak istediği yeri veya üstlenmek istediği bir rolü bilmiyoruz. Buna ek olarak Harry bize potansiyelinin tümünü hiçbir sahnede göstermiyor. Bu nedenle hayatının bir döneminde -uyuşturucu satıp çokça kazanç sağladıkları dönem- kendini gerçekleştirme basamağının bir kısmını sağladığını, sonrasında ise az olan bu kısmı da kaybettiğini söyleyebiliriz.

Son olarak Marion'un hayatına baktığımızda ise elbette fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayan bir kadın görüyoruz. Zengin bir ailenin kızı olan Marion; açlık, susuzluk gibi sıkıntılarla yaşamıyor, erkek arkadaşı Harry ile de sağlıklı bir cinsel hayatı var. Bu nedenle bu basamağı kolayca atlayabiliriz. Yine hem ailesinin evinin olması hem de arkadaşlarıyla -herhangi bir güvenlik tehlikesiyle karşılaşmadan- yaşadığı evinin olması ikinci basamağın da karşılandığını gösteriyor. Diğer karakterlerde olduğu gibi Marion'un da hayatındaki sorunlar ait olma ve sevgi ihtiyacına dair basamakta başlıyor. Ailesiyle yakın bir ilişki kuramayan Marion, aynı zamanda onların onu sürekli eleştirmesinden ve kısıtlamasından oldukça rahatsız. Hayatta hedeflediği ve ilgilendiği şeylere yönelik adımlar atmasındaki en büyük engeli ailesi olarak görüyor. Bunun sonucunda adım atmaktan ka-

çınıyor ve mutlu hissetmiyor. Erkek arkadaşıyla kurduğu romantik ilişkide ise başlarda olabildiğince iyi hissedilen Marion'un daha sonra aynı şekilde hissetmediğini gözlemleyebiliyoruz. Bunu yaratan şeyler ise istemediği insanlarla para karşılığı cinsel birliktelik yaşaması, bu fikri öneren kişinin onun erkek arkadaşı olması ve Harry'nin şehir dışına çıkıp uzun süre dönmesi ile Marion'un yaşadığı yalnızlık duygusu oluyor. Bununla bağlantılı olarak saygı ihtiyacında da çok fazla boşluklar olduğunu söyleyebiliriz. Hem ailesinin onun önüne çıkardığı engeller ve bu engelleri aşamaması hem de tam mutlu hissediyorum derken maddi sıkıntılar yüzünden para karşılığı yaşadığı birliktelikler onun kendine olan saygısını zedeliyor. Özüne değil çevreye olan saygısının da yüksek olduğunu gösteren hiçbir sahne karşımıza çıkmıyor. Hayallerinde modacı olmak ve modayla ilgili bir mekân açmak olan Marion bu hayaline yönelik adım atmıyor, potansiyelini ortaya çıkaracak ne bir çaba ne de istek görebiliyoruz. Bu nedenle kendini gerçekleştirme basamağını karşılayamadığı da açıkça görünür hâlde.

Tyrone'un hayatı hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz için değerlendirme yapmak pek mümkün değil. İncelenen diğer üç karakter için ise söyleyebileceğimiz şey sevginin ve güvenli bağlanmanın gerçekleştiği ilişkilerin eksikliğidir. Bireyin hem kendi benliğine yönelttiği hem de çevresine yönelttiği sevgi sağlam temellere dayanırsa; saygının oluşması için de büyük adımların

atıldığını anlayabiliriz. Çünkü gerçek sevgi içinde ilgiyi, sorumluluğu ve saygıyı barındırır. Örneğin bir anne çocuğuna duyduğu sevgiyle birlikte ona ilgi de gösterir; isteklerine cevap verir, bakımını sağlar. Bebek annesinin sorumluluğu altındadır ve bakıma ihtiyaç duyar. Eğer anne bebeğine dair yapması gerekenleri ihmal etmezse, bu onun sorumluluklarını yerine getirdiğini gösterir. Aynı zamanda annenin bebeğin duygularına, isteklerine ve ihtiyaçlarına saygı duyduğunu görebiliriz. Üstlendiği annelik rolünü yerine getirip yeterince iyi anne olabildiğinde ise öz saygısı artmış olacaktır. Yani aslında bireyin saygı ihtiyacı basamağında da yol kat edilmiş olacaktır. Bu nedenle yukarıda belirtilen eksiklikler olmasaydı, diğer ihtiyaçların karşılanması daha kolay olacaktı diyebiliriz.

Filme Carl Rogers'ın yaklaşımıyla baktığımızda ise göze çarpan noktalar benlik kavramı ve kendini gerçekleştirme başlığı altında yer alıyor. Bu nedenle öncesinde bu kavramlardan söz etmek doğru olacaktır. Rogers'a göre benliğin iki alt sistemi vardır. Bunlar benlik kavramı ve ideal benlik olarak ayrılırlar. Benlik kavramı kişinin hem varlığına hem de deneyimlerine dair farkındalık sahibi olduğu bütün yönlerini kapsar. Bu farkındalık kimi zaman gerçeğe birebir örtüşmeyebilir fakat benlik kavramı ve gerçeklik arasındaki fark çok fazla ise bireyin savunma mekanizmaları yetersiz kalır (Krischenbaum ve Henderson, 1989). Bu da bireyde

Rogers'ın düzensizlik olarak adlandırdığı durumun karşılığıdır. Kişinin organizmik deneyimleri (gerçek deneyimler) ile benlik kavramı arasındaki fark artık inkâr edilemez duruma gelmiştir ve birey bunu çarpıtamaz. Bunu ani bir şekilde fark ettiğinde davranışları bozulacak ve düzensizleşecektir. Böyle bir durumda bireyin davranışları bazen benlik kavramıyla bazen de organizmik deneyimleriyle uyumlu olacaktır. Tutarsızlıklar ortaya çıkacak ve kişinin davranışları kafa karıştırıcı olacaktır (İnanç ve Yerlikaya, 2017).

Benlik kavramına ek olarak her bireyin kendisini görmeyi arzuladığı şekildeki algısı olarak tanımlanan ideal benlik mevcuttur. Burada genellikle olumlu özellikler yer alır. Birey nasıl görünmek, nasıl yaşamak, nasıl “olmak” istiyorsa zihninde tüm bunların kombinasyonundan oluşan bir benlik algısı vardır (Şimşek, 2018). Bireylere bu açıdan sağlıklı diyebilmenin koşulu ise benlik kavramı ve ideal benlikleri arasında çok büyük bir fark bulunmamasıdır. Bu iki kavramın uyumsuzluğu sağlıklı kişiliğin belirtisi sayılır. Benlik kavramları ve ideal benlikleri arasında çok az fark hisseden kişiler ise psikolojik açıdan sağlıklı kabul edilirler (İnanç ve Yerlikaya, 2017).

Rogers'a göre kendini gerçekleştirme kavramı benlik kavramı ile bağlantılıdır. Benlik kavramı bireyin hayatındaki önemli kişiler tarafından olumlu saygı gösteri-

lerek desteklenmelidir. İdeal ebeveynliğin yolu çocuğun benlik kavramı ve duygularına yönelik koşulsuz olumlu saygı göstermekten geçer (Krischenbaum ve Henderson, 1989). Bu olumlu saygı, olumlu öz saygı için de bir ön koşuldur. Olumlu öz saygıyı tanımlamak gerekirse; kişinin kendini değerli hissetmesi ve kendini bütünüyle böyle algılaması olarak açıklayabiliriz. Rogers'a göre birey önce ötekinden olumlu saygı görecektir, ardından bu saygıyı kendine de yöneltecektir. Bu gerçekleştikten sonra bireyin öz saygısı dışarıdan kopup, bağımsız bir şekilde varlığını sürdürebilir (İnanç ve Yerlikaya, 2017).

Kendini gerçekleştirme psikolojik sağlığın en üst kademesinde yer alır. Kendini gerçekleştirmekte olan kişiyi; potansiyelini tam kullanan kişi olarak tanımlayan Rogers, bu insanların özelliklerini de açıklamıştır. Bunlar; tüm yaşantılara açıklık, her anı dolu dolu yaşama eğilimi, kişinin başkalarının düşünceleri veya mantığı yerine kendi içgüdüleriyle davranabilmesi yeteneği, düşünce ve davranışta özgürlük duygusu, yüksek düzeyde yaratıcılık ve potansiyelini en yüksek düzeye çıkarma ihtiyacıdır (Şimşek, 2018). Rogers bu özelliklere sahip kişileri kendini gerçekleştirmiş değil, kendini gerçekleştirmekte olan kişi olarak tanımlar. Bunun nedeni benliğin gelişiminin devamlı bir ilerleme hâlinde olmasıdır (Schultz ve Schultz, 2007).

Karakterleri Rogers'ın kuramı açısından incelemeye Sarah ile başlarsak, benlik kavramı ve ideal benlikten yola çıkmakta fayda var. Onun gerçek yaşamını özetlemek gerekirse; Sarah orta yaşlı, bir oğlu olan, sosyo-ekonomik seviyesi orta düzeyde, yalnız yaşayan ve her günü bir diğeriyle neredeyse aynı geçen bir kadın. Sarah'ın bunların tümünün farkında olduğunu ve böyle algıladığını film içerisinde öğreniyoruz. Bu da bize benlik kavramının nasıl olduğuna dair bilgi vermiş oluyor. Film yalnızca buraya ışık tutmakla kalmayıp, Sarah'ın ideal benliğine dair de birçok bilgi veriyor. İdeal benliğinin yarattığı algısında ise Sarah; genç, güzel, çekici, ünlü, herkes tarafından bilinen ve sevilen, eşi ve oğlunun yer aldığı çekirdek ailesiyle çok mutlu bir hayat süren bir kadın. Burada gerçeklik ile ideal benlik arasındaki farkın çok fazla olduğunu görüyoruz. Bu da Sarah'ın psikolojik olarak sağlıklı olmadığının göstergesi. Sarah'ın özellikleri -bir önceki paragrafta açıklanan- potansiyelini tam olarak kullanan kişilerin özelliklerinden hiçbirini de karşılamamaktadır.

Harry ise bize ideal benliği hakkında ipuçları vermiyor. Benlik kavramına gelirsek hayattaki deneyimlerinin farkında olduğunu ve algılayışında çarpıtmalar olmadığını konuşmalarından çıkartabiliyoruz. İdeal benliğe dair pek bilgi verilmediğinden karşılaştırma yapmak doğru olmayacaktır fakat maddi sıkıntılar çekmeyen biri olmak istemesini ideal benliğine dair bir ipucu olarak alabiliriz. Sadece bunun üzerinden yorum yapmak

gerekirse, hayatının bir döneminde buna ulaşması, geri kalanında da ulaşma ihtimalinin varlığını gösterir. Bu da benlik kavramıyla -en azından bu nokta üzerinde- uyumlu olduğunu gösterir. Harry'nin hayatında üzerine konuşulması gereken diğer konunun ise öz saygı olduğunu düşünüyorum. Öz saygının koşulunun çevreden (özellikle aileden) alınan koşulsuz olumlu saygı olduğunu hatırlarsak, Harry'nin yaşantısına ve annesine baktığımızda bunun zaten var olduğunu düşünebiliriz. Fakat burada şunu atlamamak gerekir; ebeveynler çocuklarını belirli istenmeyen davranışlarda eleştirmelidir. Sarah'ın tutumlarına baktığımızda ise böyle bir anne olmadığını görebiliyoruz. O oğluna "iyi anne" olabilmek adına ona bazı davranışlarını engellemeden, onu sınırlandırmadan yaklaşan bir anne durumundadır. Bu nedenle aslında çocuğun ihtiyacı olan sınırları koyamamıştır ve bu durum belirli problemleri ortaya çıkarmıştır. Bu problemler Harry'nin hem kendisine hem çevresine olan saygısını etkilemiştir diyebiliriz. Yine sınırlarının belirlenmesinde yaptığı hatanın onu kız arkadaşını para karşılığı cinsel ilişkiye teşvik etmeye kadar götürdüğünü görüyoruz. Bunun hem kız arkadaşına olan saygısını hem de öz saygısını zedelediği de filmde kolayca çıkarılabilir.

Son olarak Marion'un yaşamak istediği hayatın parçalarını ise; modacı olmak ve ailesiyle güçlü bağlar, olumlu ilişkiler kurmuş bir evlat olmak oluştururken gerçek hayatı buna oldukça uzak diyebiliriz. Ailesiyle

arası zaten iyi olmayan Marion, onlarla iletişimini tamamen kopararak ayrı bir hayat kuruyor. Buna rağmen ailesinin kurallarını ve koydukları engelleri bir tarafa bırakmıyor ve hayallerini gerçekleştiriyor. Bu da bize gösteriyor ki ne hayallerine ne de ailesine doğru bir adım atan Marion'un benlik kavramı ile ideal benliği arasında tutarsızlıklar mevcut. Bu durumun onun psikolojik sağlığını olumsuz yönde etkilememesi kaçınılmaz olurdu. Marion bize bu durumun yansımalarını, hayattaki değerlerinden bir bir vazgeçişle, eskiden kaskatı gittiği evlere artık kabullenmiş şekilde gidişle ama geçmişteki Marion'u özlediğini de uyuduğu o pozisyonla gösteriyor.

İki kuramcının da birbirine zıt olmayan bakış açılarının filme bakışımıza katkı sağladığını düşünüyorum. Özellikle Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin ve Rogers'ın benlik kavramı ve ideal benlik kavramlarının filmin neredeyse tümünü kaplaması, neredeyse her sahnesinden ipuçları sağlaması bu açıdan bakmayı deneyen izleyicilere kolaylık sağlıyor. İzleyiciye hem kısa mutlulukların koca hayatları nasıl ele geçirebildiğini ve tüketebildiğini, hem de küçük görünen ama biriken eksiklik/yanlışların nasıl tüm hayatlarını kaplayan bir karanlık hâline getirdiğini gösteren bu film hem inceleyebilmek hem de duyguları derinden hissettirebilmek adına oldukça başarılı diyebilirim.

Kaynaklar

Crocker, J. ve Park, L. E. (2004). The costly pursuit of self-esteem. *Psychological Bulletin*, 130(3), 392-414.

İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2017). *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Akademi.

Kirschenbaum, H. ve Henderson, V. (Ed.) (1989). *The Carl Rogers reader*. London: Constable.

Özen, Y. ve Gülaçtı, F. (2010). Duyuşsal alan öğrencilerinden sevgi ve sevgi kuramları (sevgiye dair söylenceler). *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 135-149.

Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2007). *Modern psikoloji tarihi* (Y. Aslay, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2016). *Theories of personality*. The US: Cengage Learning.

Şimşek A. (2018). (Konuşmacı) Çağ Üniversitesi, *Kişilik Kuramları* içinde Hümanistik Yaklaşım.

Tekke, M. (2019). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en son düzeyleri: Kendini gerçekleştirme ve kendini aşmışlık. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 1704-1712.

FOTOĞRAFTAKİ KARALTI

Berke Taş*

Gözlerini açtı. Kaldırımında uzanırken buldu kendini. Kendini kaybetmiş bir şekilde gözlerini kapattı. Dalgaların sesini duyuyordu şimdi. Yüzercesine uçan martılar... Onların gökyüzü de denizlerdir belki diye düşünerek içini çekti. Belli belirsiz gülümsedi. Soğuktan içi ürperdi. Yosunlardan bir battaniye yaptı kendine. Biraz ısınınca gözlerini açtı tekrar. Soğuk bir hapishaneydi gördüğü, siyah bir atla birlikte.

“Tuhaf iş doğrusu. Ne zaman rüya gördüğümüzü gerçekten bilebilir miyiz? Ya da gerçeği gördüğümüzü mü hayal ediyoruz rüya görmediğimiz zamanlarda? Gerçek de hayal de insan yapımı şeyler. İçi boş kavram kırıntıları işte ‘her anlam yüklenmeye çalışılan şey’ gibi.” Atın gözlerinin içine baktı. Anlamalı geldi ona bu bakışlar. Her şeyin anlamsız olduğunu anlatıyordu sanki. Kalktı. Atın başını okşadı.

“Bu ne ilginç bir hapishane böyle!” diye haykırdı. “Bir rüya olmalı bu. Başka türlü mümkün değil, ikimizin de burada olması çok saçma. Suç işleyecek ne yaptım ki ben? Öyle olsa bile bu atın burada ne işi var?” Yıllarca, hayatın bir anlamı olup olmadığını yahut yaşamaya değer olup olmadığını düşünmüştü. Bunları düşünmediği zamanları, çocukluğunun ilk yıllarını bir kafesin içindelermiş gibi görüyordu. Huysuz ihtiyaçlara benzetiyordu gençlik yıllarını. Gerçi hayata yönelttiği sorulara cevap bulamamıştı henüz ama doğru yolda olduğunu hissediyordu. “Doğru yol mu? Ne farkı kaldı şimdi gençliğimden? Doğru yolda olduğumdan da şüphe etmeliyim. Her şeyden. Şüphe ettiğimden bile. İyi ama böyle devam edersem bir sonuca varamam ki. Öbür türlü de kendimi kandırmış olacağım. Gerçeğe hiçbir zaman ulaşamayacak mıyım ben?”

Gözlerini tekrar ata çevirdi. At ağlıyor gibiydi. İyice baktı, bir fotoğraf yansıyor gözlerine. Arkasına baktı, duvarda eskimiş bir fotoğraf asılıydı. Çocukluğundan beri fotoğraf çektirmekten nefret ederdi. Bu yüzden çok az fotoğrafı vardı. Onların da bir kısmı kaybolmuş, bazıları da dolaplara saklanmıştı. Her fotoğraf biraz yalan söylerdi ona göre.

* Psikolog, ODTÜ Sosyoloji Yüksek Lisans Öğrencisi

Dondurulmuş bir an, zoraki gülümsemeler, hissettirilmeyen duygular. “Fotoğraf çektiren herkes gerçekten bu kadar mutlu olabilir mi anne?” diye sormuştu bir keresinde. Kimse cevap verememişti bu sorusuna, diğer sorularına olduğu gibi. Hatırladığına göre hiçbir fotoğrafında gülümsememişti. “İyi ama, ben de fotoğraf çektirdiğim hiçbir an mutlu değil miydim acaba?” Bu sorusuna kendisi de cevap verememişti. Duvardaki eskimiş fotoğrafa yaklaştı. Capcanlı gülümseyen, kıvrıkcık saçlı, sarışın bir çocuk vardı fotoğrafta. Köprü’nün önünde duruyordu, az sonra karşıya geçecekmiş gibi. Şaşkınlıktan düşünceleri birbirine girdi. “İyi ama, bu nasıl olur? Bu... Ben...” Gözlerini kısarak dikkatlice bir kez daha baktı. Evet, bu oydu. Onun gülümsemesi, onun saçları, onun gözleri...

“Nasıl da içten gülmüşüm? Hiç hatırlamıyorum böyle bir şeyi, bu köprüyü de. Tüm bunlar çok anlamsız.” Gözlerini kapattı. Ve bir ormanın temiz havası doldu ciğerlerine. Gün ağarmak üzereydi, toprakta yüzüstü uzanıyordu bu defa. Neler olduğunu anlamak için etrafına bakındığı sırada elindeki bıçağı hissetti. Bir an ürktü ve bıçağa baktı. Derin bir nefes almaya hazırlanıyordu ki gördükleriyle nefesi kesildi. “Tanrım, bu da neyin nesi böyle?” Bıçakta yoğun bir kan lekesi vardı. Kan kurumuş gibiydi ama izler oldukça yeni görünüyordu. Başı dönmeye başladı. Soluk soluğa, korkuyla etrafına bakmaya devam etti. Başka tuhaf felaketlerle karşılaşacağını sezmişti sanki. Ve ağacın altında yatan bir karaltı gördü. Artık hiçbir şey şaşırtmıyordu onu. Yaşadıklarına bir anlam veremese de her şeyin farkındaymış ve yapması gerekenleri biliyormuş gibi hissediyordu. Elinde bıçakla, yavaş adımlarla karaltıya doğru ilerliyordu.

Bu bir cesetti. Birçok yerinden bıçaklanmıştı. Başucunda durdu ve yüzüne baktı. Tuhaf bir şekilde kendi yaşlılığına benzetti onu. Bıçağı yere attı. Siyah at da oradaydı. Onu yeni fark etti. Gözlerinin içine baktı, kendi gözlerinin yansımalarını gördü. Ağlıyordu. At ürperir gibi oldu ve ormanın derinliklerine doğru koşmaya başladı. Peşinden gitmeye çalıştıysa da bir süre sonra gözden kaybettirdi. Nehrin üzerinde ahşap bir köprü olduğunu fark etti. Az sonra karşıya geçecekmiş gibi önünde dikildi.

Gözlerini açtı. Evindeki yatağında yatıyordu. Hapishanede olduğunu bir şekilde biliyordu. Dışarda yağmur yağıyordu. Gözlerini kapattı ve yağmur damlalarının yüzüne düşen gölgeleri eşliğinde ağlarcasına gülümsedi. Hayatının en mutlu anını, hatırlayamadığı eski bir fotoğrafı çekilirken yaşamış fotoğraf çekilmeyi sevmeyen bir mahkûm gibi.

KÜÇÜREK FOTO-ÖYKÜ

Tahta Sandalye

Konuşmadılar.

Mevsim kıştı muhakkak, ama kestiremiyorlardı güze mi yoksa bahara mı daha yakın olduklarını. Eski tahta masanın üstünde bir tespih duruyordu, plastik iri taneli. Hangi bayramda kim tutuşturmuştu bunu eline, hatırlamaya çalıştı, çıkaramadı. Sigara yakma fikriyle kurtardı kendini bundan, tespihin yanına koydu sağ elini, kirli örtünün üstündeki deseni inceledi ilk kez görüyormuş his-sine kapılarak. Parmaklarını kımıldatmaya başladı, yavaş bir ahenk tutturduğunda sigara geldi aklına tekrar. İyiden iyiye ısıtmıştı yüzünü güneş, karşıdaki toprak damda bir çift kumru gördü, izledi bir vakit onları yanağındaki sıcaklığı hissederken. Sonra uzak-taki birkaç evin bacasından çıkan beyaz seyrek dumana kaydır bakışları, öğün için erken geldi ona, olmuş muydu öğlen anlamaya çalıştı, midesini dinledi bir ara. Sessizdi o dakika yahut saat, neredeyse her şey. Ağaçlar yapraksız, sokaklar adımsız, gölgeler kıpırtısızdı. Yana çevirdi başını sebepsiz, şaşırdı bir anlığına. Ne zaman kalkıp gitmişti kim bilir, az ötesindeki tahta sandalyede uyuklayan kedi.

Konuşmamışlardı. Özledi, sigarasını yakarken.

* Ekşi Sözlük'te bulunan beyaz yakalıları (148), beyaz yakalı olmak (16) ve beyaz yaka (43) olmak üzere 3 farklı başlıktan toplamda 207 entry analiz edilmiştir. Başlıklara ait ilk ve son entry tarihleri şu şekildedir: Beyaz yakalıları 04.09.2001 - 25.10.2019, beyaz yaka 05.06.2002 - 16.09.2019, beyaz yakalı olmak 27.06.2005 - 31.01.2018. İçeriklerde kişisel öyküler, kitap ve kişi alıntıları, şiir, gazete yazıları, film göndermeleri bu analizin dışında tutulmuştur. **Hazırlayan Dergi Editörü:** Selen Önal, Mersin Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Operator 3G 13:57 %53

Ayarlar

Nefret Söylemi

Ötekileştirme

Herkes >

Cinsiyetçilik

Açık >

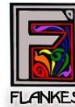

Diğerkamlık

İnsan Hakları

Kapalı >

PANTOPOROS APOROS

Aklımın İpleri

Romina
Bassu'dan
ilhamla...

kapitalizm ölümsüz olduğunu ZANNETMEKTİR

Kediler 9500 yıldır bizimle yaşıyor

Kedisiz sokak istemiyoruz

Onto Online Psikoloji Dergisi yılda iki kez yayımlanır.

Dergide yayımlanan yazıların ve diğer içeriklerin

bilimsel, hukuki ve etik sorumluluğu

yazarlarına ve ilgili içerik üreticilerine aittir.

İletişim

ontodergisi@gmail.com

Takip Adresleri

(Erişim için simgelerin üzerine tıklayınız.)

www.ontodergisi.com

